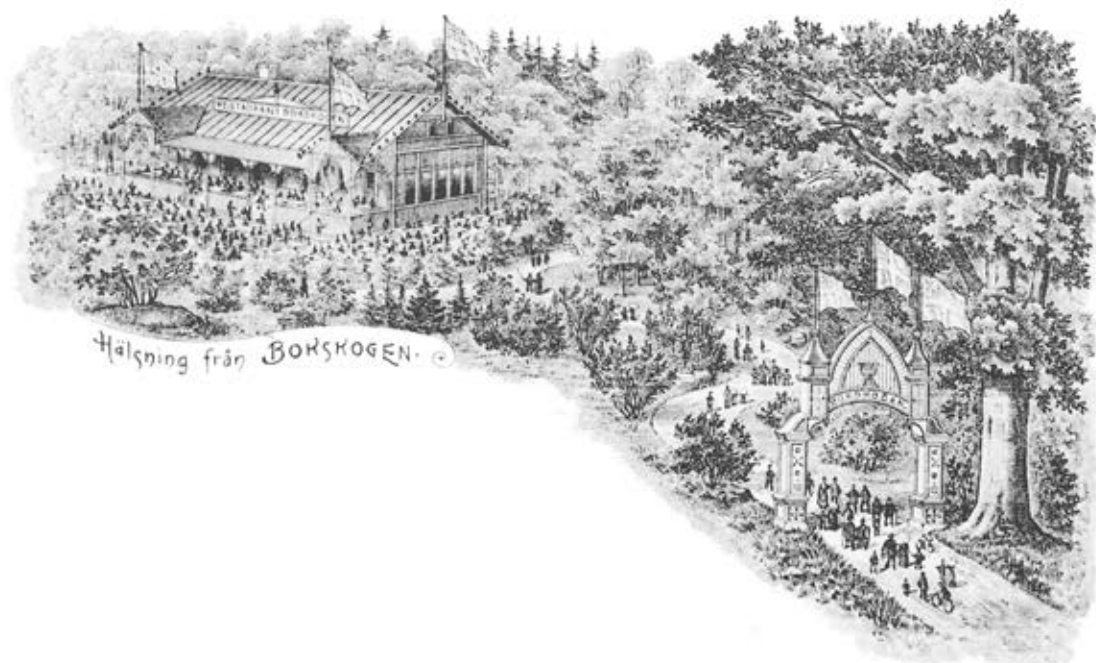

Årsbok 2005

Föreningen Svedala-Barabygden

Årsbok 2005

Föreningen Svedala-Barabygden

Bild på bokens framsida:

Tecknad bild av Torups skogs nöjesplats
med restaurangen och ingångsportalen från
järnvägens hållplats "Bokskogens övre"

Bilder på bokens baksida:

Överst, Bara och Svedala gamla kommunvapen
före sammanslagningen 1977 och därunder
Svedala nuvarande kommunvapen.

© 2005 Föreningen Svedala-Barabygden

Redaktionskommitté:

Bo Sahlée, Kjell Bergman,

JanAnders Persson och Mats Olsson.

Tryckeri:

Wallin & Dalholm Boktryckeri AB, Lund.

ISSN 1653-0454

ISBN 91-975638-1-1

Innehåll

Bokskogen vid Torup har varit Malmöbornas käraste fritidsområde sedan ett par hundra år tillbaka Christina von Leithner	5
Hyby backar Per Blomberg / Svedala Naturvårdsförening	20
Ett soldattorp i Bara Karin Ingegerd Berg	42
Tegel i Svedala — Tegelmästareskolan - Försökstegelbruket - Tillverkning av tegelbruksmaskiner Bo Sahlée.....	48
Det ständiga sökandet efter ett bättre liv — Tre statarbarns berättelser Kjell Bergman.....	63
Semicirklar Karin Leeb-Lundberg.....	86
Apoteket i Svedala 100 år Jan Anders Persson.....	88
Johannes Hellner — Utrikesminister, unionsförhandlare och lärarson från Svedala Christer Neleryd.....	98
I tidningen för 50 år sedan (1955) Bo Sahlée	108
Bilder ur Sture Falheds donation Mats Olsson	116

Förord

Ett nytt år och en ny årsbok – den andra från vår förening och samtidigt den fjärde hembygdsboken vi ger ut på tre år. De tidigare böckerna har mottagits väl av sina läsare och vi hoppas nu att även denna nya årsbok skall ge trevlig läsning och en bättre kunskap om bygden vi bor i – Svedala kommun.

Tänk vad mycket det finns att ”gräva fram” i vår bygd kring den historiska utvecklingen och kring bakgrunden till dagens samhälle. Det gäller bara att i en årsbok av denna typ kunna presentera ett väl avvägt innehåll. Vi försöker att planera på flera års sikt för att efter hand ge våra läsare en vidgad bild av Svedala kommun.

Vi tar gärna emot ytterligare bilder från kommunen till vårt bildarkiv och då också med möjlighet att publiceras i en kommande årsbok. Vill ni förmedla kunskap om något som kan bli en artikel i en kommande bok eller kanske skriva en artikel till oss så hör gärna av er.

Nya typer av inslag i år är en beskrivning av ett naturavsnitt i kommunen, en konstnär och ett verk av honom och en artikel kring vad som fanns i tidningarna för 50 år sedan.

Redaktionskommitté för årsboken: Kjell Bergman, Mats Olsson, Jan-Anders Persson och Bo Sahlée. Även i år är det Mats Olsson som, förutom att han tagit fram de flesta bilderna, svarat för det mesta arbetet kring att sätta samman boken.

Ett stort tack till de författare som hjälpt oss att förverkliga denna bok.

För Föreningen Svedala-Barabygden

Bo Sahlée
ordförande

Bokskogen vid Torup har varit Malmöbornas käraste fritidsområde sedan ett par hundra år tillbaka

Av Christina von Leithner

Torups skog kom att kallas "Bokskogen" först emot slutet av 1800talet. Idag vet de flesta skåningar, alla andra sydsvenska bokskogar till trots, var Bokskogen befinner sig, och många har sjungit denna vers ur visan "Skånska Slott och Herresäten" som Edvard Persson gjorde så känd, och som introducerades på Hipp i Malmö 1929:

*På utflykt till Bokskogen Malmöborn glör upp
mot raden av strålande fönster på Torup.
Att smaka på kaka som bakats på spett
dig ber hennes nåd, friherrinnan Coyet.*

Baron Gustaf Julius Coyet

Under tidigt 1800tal köptes Torups gods av Hovmarskalken Gustaf Julius Coyet, nedan kallad Baron Coyet, som kom från Rönneholm vid Ringsjön. Full av företagssamhet och entusiasm grep han sig an med att få ordning på sin nyförvärvade gård. Inom skogsvården blev han en föregångsman. Som han hyste en varm kärlek till villebråden i sina skogar, förbjöd han all form av jakt. Förmodligen till sina grannars stora förundran. Inga stängsel fick förekomma, de vackra råbockarna var välkomna att fredligt beta inne på trädgårdens gräsplaner - de sköttes och skördades som ängar - och hararna skuttade lyckliga och fria runt omkring slottet. Längs med vägen mot Hyby ligger en skogsdäld, skyddad mot blåsten av höga lummiga träd och rund likt en amfiteater. Här lät han anlägga en "jorban", en dansbana av stampad jord. Spelemännen stod uppe på en estrad av trä, allmänt kallad "Spilleskunken".

Torup blev liktydigt med ”sköna sommaraftnar, frisk skogsdoft och glädlig dans”. Det blev sed att husbond och tjänstefolk minst en gång om året skulle ta sig ut till skogen. Borgarna färdades i sina charabanger och droskor, arbetarklassen i höskrindor eller på flakvagnar. Annars gick man till fots, något som idag är mera ovanligt, 15 kilometers promenad från Malmö. Matkorgen i charabangen var fylld med champagne och lax, och arbetarna medförde ”bier, brännevin och smörmada”. Smörmada var ett färskt rågbröd, kryddat med kummin och fänkål, och brett med saltat svinfett, gåsfett eller smör.

På hemvägen var kuskarna ofta ordentligt upprymda när de körde ikapp på Sallerupsvägen. Vägen till Malmö var kantad av frestande ”Smygkrogar”, och redan i Värby gjordes kanske ett kort uppehåll på ”Millianders Kru”.

Dessa vilda återtåg kunde förmodligen låta sig göras då Baron Coyet under sina långa vistelser i Belgien och Frankrike hade inspirerats till att förbättra de dåliga vägarna på sitt gods och runt om Torup. Han lät stensätta dem för att göra dem mer farbara, och inte så dyga och bottenlöst djupa som på de flesta andra håll i det dåtida Skåne. Hans metod efterföljdes av grannarna, men ansågs senare inte särskilt lämplig.

På herrgården Rosengård i Västra Skrävlinge, hos familjen Kockum, bjöds det kvinnliga tjänstefolket varje Midsommardag på utfärd till Torup. Det årligen återkommande äventyret kallades för ”Pigfärden”.

En annan sommarutflykt till Torup är beskriven i ett utdrag ur ”Torupsresan” av N. Lilja år 1836:

*” Dagen man tillbragte så uti ro i det skogrika Torup.
Då allt man lagt i ordning till slut och druckit sitt kaffe,
svartbrunt och döfvande starkt och fyllt med gäsande bullar,
syntes aftonen snart dra sin skuggiga slöja kring skogen,
hvarför man också beslöt att beträda sin resa mot hemmet.
Men i en hast man nu ser en förnöjsam skara raketer
strålände höja sig upp över bokernas lummiga toppar
att efter fräsande fart i luftens ljusnande rike
sluta sitt lif i en smäll på återvägen till jorden,
och i en stor transparent man såg uti lekande strålar
kungens älskade namn, den store kungens i Norden.”*

Midsommardagen 1838 musicerade Södra Skånska Infanteriregementets Musikkår, och inkomsten av alla dansbiljetterna, sammanlagt 179 Riksdaler, gick till dåtidens nödlidande, i Dalarna.

Torups slott 1850

På kvällen gästades Torups skog av den kände artisten Marwig, som installerade lampor, marschaller, transparenter, pyramider, bengaliska eldar och luftballonger. Malmö Tidning var inte helt entusiastisk: "Upplysningen tog sig icke synnerligen ut i den wackra aftonen, hwars stilla vindar också endast ett stycke bortförde hans luftballonger". Men Baron Coyet var själv nöjd. Så här skriver han i ett brev till sin brorson: "Midsommar Dagen var 4-5.000 personer samlade. 2:ne ballonger gingo upp och derjämte illumination wid Dans Banan".

"Lustfyrverkerierna" var allt sedan 16 och 1700talet ett populärt och kostsamt nöje för kungahus och överklass, och blev mot slutet av 1700talet med den begynnande industrialismen tekniskt och ekonomiskt överkomligt även för "vanligt folk". Nya kemikalier, med pyrotekniska möjligheter, blev tillgängliga, och omkring år 1825 kunde man framkalla rött och grönt ljus, mot tidigare bara vitt och gult. Transparenter var oftast ett målat tunt papper eller tyg som belystes bakifrån med exempelvis bengaliska eldar. Under Marwigs tid började man konstruera figurerna eller texten med formade rotting- eller bambustänger, som spikades fast bakom tyget på tunna ramverk. Pyramiderna (kanske tillkom de efter Napoleons egyptiska fälttåg?) var även de baserade på rotting, som löpte i spiral från botten till toppen, med små bengaliska eldar på jämna avstånd. Dessa "lysare" antändes i tur och ordning när man hade tänt fyr på krut-rakethylsorna i botten, och på så vis drevs pyramidställningen runt.

Baron Coyet berättar i ett brev till sin brorson: *"Dansnöjena hafwa warit temligen animerade denna Sommar i Skogen och ehuru sedan Juli börjades Wäderleken varit regnig så har likwäl folksamlingen ändå warit hwarje Söndag några hundra Personer."*

I slutet av juni 1839 gav han en middag uppe på Torups slott, och då bjöds på kräftor. Bland gästerna befann sig den danske diktaren H.C. Andersen. Efteråt kördes han och tre andra unga män ur middagssällskapet ner till nöjesplatsen. Där delade de ut apelsiner till de vackraste flickorna, berättar H.C. Andersen i sin dagbok.

Tillströmningen ökade. Den 14 juli 1846 beskriver Baron Coyet en afton då Torups slott hade gästats av Oscar I med sin Drottning Josefina och hela kungafamiljen: *"I skogen war dans samt 8 à 9.000 människor."* Dåtidens lokalpress skrev: *"Här upphölle sig de kunglige nära en timme och åskådade dansen, som med mycken liflighet fortsattes, endast avbruten af väldiga hurrarop".*

Men där kunde också lura faror under det mörka lövverket i den djupa bokskogen. "Skåwsnúan!". Enligt folktron hände det att man fick syn på skogsnuvan (skogsrå), en ung och underskön flicka. Vem hon verkligen var förstod man då hon vände ryggen till – den var alldeles flat och tom, ungefär liksom ett baktråg. Flickan kunde byta gestalt, förvända synen på folk och leda dem helt vilse genom skogen. Drängarna fick allt se sig ordentligt för när de skulle till att uppvakta en flicka i "Torupaskogen"!

I Baron Coyets efterlämnade räkenskaper läser vi att Bengta Axberg fick 7:75 riksdaler år 1869 för att vakta ollonsvinen i skogen (hålla dem borta från Dansbanan?) och att Ola Persson gjort 17 mansdagverk under vintern 75-76 vid Dansbanan.

Uppe på Spilleskunken stod ofta vid den tiden Tattare, som sjöng visor och berättade historier, och "Tosingar". Tosingar kallades de original som hade sin hemvist på Torup, var alldeles arbetsovilliga och levde på människors barmhärtighet. De kunde tjäna några slantar just med ett kort framträdande vid Dansbanan eller genom småtjänster av olika slag. Tosingarnas store hjälte var den skönsjungande och snabbfotade Hans Läst. (En av "Lästens" senare bedrifter var att ha sprungit ikapp, och förbi, Malmö - Genarpståget). Plötsligen kunde han komma rusande ut ur skogen, ta ett stort skutt ner på dansbanan och där stämma upp sin egen, längtansfulla sång:

*"I stormarna ser jag en avlägsen dal
där kärleken vinkar så blid,
jag söker ej gods, jag söker ej hamn
jag söker blott kärlek och frid.."*

Här uppträdde även Christoffer Persson. I sin ungdom var han skräddare, särskilt skicklig på att sy resfällor och att stoppa madrasser. Men hans vandringslust tog över, och han började gå från gård till gård med sin blåmålade trälåda, som hade följande påskrift: "Södrens Skald, Konst-Handel 1875". Mot mat och husrum erbjöd sig Södrens Skald att dikta versar allt efter värdfolkets önskemål. En av hans strofer lyder:

*"Ack sommaren är kommen och kärlek och frid
nu mötas i Torupa skog,
Och träden stå härligt i den gyllene tid,
då hjärtat så vänligen slog."*

Spelemannen Ola Grönvall anlitas vid bröllop, midsommarfester och skördegillen, och vida känd blev hans Polska nr 954. Han var från Finnebjär i Värby, född 1846, och lärde sig spela fiol av sin far. Ola och brodern Nils spelade så att ingen på Dansbanan kunde hålla sig stilla när de stämde upp sina valser, galoppader, polketter och polkamazurkor. I Ola Grönvalls bevarade handskrivna notbok finns "Galopp i Bokskogen" och "Bokskogsvalsen". Hans son Nils blev senare kyrkovaktare och bodde på Grönetorpet i Bara Kyrkby. Nils hustru Anna vaktade vagnshästarna vid Bokskogens Restaurang varje sommarsöndag.

En ny epok - Järnvägen kommer.

Efter tillkomsten av Malmö - Ystads och Lund - Trelleborgs järnvägar växte behovet fram att anlägga ett spår även mellan Malmö och Genarp. Projektet stöddes av Hovmarskalken Gustaf Coyet på Torup (Baron Coyets arvtagare och efterträdare), tillsammans med Friherre Trolle på Klågerup och Friherre Wrangel på Hyby.

Banbygget pågick i två år och Järnvägen togs i bruk den 14 juni 1894. Då banan gränsade till skogarna vid Torup öppnades här år 1897 en ny dansbana med sommar-restaurang.

Den gamla jordbanan hade lagts ner. Antalet resande ut till Torup ökade nu kraftigt, och 1898 byggdes ett 1164 m. långt stickspår, med två hållplatser: Bokskogen Nedre och Bokskogen Övre, som anlades intill Bokskogens Restaurang.

Under Pingsten längtade de "lustresande" ut till Bokskogen för att få uppleva den grönskande och doftande naturen, lyssna till fågelkvitter och kväkande grodor, och få ströva bland vårlökar, vitsippor, liljekonvaljer och nyutsprungna bokar.

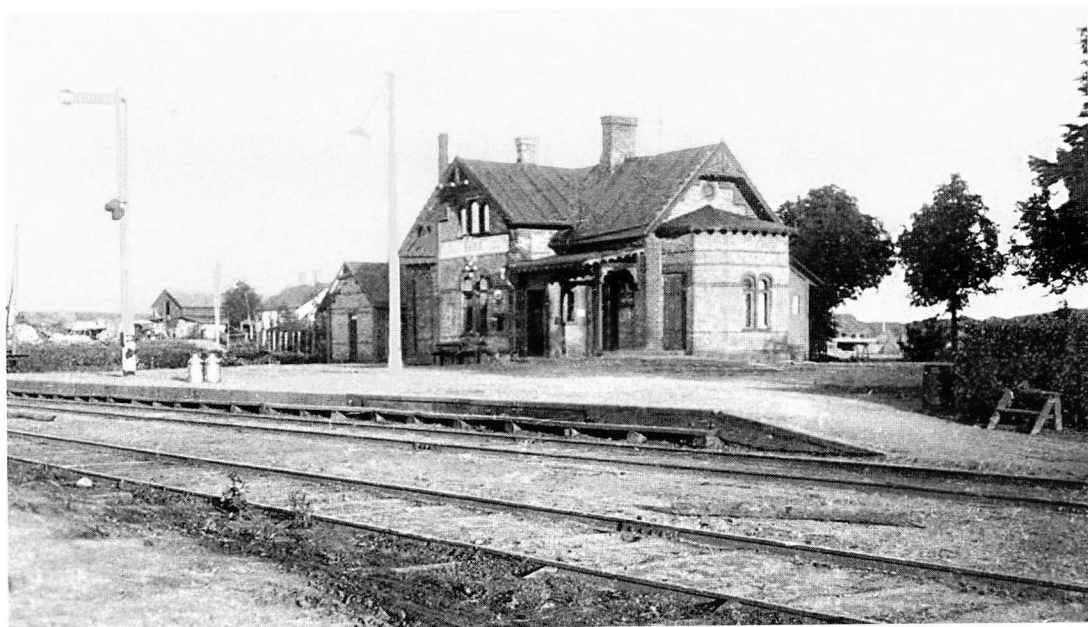
Ett 20-tal extratåg fick sättas in. Det krävdes 2 lok för att dra 30 vagnar. De flesta vagnarna hade ingång från sidan, och fick benämningen "kättavagnar". Innan loken

Hovmarskalk Gustaf Coyet

För sina insatser i järnvägen Malmö - Genarp hade hovmarskalk Gustaf Coyet givetvis fribiljett på sträckan.

Bara station som dock inte är liktydigt med hållplatsen "Bokskogen nedre".
Denna låg 3-400 meter längre åt öster.

Hållplatsen "Bokskogen övre".

tuffade igång vred konduktören nogsamt om låset på varje vagn. Så bar det iväg, i en förfärande hastighet av 40 km i timmen. "Såsapottan" kallades tåget allmänt.

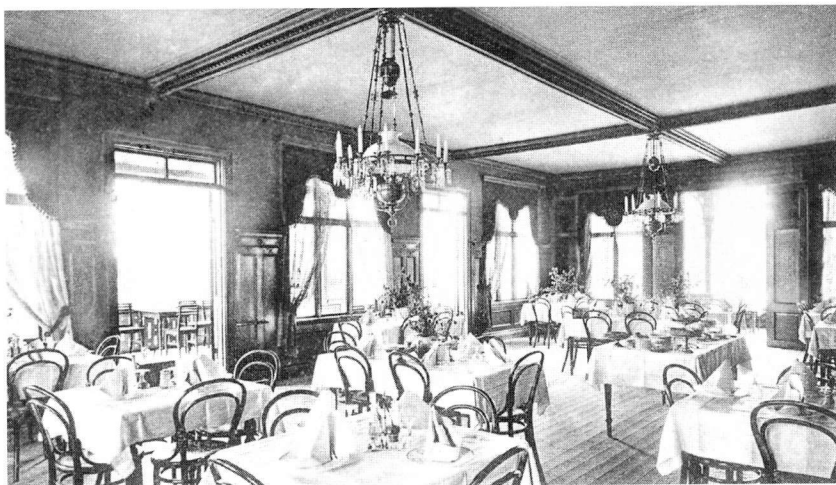
Ett större område i skogen, med grönskande ängar i gläntorna, inhägnades nu. Här fick de lustresande slå sig ner, breda ut filtar och dukar och packa upp sina matsäckskorgar. Järnvägen bekostade vakthållningen vid alla vägar och stigar, där starka poliskonstaplar stod utplacerade under helgerna.

Bokskogens Restaurang var en gulmålad tvåvåningsbyggnad i trä med vita knutar, sirliga träsniderier längs taket och undernocken. Den hade en punschveranda och en uteservering. På eftermiddagarna kunde det bjudas på konsert för middagsgästerna. Den förste som arrenderade restaurangen hette Edvard Ohlsson, han "hade fina manér, vackert dukade bord och serverade mycket god mat, även på den norra delen av verandan, som var reserverad för middagsgäster. Restaurangen ståtade med 1:a klass, gästerna kunde beställa ut *"kostligt med lax och rhenskt."* Här måste herrarna ha slips och krage, annars fick de gå ner och dricka porter, öl och läsk hos servitrisen Ina. Porslinet liksom dukarna i Restaurangen var vitt med gröna slingor, märkt med E.O. År 1917, efter Ohlsson, kom Charlotte Persson från Klågerup, därpå hennes dotter Nanna Cullman, 1933 Ernst Lindström, 1945 Bergstrand och slutligen Källarmästare Muranius.

Bokskogens restaurang

Intill Restaurangen låg en dansbana där man fick betala 5 öre för att komma in, och en finare för 10 öre. Det dansades från klockan 3 på eftermiddagen till 9 på kvällen, då det sista tåget lämnade Bokskogen Övre. Man svängde runt i vals, for iväg i schottis hambo och polka. Polka började dansas på 1830-talet i Sverige. Polskan

Interiörbild av restaurangen vid sekelskiftet 1900. Då var det endast fotogenlampor i taket.

utvecklades med tiden och kallades senare för hambo. Även pardansen "Paddekatt" var omtyckt. 1910 lanserades modedansen "Bostonvals", och då fick det sättas in extratåg från Malmö för de alltmer populära Bostonaftnarna.

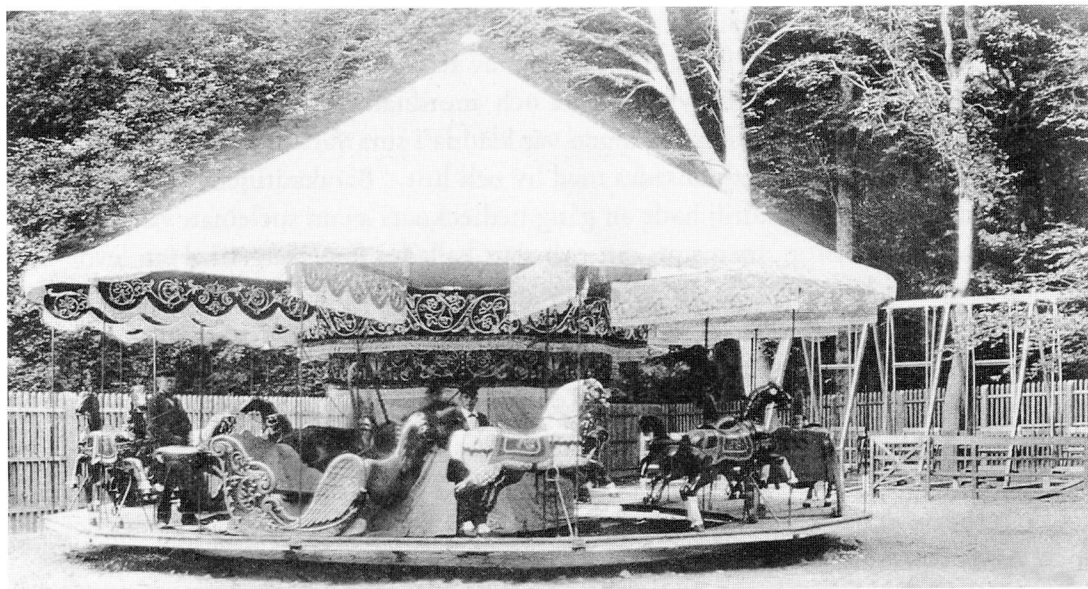
Karamellkiosken arrenderades under 33 år av Ingrid Jacobssons familj, först av hennes gammelmormor Bengta Axberg, därefter av hennes morföräldrar Anna och Magnus Åberg. Också hennes mor Nora Forss hjälpte till när hon kunde. I samma hus fanns ett tvättrum, en lucka för tombolan, en garderob där musikinstrumenten förvarades under helgerna, och så förstås fyllefinkan. Den användes flitigt, då 6 stora poliser i full mundering höll ordning på stället. Litet längre bort låg 3:dje klass-serveringen. Strax intill fanns kraftmätningsapparaten, karusellen med sina färgglada hästar, skjutbanan och ballonggungorna. Fru Sundström arrenderade skjutbanan i många år, och Axel hette han som stod för gungorna.

Ingrid Jacobsson berättar vidare:

"Dansbanan var rätt stor och hade en veranda där folk kunde dricka kaffe och titta på dansen. Till kaffet serverades punsch, av märket Wollker Caloric, och Faxes Svarta öl. Samt feta cigarrer."

Nöjesplatsen på 1930-40-talet

Barnkarusellen med sina färgglada hästar. Bilden från sekelskiftet 1900.

"Då jag var liten var där en orkester som hette Krügers. Vid Damernas brukade de tona ner ljuset, och då gick Krüger och trumpetaren Jocke ner på banan och spelade i publiken. Första Damernas var Serenaden ur Harlekins Miljoner."

Många stora sällskap hade sina tillställningar här. Friherrinnan Henriette Coyet, med sitt livliga intresse för hembygden, ville att alla skulle ha roligt, och hon ställde regelbundet till med Skördefester och Röda Korsfester. Oftast med tombola, där man sålde lotter som gick till verksamheten. Redan 1901 hade hon anordnat en handarbetsutställning nere i Bokskogen. 1912 var det 100 år sedan Gamle Baronen övertog Torup och samtidigt 50 år sedan Hovmarskalken Gustaf Coyet blev ägare. Allt folket på Torup, arrendatorer, tjänstemän, statare och övriga arbetare, bjöds på middag på

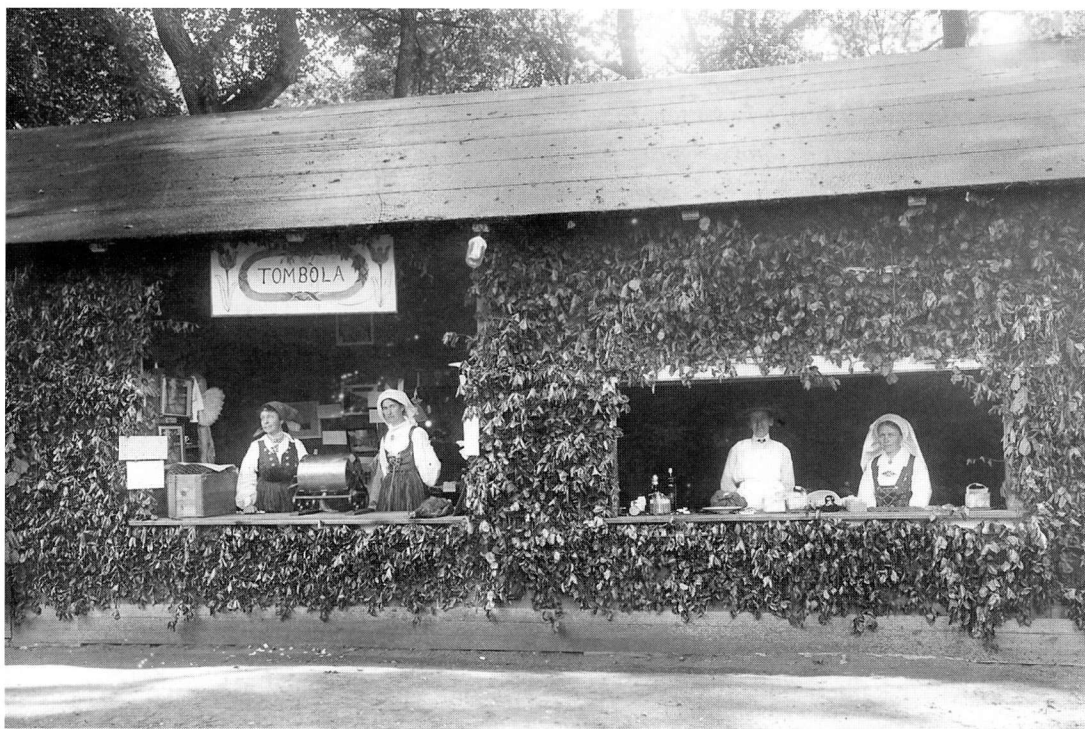
Friherrinnan Henriette Coyet
född Cederström

Restaurangen, och på kvällen spelades det upp till dans, för gamla som för unga.

1915 besöktes en av Röda Korsfesterna av Kronprinsparet Margareta och Gustaf Adolf. Då fejades och pyntades det och anordnades en basar med tombola. Flickorna som serverade på Restaurangen var klädda i sina vackra Baradräkter. Stämningen var hög och det dansades med liv och lust. "Barakadriljen" var som alltid ett givet inslag. Denna Kadrilj hade en gång nedtecknats av en speleman vars egentliga namn var Lars Månsson, men som rätt och slätt kallades för "Pengen". Han levde i början av 1800talet och var ingift i den kända spelmannssläkten Christoffer Ramelius.

Efter krigsutbrottet hade militärer från Kronprinsens Husarer i Malmö kommit ut till Bokskogen. De grävde skyttegravar längs den långa mosse som sträckte sig från Malmö-Genarpstågets hållplats in till Bokskogen Nedre. Övade gjorde de, och med stolthet poserade de inför sina hemmavarande familjer, de var ju Landstormare minsann!

Mycket annat kunde upplevas i Bokskogen. Lappar slog läger här på 30talet, och visade upp sina renar, som förvarades i cykelstallet. En grupp kosacker bjöd på

Flickor i vackra baradräkter stod i tombolan vid Rödakorsets basar 1915.

halsbrytande riduppvisningar. Trolleriföreställningarna var alltid mycket välbesökta, särskilt den gången då den berömde trollkonstnären Hector El Neco uppträdde.

Ännu på 40talet gick dansen till tonerna av "Bokskogens egen vals", med refrängen:

*" Uti bokskogens härliga sköte
där som bokarna står på parad
där är vårt sagoland
där går vi hand i hand
och där knyta vi vänskapens band.
Där har glädjen och friden stämt möte
så där är varje människa glad. "*

Kronprinsessan
Margareta inspekterar
i skyttegravarna vid
Torup medan Hovmar-
skalk Coyet nöjer sig
med att inspektera
från marknivå.

MALMÖ-GENARPS JÄRNVÄG.

Tidtabell från och med den 5 juni 1944 och tillsvidare.

Vardagar				Sön- och helgdagar							Stationer	Vardagar				Sön- och helgdagar						
Vardegen P 6 P 8 P 18				5/6—31/7			Fr. o. m. 1/8 1944					Vardegen P 5 P 7				5/6—31/7			Fr. o. m. 1/8 1944			
B 4	P 6	P 8	P 18	P 32	P 34	P 8	P 44	P 46	P 8	P 1		P 5	P 7	P 31	P 33	P 37	P 31	P 33	P 47			
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3		3	3	3	3	3	3	3	3			
11.22	15.50	20.20		9.10	12.25	20.20	9.10	12.25	20.20	2	Avg. Malmö C Lokalt Ank.	8.19	14.48	19.23	8.45	12.03	19.50	8.45	12.03	19.50		
11.32	15.55	20.25		9.16	12.30	20.25	9.16	12.30	20.25		2	Östervärn Ank.	8.14	14.42	19.18	8.40	11.58	19.44	8.40	11.58	19.44	
11.40	16.00	20.31		9.21	12.35	20.31	9.21	12.35	20.31	5	Hohög	8.08	14.37	19.12	8.35	11.52	19.39	8.35	11.52	19.39		
11.54	16.06	20.37		9.26	12.40	20.37	9.26	12.40	20.37	7	Kvarnby	8.02	14.32	19.02	8.30	11.48	19.34	8.30	11.48	19.34		
12.06	16.13	20.45		9.34	12.48	20.45	9.34	12.48	20.45	11	Bjärshög	7.53	14.25	18.39	8.22	11.40	19.27	8.22	11.40	19.27		
12.16	16.19	20.51		9.40	12.54	20.51	9.40	12.54	20.51	14	Bara	7.47	14.19	18.28	8.16	11.34	19.21	8.16	11.34	19.21		
1)	1)			9.45	12.59		2)	2)		15	Bokskogen, övre						19.16					
12.27	16.29	21.01		9.57	13.11	21.01	9.50	13.04	21.01	18	Bokskogen, nedre			1)						2)		
										18	Ank. Klågerup Avg.	7.37	14.09	18.14	8.07	11.24	19.02	8.07	11.24	19.11		
	16.10			8.13		P 18	8.13		P 18		Avg. Lund C Ank.					12.42			12.42			
12.37	16.32	21.01	21.11	9.57	13.11	21.11	9.50	13.04	21.11		Avg. Klågerup Ank.	7.37	14.09	18.07	8.07	11.24	19.02	8.07	11.24	19.11		
12.51	16.38	21.07	21.17	10.04	13.18	21.17	9.57	13.11	21.17	22	Kongsmarken	7.30	14.02	17.58	8.01	11.17	18.56	8.01	11.17	19.04		
13.06	16.46	21.15	21.25	10.12	13.26	21.25	10.05	13.19	21.25	26	Toppeladugård	7.22	13.54	17.46	7.54	11.09	18.49	7.54	11.09	18.56		
13.10	16.51	21.20	21.30	10.17	13.31	21.30	10.10	13.24	21.30	28	Ank. Genarp Avg.	7.17	13.50	17.40	7.50	11.05	18.44	7.50	11.05	18.52		

c) Vardagar utom dag före sön- och helgdag.

1) Stannar under juni–augusti 1944 och fr. o. m. 1 maj 1945 för resandes av eller påstigande.

2) Stannar under augusti–september 1944 och fr. o. m. 1 maj 1945 för resandes av eller påstigande.

Teckenförklaringar:

B = Persontåg.

P = Blandat tåg.

Y = Rålsbuss. Begränsat antal platser. — Resgods medtages endast i mån av tillgängligt utrymme.

! i tågets mittspalt = tåget passerar.

Men det nya modet med sol och bad längs de skånska stränderna och motorismens genombrott efter andra världskriget kom att innebära slutet för Malmö-Genarps Järnväg, med sitt stickspår in till skogen. I maj 1948 lämnade det sista tåget Bokskogen. Några kulturintresserade i bygden ville hålla liv i de mer än hundraåriga traditionerna, och i slutet av 50talet bildades så folkdanslaget Baragillet, som hade sin allra första uppvisning i Bokskogen. Till ordförande valdes Gustaf Jantoft. Danslaget, där även Ingrid Jacobsson ingick, började med fyra par, men utökades senare med ett ungdomslag och ett barndanslag.

Restaurangen stängde vanligtvis omkring den 15 september, då avslutades sommarsäsongen med skördegille och fyrverkeri. Den 1 oktober 1960 bommade Källarmästare Muranius igen Restaurangen, men han gjorde ett par beställningsfester senare under hösten. På kvällen den 20 december tog Restaurangen fyr. Brandkären från Torup och från Klågerup ryckte ut. Frivilliga, tillsammans med tillkallade

rökdykare från Lund, gjorde allt för att rädda den stora träbyggnaden, som hade blivit en symbol för generationers möten och minnen. Brandlukten och det sprakande eldskenet i den mörka midvinternatten spred sig över hela trakten. Nästa morgon var Restaurangen nedbränd. Orsaken till den förödande eldsvådan har än idag inte blivit helt klarlagd.

För de "lustresande" är Bokskogen vid Torups slott fortfarande ett kärt utflyktsmål, man strömmar till i många tusental, dock inte längre för att dansa.... Men alla kan, som förr, hitta sig en egen glänta med picknickkorgen, och det bjuds på en mängd lockande aktiviteter av mera nutida slag.

En förskola från Malmö på utfärd till Bokskogen i juni 2005.

HYBY BACKAR

av Per Blomberg / Svedala Naturvårdsförening

När man färdas på väg 108 mellan Klågerup och Svedala passeras en tydlig gräns i landskapet. En lång backe leder upp och passerar Hyby där landskapet övergår från en bördig öppen jordbruksbygd till ett mer småskaligt landskap med många småvatten, träddråer, betesmarker och skogsdungar. Detta tilltalande landskap brukar kallas Hyby backar och det är om detta jag tänkte berätta, varför det ser ut som det gör och vilka spännande naturområden och historiska spår här finns att uppleva.

Backlandskapet är särskilt väl utvecklat i Hyby backar som här i norra delen av Västerskog.

Dödislandskap

Backlandskapet söder om Hyby är ett så kallat dödislandskap. Inlandsisen efterlämnade i slutet på senaste istiden ett stort antal isblock i olika storlekar. Mellan dessa avsattes olika moräner, grus- och sandjordar och mer fina partiklar i leror. Geologin är därför mycket varierad och skapar en mosaik av jordtyper. Merparten av de jordlager

som inlandsisen tog med sig kom från Romeleåsens urbergsrygg vilket medför att jordarna är magrare än de kalkrika moräner som avsattes i området norr om Hyby. Där isblocken blev liggande skapades svackor i terrängen där vi idag finner de många kärren och småvattnen.

Gamla odlingsbygder

De väl-dränerade grusrika moränerna söder om och kring Hyby lämpade sig väl för odling redan när jordbruket kom till Skåne för ca 6000 år sedan. Troligen har permanenta boplatser funnits i området ända sedan dess. Höga fosforhalter är ett tecken på kulturlager som bildats vid boplatser och odling och runt Hyby finns höga halter uppmätta. Längre söderut har landskapet varit mindre intensivt utnyttjat och här har funnits stora skogar och betesmarker kring sjöarna Yddingen, Fjällfotasjön och Börringesjön. Den mindre bördiga marken har också gjort att uppodlingsivern på 1800-talet inte var lika stor och många betesmarker har bevarats. Ett av de finaste

Utsikt över det ålderdomliga landskapet vid Hyby hage i Hyby backars östra del. Notera den markanta stensatta jordvallen som troligen har sitt ursprung från medeltid eller tidigare.

betesmarkerna i sydvästra Skåne är Hyby hage med Hägnaden och Storkabackarna som jag berättar mer om längre fram.

Namnet Hyby

De äldsta skriftliga källorna som nämner Hyby är från 1245 då det skrivs som Hoby och 1302 då det skrivs Höghby. Senare under medeltiden förekommer skrivningar som Höyby 1349 och 1400, Höijby 1449 och 1569. Det är först efter medeltiden som stavningen Hybye (1593) och Hyby (1668) blir vanlig. Ursprunget till namnet är troligen någon höjdbeteckning men det finns två olika versioner på detta. Dels ges förklaringen att byn ligger på en höjd eller på kanten av en höjd sett från de lägre liggande områdena i norr som varit kulturbygder under lång tid. Den andra förklaringen är att namnet kommer av hög i form av gravhögar. Idag finns inga spår av gravhögar men i äldre källor berättas om minst 8 gravhögar kring dagens Hyby. Själv tror jag mer på den andra förklaringen och det förekommer många andra platser i Skåne som har namn efter gravhögar, t ex Hög vid Kävlinge och Vemmenhög i form av häradsnamn och namn på tre byar på söderslätt. Namn som slutar på –by härstammar ofta från vikingatid och det är möjligt att Hyby eller högby fick sitt namn under denna tid men det har med stor sannolikhet funnits bosättningar redan tidigare.

Byn med högarna

Idag ser man inga spår av gravhögar i landskapet kring Hyby men fram till skiftena fanns flera bevarade. Enligt fornminnesarkivet som upprättas av riksantikvarieverket och länsstyrelsen finns det indikationer på två högar på höjden söder om Hyby strax öster om väg 108. 1852-58 finns uppgifter på skifteskartan om ”Gällehögsåker” och ”Hällehögs-åker” men högarna är inte preciserade och fornminnesområdena är markerade som stora ytor. Dessutom finns uppgifter om 4 högar väster om byn (Bruzeliuss 1878) och 2 öster om byn (Swanander 1797). Bruzelius skriver ”På herregården Hybys egor ligga till höger om vägen, som förer från Bara till Hyby, fyra små högar, af vilka en är bevuxen med två hagtornsbuskar och en kallas ”Risebjersbacka”. Söder om vägen från Hyby mot Bara, 50 m sydväst infarten till första gården, är en plats för hög enligt fornminnesinventeringen 1968. En 10 meter i omkrets och 2 meter hög hög bortplöjdes 1923 av Otto Jönsson enl uppgift från Nils Nilsson (fornminnesarkivet). Dessa uppgifter om åtta högar kring dagens by vittnar om ett viktigt område redan under bronsåldern. För att bygga högarna krävdes stora mängder grästorv och vi kan utgå från att det fanns stora öppna betesmarker i

området. Högarnas placering uppe på kanten av höjdsträckningen kring Hyby har säkert inte varit tillfällig. Här syntes de långt i landskapet och betydde saker som vi idag bara kan gissa för de som färdades i området. Ingen av högarna har undersökts så vi vet inte mycket om deras historia.

Järnåldersgravar

Under de senaste århundradena har större delen av landskapet odlats upp och genom detta har även flertalet av de äldre fornlämningarna förstörts som vi kunde notera angående bronsåldershögarna. På några platser i Hyby backar har dock inte marken plöjts i sen tid och därmed har en del fornlämningar t ex järnåldersgravar bevarats. Under järnåldern för ca 2500-1000 år sedan gjordes markgravar i en låg kulle som markerades med stenar. Stenarna har ofta blivit överväxta med tiden eller bortforslade till stengården och byggnadsverk. Ofta placerades gravarna på höjdlägen och med god iakttagelseförmåga kan lämningar ses på många ställen i Hyby hage längs den gamla

På de högre partierna i Hägnaden, Hyby hage, finns flera spår efter järnåldersgravar och odlingsrösen och många fler ligger troligen dolda under mark.

banvallen. De bäst bevarade finns i Hägnaden i öster och Storkabackarna i nordväst. Ofta är dessa gravar ca en halvmeter höga med enstaka stenar som sticker upp ur grästorvorna i kanten av den 5-10 meter i omkrets stora kullarna. En del mindre kullar med stenar som sticker upp kan mycket väl vara odlingsrösen, också från järnåldern.

Knakarna

Swanander skriver 1797 "På samma område, Westerskog, ses invid en åker, kallad Knakarna (enligt ortsnamnsarkivet en vång till Hyby gård, Knagarna) en jättegrav. Denna åker har utan tvivel i gamla tider överallt varit översållad med gravar, ty den uppvisar idag många rester av dem." Vi vet inte vilken typ av gravanläggningar som åsyftas men det kan antas att det var ett järnåldersgravfält med många resta stenar som avsågs. Idag finns inga spår vilket är lite märkligt då området uppodlats sent och det finns många stensträngar och oplöjda partier kvar. Kanske kan lite noggrannare studier av område ge svar på var detta gravfält har varit lokaliserat.

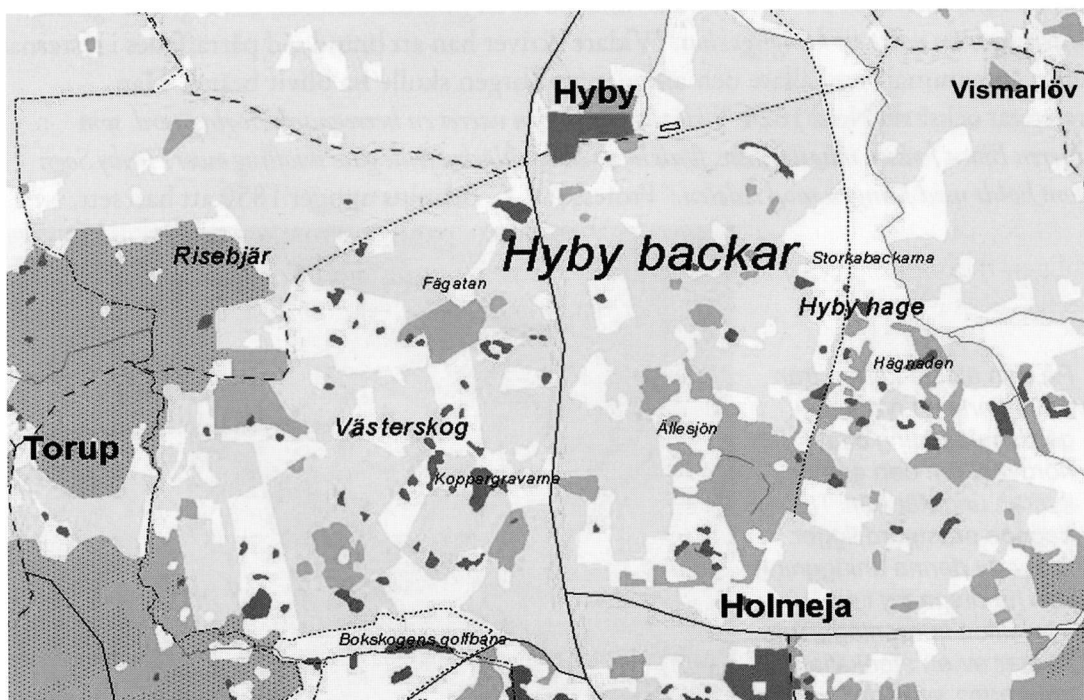
Runstenarna

Slutet av järnåldern sker för ca 1200-1000 år sedan och kallas även för vikingatid. Från denna period finns återigen tecken på att Hyby var en viktig centralbygd. De enda två runstenar som påträffats i backlandskapet har sitt ursprung från Hybytrakten. Runstenar restes bara av inflytelserika personer och fanns ofta nära viktiga storgårdar. Ingen av runstenarna påträffades på sina ursprungliga platser och den ena är idag försvunnen. Engström berättar 1927 att en runsten blivit funnen i början av 1600-talet i en stengärdesgård och flyttad. Möjligheten var detta på Hybys marker. Stenen är troligen från mitten av 1000-talet dvs i slutskedet av uppförandet av runstenar. Den är idag restaurerad och lätt att besöka där den står ca 50 meter väster om vägkorset i Vissmarlöv. Swanander skriver 1797 "*På stenen finns inristat två kors och en hjort. Folket i grannskapet berättar, att de korsen fordon varit Dalby klostres tecken, och att den närbelägna byn i skattehänseende legat under klostret. Andra anser att hjorten avser kungens jakträtt.*" Vidare berättar Swanander att Worm återger dess inskrift som "KUNUNGS VIN HOLI THUDR REIST KERF DISI UFTIR KUNUNG GORM" – vilket blir översatt "*Kungens vän Holi Thoro reste denna sten till minne av konung Gorm.*" Worm var dock osäker på tolkningen och idag har man efter restaureringen följande tolkning "*Tord högg dessa runor och Torsten. Folkvi äger högen.*" Vem som avses vet vi inte men den antydning av högen som görs kan ju kopplas till någon av högarna vid Hyby.

Runstenen som försvann

En andra runsten omnämns av Swanander 1797. Han skriver *"En runsten påträffades för några år sedan i Vismarlöf och den ligger idag på gårdsplanen vid Hyby prästgård. Den omnämnes inte av Worm. Den är nästan äggformig och omkring två alnar lång. Runtecknen äro uthuggna i en ring, men de äro i vår tid så utplånade, att ingen kan läsa dem."*

Lantmätare Espman har för 15 år sedan skrivit, att han funnit denna inskription: *"VESE REISTE DIDNO STIN EPTIR ALFADR SINO"*. Alltså *"Vese reste denna sten till minne av sin fader."* Swanander spekulerar om denne Vese kunde ha något med namnet Vismarlöf att göra. Kanske skrevs det ursprungligen Vesemarlöf? Var stenen finns idag verkar det inte vara någon som vet. Troligen ligger den kvar vid kyrkan i Hyby men runskriften har blivit utplånad. Det är intressant att båda stenarna är funna vid Hyby-Vismarlöv. Runstenar uppfördes ofta som minnesmärken och landmärken i anslutning till mäktiga familjer kring 1000-talet och det verkar som vi här har haft en betydelsefull centrumbildning vid denna tid. Det är dock tråkigt att vi inte vet stenarnas ursprungliga plats och förmodligen har båda återanvänts för att sedan påträffas och sättas upp igen.

Orienteringskarta för Hybybackar med namn för platser som nämns.

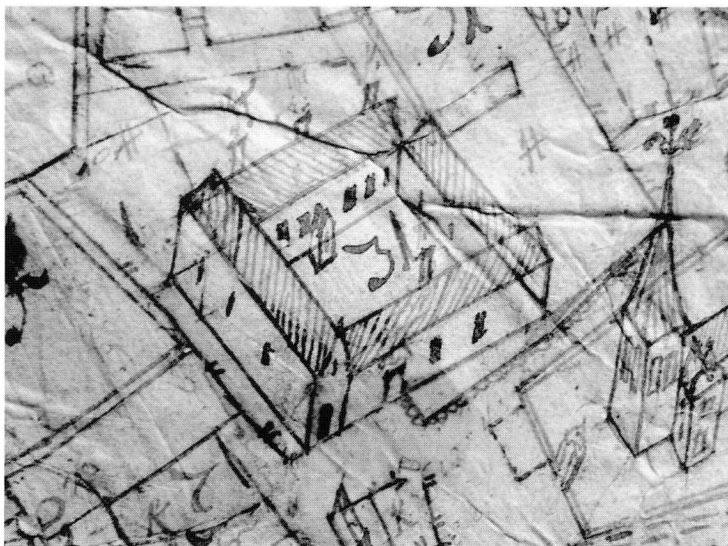
Bybildningstid

För ca 1000 år sedan sker stora förändringar i samhället. Kristendomen etableras, Kungamakten blir starkare och byar etableras på de platser de har idag. Förmodligen samverkade dessa tre faktorer och underlättades av ökad produktion i jordbruket. Kungen ville ta ut skatt och önskade ett fast skatteunderlag, kyrkan blev en gemensam samlingspunkt och en ökad befolkning medförde mer bebyggelse. Hyby blev sockencentrum eftersom det var här kyrkan byggdes. Det är mycket möjligt att detta var kopplat till en storgård som finansierade den första kyrkan. Ser man till socknens gränser är den stor och har en ganska rund form vilket kan tyda på en väl etablerad centralbygd. I socknen finns fler stora byar och både Vissmarlöv och Vinninge var ansevärda byar redan i slutet av medeltiden. I söder fanns flera mindre byar (Holmeja och Vinninge) och ensamgårdar (Eksholm och Bökeberg) i skogslandskapet.

Huvudgård

Redan under medeltiden har en storgård funnits i Hyby och även en i angränsande Klågerup. Hyby gård är känd redan 1349 och Klågerups så tidigt som 1140. Swanander skriver 1796 *"I Hyby finns ruinerna av ett gammalt slott eller en borg, som i gamla tider säges ha varit ett kungligt slott."* Vidare skriver han att bränd säd påträffades i resterna efter en gammal stenkällare och antyder att borgen skulle ha blivit bränd. Han refererar också till Nold 1624 *"I Höyby har tilforn vaeret en herregaard Höybygaard, som Eieren Björn Jenssen maatte miste, fordi han i Sören Nörbys feide gaw skiöfpling ower Höyby Sogn som holdt med Kongen mod Adelen."* Professor C G Brunius uppger 1850 att han sett

På den äldsta kartan från 1694 finns en fyrkantig gårdsanläggning direkt nordväst om den gamla kyrkan ungefär där dagens prästgård ligger. Delar av denna anläggning kan ha ursprung i en medeltida borganläggning. Rester av en stenkällare noterades av både Swanander och Brunius.

lämningar efter en gammal borg väster om nuvarande gårdsplatsen när han restaurerade den gamla kyrkan. 1349 uppges en riddare Niels Andersen Hak (senare ägare till Häckeberga) vara ägare till Hyby. 1389 delar han Hyby med riddaren Jep Muus som sedan 1384 även var länsherre på Lindholmen. 1434 var den i väpnaren Johan Rutbecks ägo men änkan Elsebe tvingades 1442 sälja gården till Olof Axelsen Thott. Efter 1400-talet övergick den i den danska kronans ägo och det är troligt att en eventuell stenborg redan har raserats och ersatts av en större gårdsanläggning.

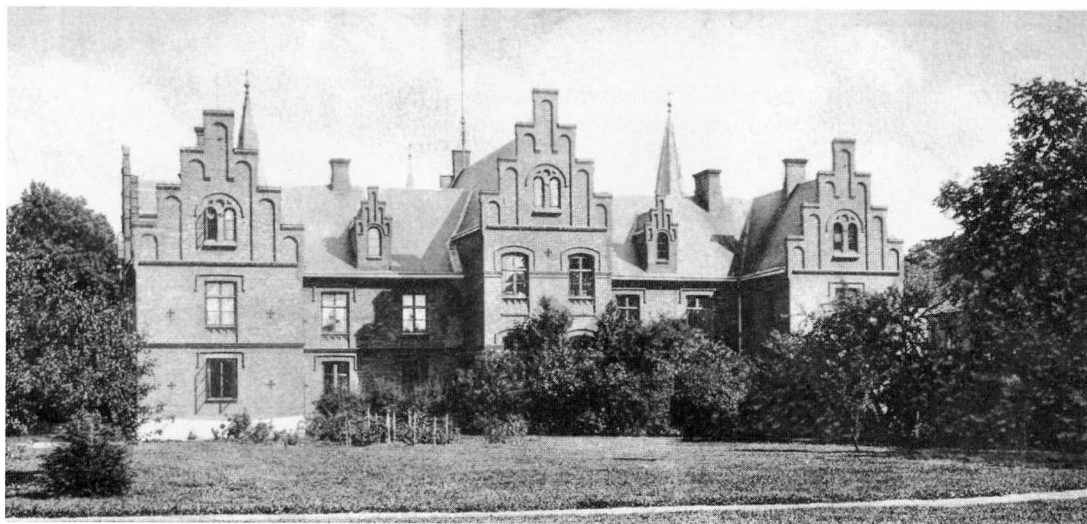
Nuvarande Hyby gård

Efter skåne blivit svenskt blev Hyby kungsladugård och utarrenderades. 1737 var den gamla korsvirkesmanbyggnaden utdömd och 1761 uppfördes ett envånings stenhus med frontespis i tre våningar och mansardtak av tegel. Det är denna byggnad som fortfarande finns kvar i den flera gånger ombygda huvudbyggnaden. Ladugården bestod då av en fyrlängad anläggning i korsvirke av vilket inget återstår idag. Under en

Nuvarande huvudbyggnad vid Hybygård är enkel efter en omfattande ombyggnad 1966. Intill ses den unika storkpelaren som ritades av Helgo Zettervall och uppfördes på 1880-talet.

period arrenderade Torup Hyby gård. 1786 kom fastigheten åter i privat ägo genom Överstelöjtnant Axel Josua Stiernblad på Stora Markie (son till Stiernblad på Torup). Det var Voldemar Vilhelm Wrangel von Brehmer som även ägde Häckeberga och Toppeladugård som lät bygga om 1700-talsbyggnaden 1836 i empirestil. Byggnaden fick två våningar med frontespiser i tre våningar. Redan 1883-84 skedde en ny ombyggnad av Helgo Zettervall i nygotisk stil med torn, trappgavlar och tvärställda tillbyggnader. Även ett antal ekonomibyggnader uppfördes med vacker tegelmurning. Ladugården utgörs av en fyrlängad anläggning i gråsten med senare påbyggnader i tegel och trä. Ursprungligen uppfördes denna 1794-5 och påbygdes 1881 och 1912. I anläggningen finns även ett stall i rött tegel från 1864 med tre frontoner med dörrar och över dessa rosetter. Här finns även ett kalvstall från 1800-talets sista decennier. Rättarbostaden är från 1862 i gult tegel med lisener och rundbågefriser i rött tegel. Intill rättarbostaden står ett större magasin från 1880-talet. Den vackra storkpelaren i tegel som också ritades av Zettervall är speciell. Här häckade storken ända fram till 1930-talet. Huvudbyggnaden ombyggdes kraftigt 1966 då alla tillägg från Zettervalls tid togs bort. Under 1800-talet fanns en stor parkanläggning norr om slottet och omfattande frukt och grönsaksodling söder om landsvägen. Muren mot odlingen finns kvar och parken har fortfarande spår av den äldre anläggningen även om många almar har dött under senare decennier. Hyby gård kan mycket väl ha kontinuitet tillbaka till vikingatid.

Huvudbyggnaden som den såg ut mellan 1884 och 1966.

Hyby medeltidskyrka brann 1873 och endast koret återstår idag. Här finns fina väggmålningar bevarade, troligen från 1500-talet.

Hyby gamla kyrka

Hyby kyrka uppfördes troligen i slutet av 1100-talet men endast koret återstår efter en brand 1873. Byggnadsmaterialet är gråsten med sandsten i sockel och hörnstenar. Ursprungligen fanns ett långhus med dubbelt kvadratisk form och ett likadant men smalare kor. Det är dock troligt att koret ursprungligen var kvadratisk för att senare ha blivit förlängt under 1400-talet då även absiden togs bort. Kyrkorummet saknade troligen bänkar men hade eventuellt en fast bänkrad längs väggarna. Den ursprungliga kyrkan var en av backlandskapetets största romanska kyrkor vilket belyser Hybys betydelse under tidig medeltid. En gammal kyrkomur finns bevarad kring kyrkan med den ålderdomligt enkla stigluckan (porten i muren).

Landskapet innan skiftena

På Hybys marker finns en hel del spår från landskapet innan skiftena. Viktiga källor till förståelsen av landskapet innan skiftena är kartorna från 1694 och storskiftet 1788. Även om dessa är senare än medeltiden var förändringarna inte så stora. En annan mycket intressant källa är den Skånska rekognoceringskartan från 1812-20. Inför hotet från Napoleon lät försvarsmakten upprätta en karta över Skåne precis i enskiftets början. Kartan finns i nytryck sedan ett tag och nyligen har också beskrivningen uppmärksammas. Den presenteras sockenvis i varje härad och ger huvudsakligen militär information som ofta är intressant för att förstå landskapets utseende.

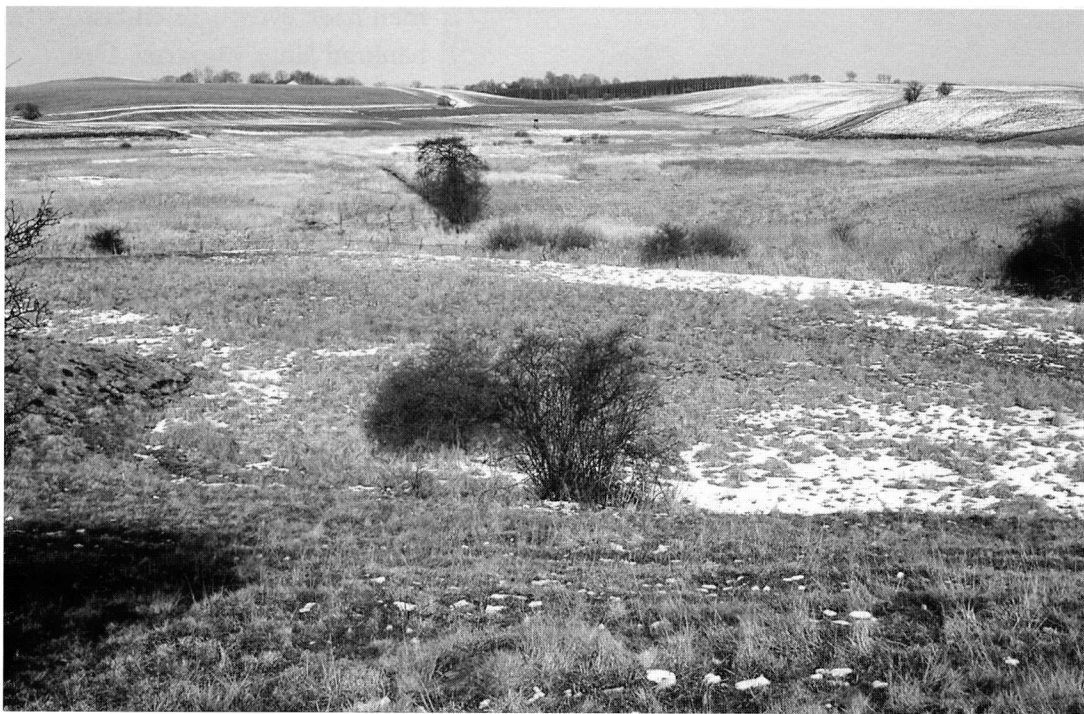
Om vattendragen skriver man i Hyby socken:

"Wattndrag finnas blott 2ne bäckar som sammanstöta nära Gräffe och utflyta sedan i Höje ån. Den ena begynnes från gamle sjö vid Ericstorp i Lyngby sochn, den andre från Eksholms sjön, bägge förtjäna föga uppmärksamhet blott någon gång vid häftigt regn och wåhrtider uppsvalla de och sank aëgarne mellan Måsheddinge och Klågerup, mellan Hesseleberga och Wismarlöfsamt mellan Eksholm och Wismarlöf under vattn".

Idag är det svårt att passera vattendragen då de är djupa diken men förr var vattendjupet inte så stort men de svämmade därmed ofta över på kringliggande marker.

"Svarte måse vid Allesjön, Welle måse, Kropgrafvarne, samt flera mellan höjderna liggande smärre kärrdrag äro sankare och ofta inpfactieable. Dessa begagnas till torfskärning och äro merendels fyllda med flera hålor och gropar, man påstår att torfven om 20 år erettes så att ny skörd åter kan göras."

Trots att socknen har ganska mycket skog i söder används ändå torv i stor omfattning vilket de många småvattnen vittnar om idag. Nästan alla har påverkats av

Mellan Hyby backar och Vissmarlöv finns fortfarande ett stort fuktområde kring Eksholmsbäcken vilket förr utnyttjades för slätter.

torvbrytning under 1700- och 1800-talen. På kartor från slutet av 1600-talet finns inte många småvatten markerade men väl ett antal fiskedammar i Hyby.

”Strax söder om Hyby vidtar en stor höjd garnerad med många smärre kullar och kärdrag, har en allmän dalgång från Yddinge sjön öfver koppagrafvarne förbi Risbergs skog till Bökesmåse. Denna trakt är mera sandig samt har något smärre sten. De högsta kullarna här äro: Forsbjer, Hellebjer, Altaret, Svenslibjer, Lingsbjer, Karasbackarne och Risbergs skog samt Skällebjör vid Wissmarlöf och Klågerups quarn backe.”

”Wattnkvarnar finnas 2no vid Anderstorp och Stridsmölla, gå periodiskt. Marken mellan Hyby, Holmeja och Yddinge är mindre fruktbar, norr om Eksholm och Hyby mycket bördig. Wäderquarn finnes en nyss anlagd vid Klågerup. Hyby gård och Klågerups välbyggda säteri, Eksholm välbyggt und off boställe. Inga stora landsvägar passera härigenom. En god sochn väg går från Wissmarlöf genom Hyby till Torup och en från Hyby öfver Klågerup till Lund, begge försämrats snart.”

Fägatan

En av de mer intressanta företeelserna i landskapet är fågatan från byn ut till utmarken i väster. Från väg 108 kan man fortfarande följa det 20-30 meter breda stråket som kantas av stenvallar upp mot höjderna i väster där fågatan vidgar sig. Här började fåladden under medeltiden och till vänster fortsätter en mycket fin stenmur söderut längs kanten mot odlingsmarken. I fågatan fick torpare etablera sig på 1700- och 1800-talet och fortfarande finns två gamla korsvirkestorp kvar.

Höjden där fågatan mynnar har varit granplanterad under 1900-talet men strax väster om skogen finns en rest av den ursprungliga fåladden. Den stenbundna marken är relativt mager men hyser många typiska betesväxter trots senare tids gödselpåverkan. Här finns en hel del stenformationer och intressanta nivåskillnader i sluttningarna som mycket väl kan vara oupptäckta fornminnen.

Västerskog

Västerskog som området kallas indikerar att här tidigare varit skogsmark. I de tidigaste källorna från 1600-talet verkar området dock redan vara skoglöst. Marken är mager och en del betesflora växer kvar på stenvallar och branta sluttningar trots uppodling på 1800-talet. På kartan från 1695 (Hyby akt 1 i lantmäteriets arkiv) syns fåladsgratan från byn liksom en ny upptagen vång, Nyvång sydväst om Södre vång. Innan denna vång togs upp gick gränsen mellan södre vång och Västerskog några hundra meter väster om väg 108 ner till i höjd med Ällesjön som utgjorde gräns i öster. Ällesjön gränsade i sin tur med den sydöstra utmarken på östra sidan.

Nästan hela Västerskog odlades upp under 1800-talet men stora delar har åter blivit betesmark, planterats med skog eller energiskog. Här ses den gamla vägen mellan Risebjär och Yddingsjön som idag utnyttjas av vandrare på Skåneleden.

Hägnaden

Detta är den bäst bevarade fäladen i backlandskapet även om det bara är en liten rest av den en gång mycket större utmarken. Tidigare sträckte sig fäladen ända ner till gränsen mot Holmeja i söder och mot Ällesjön i väster. Östra sidan avgränsas av de fuktiga ängarna kring Eksholmsbäcken. I byn finns en minnesplatta som omtalar att hägnaden plögdes för första gången 1773. Det är mycket troligt att så skedde men den blev inte helt uppodlad och ej speciellt länge. Efter enskiftet skedde en ny uppodlingsvåg men hägnaden och området kring Ällesjön betades ända fram till mitten av 1900-talet. Betesdriften fortsatte sedan utan gödsling på Hägnaden medan området kring Ällesjön planterades med gran eller fick växa igen. Vi kan idag tacka lantbrukaren på Hägnaden för att området har bevarats och inte odlats upp eller gödslats. Idag är dock betestrycket alldeles för lågt och de finaste delarna betas inte längre. Ett levande kulturminne minst lika gammalt som Hyby gamla kyrka håller på att utarmas.

I Hägnaden finns många välbevarade stensatta hägnadsvallar. I Hägnadens nordvästra hörn är en fyrkantig anordning med vallar som eventuellt har utgjorts av en boskapsfälla. Uppe på höjdplatån i västra delen finns en fyrkantig anläggning med låga vallar som eventuellt är en senare mindre uppodling. Som tidigare nämnts under finns ett stort antal övertorvade stensamlingar i området som både kan vara gravar och odlingsrösen. Flera av dammarna har uppkommit genom torvtäkt.

Den gamla utmarksresten Hägnaden är ett levande kulturminne med rötter långt tidigare än medeltiden. Här har en mycket rik flora och fauna utvecklats i samspel med betesdjur och extensivt mänskligt brukande. Tack vare att betesmarken inte har uppodlats i sen tid finns många fornlämningar bevarade i området.

I östra kanten av Hägnaden finns en hassellund som troligen är mycket gammal. Här växer bland annat vätterosen som sticker upp sina rosa klorofylllösa blomställningar på våren. Lundens har tidigare både betats och slåttrats och buskage och träd har regelbundet förnygrats för att skapa en halvöppen miljö med bra förutsättningar för gräs och örter samtidigt som buskar och träd gav klenvirke och ved.

Längst ner i Hybybackars sydöstra hörn på gränsen till Holmeja bys marker finns ytterligare en liten rest av fäladen. Här är det en dalgång med skogsklädda kullar som ganska väl visar hur det tidigare sett ut i området. Floran är intressant på den annars magra marken med arter som backsippa, tjärblomster, backnejlika och backsmörblomma.

Storkabackarna

De norra delarna av betesområdet Hybyhage har tidigare varit slåtterängar för att under 1900-talet övergå till betesmark. Fortfarande finns det spår av slåtterfloran i bland annat kärren och på de centrala backarna där torrängsfloran är rik. Här finns bland annat kattfot, solvända, brudbröd, blodnäva, darrgräs och ängsnycklar. I stora delar av området har floran påverkats negativt av gödsling under slutet av 1900-talet men landskapsbilden är fortfarande ålderdomlig med de många buskagen, dungarna, kärren och småvattnen. Här finns också en intressant groddjursfauna med sällsynta arter som större vattensalamander, ätlig groda och tidigare fanns även lökgroda och klockgroda men det är tveksamt om de finns kvar.

Många sällsynta växter finns på Storkabackarnas kalkrika torrbackar. Orkidén nattviol är en av dessa.

Mandelblom är en typisk växt för betade, ögödslade torrängar.

Risebjär

I beskrivningen till Rekognoceringskartan står: "Risbergs skog nära Torup är en liten skogspark mycket tät och blandad med ung skog, består mest af ek och något bok." Riseberga skog användes troligen främst för ängsbruk och bestod av stubbskottäng med överståndare, dock ganska tät vid beskrivningen. I stubbskottängen var skotten från stubbarna viktiga för hägnadsmaterial, byggnadsmaterial, bränsle och hantverk. Det var sällan man behövde kraftiga dimensioner och det var dessutom besvärligt att klyva och dela tjocka stammar. För korsvirket behövs lite grövre ekstammar men till det mesta är armtjocka stammar eller mindre önskvärt. Skotten från stubbarna avverkades med en omloppstid på 10-30 år och skapade denna täta ungskog med gläntor där ängshö skördades. De djupa rötterna tog upp näring som tillfördes ängen med löven och variationen mellan skugga och ljus gav bra höskördar både torra och fuktiga år. Fortfarande finns det spår av stubbskottängen i Risebjär där trädslagsvariationen är stor med inslag av avenbok, alm och lind som alla är viktiga träd att beskära och vars löv även kan ges till djuren. På den fuktiga ängen som gränsar till Torup finns fortfarande spår efter slätterhävden i form av smörbollar. Området betades fram till 1980-talet men har sedan fått växa igen. Den fina betesmarken i norr har tyvärr planterats på 1990-talet och många av de mindre vanliga växterna är nu försvunna.

Väster om Västerskog ligger lövskogsområdet Risebjär. Här fanns före skiftena en stubbskottäng där byborna hämtade höskörd, klenvirke, ved och byggnadsvirke.

Skiftena

Den största landskapsomvandlingen skedde i början av 1800-talet i samband med enskiftet och laga skifte och de följande jordbruksrationaliseringarna. I Hyby enskiftades nr 28, 29 och 30 som var kyrkans hemman 1819-21. Övriga hemman var planerade att enskiftas 1822 men skiftet blev inställt. Laga skifte genomfördes 1852-58 då alla hemman utan huvudgårdens flyttades ut och hamnade i nordväst och sydväst om byn. Det är här vi idag ser de många medelstora gårdarna. Huvudgården kom att bruka marken i norr, öster och söder. Det är här vi idag ser de stora sammanhängande fälten. Ett stort antal torp etablerades på de gamla utmarkerna och flera av dessa finns bevarade än idag. Flera ståtliga alléer kantade vägarna kring Hyby och Klågerup och endast en liten del öster om kyrkbyn finns kvar. Så sent som i början av 1990-talet drabbades den fina allén mot Torup av almsjuka.

Den Skånska rekognosceringskartan upprättades 1812-20 och ger en bra bild av landskapet innan och i början av skiftesomvandlingen. Notera de stora våtmarkerna som fortfarande finns kvar.

TIL 9 BARN. D: 1772. JONAS AGRELL Lärd. F: 1718. P: 1756. D: 1769. METTE WRANGL. Rådig. F: 1715. 5 B. D: 1772. F. Swanander: Snillrik. F: 1742. D: 1806, ELSA M:AGRELL Öm. F: 1757. 11 B. D: 1813.”

Gravstenen efter Kyrkoherden och Prosten Swanander och hans hustru Elsa Maria Agrell finns på Hyby gamla kyrkogårds nordvästra del. Texten lyder: *”Här uti lugnet nedsattes stoften av Prosten Swanander och Elsa Maria Agrell. Låt Wårdstenen ligga tils de upstå, förkofte sig emedlertid tre kära planteringar: kunskapen, barnen, träden.”*

En minnessten finns i NV kanten av skogen NV Hyby gård med texten: *”1774 INHÄGNADES HOLME OCH MAD. 1775 SATTES HÄR EK BOK OXEL ALM.”* Enligt tradition kallas dungen ”generalshagen” och det är möjligt att Axel fick den titeln med åren.

Det finns ytterligare en minnessten i trädgården sydväst huvudbyggnaden som lyder *”HÄGNADEN PLÖGDES FÖRST 1773. ALMEN SATTES 1780. GATORNE OMLADES 1799. 1800. 1800. GÖR OCK DU NÅGOT EFTER-WERLD”*. Tidigare har stenan varit uppställd ca 160 meter VSV nuvarnade plats (1968). Det kan nämnas att en väldig alm fälldes vid Hyby gård på 1980-talet med en omkrets på över 6 meter och det är mycket möjligt att det var den alm som sattes 200 år tidigare.

Strax NV om Hyby kyrkogård finns ytterligare en minnessten i hästhage med inskriptionen *”Anlagd 1795 F:S.”* Stenen är i granit ca 0,7 meter x 0,8 meter och 0,2 meter tjock som lutar åt väster.

NV prästgården i Hyby står en sten med inskripten *”CAROLINA-BOKEN PLANTERAD 1887”*.

Sydväst Hyby på backen söder om Pude sjö står en sten med svårläst text på östra sidan, A NPS kan skönjas. På blocket

Vid backen söder om Pude sjö står en minnessten som troligen minner om en fältövning under 1880-talet under ledning av Oscar II.

finns spår efter kilar efter sprängning. Enligt traditionen i trakten är stenen rest som minne av en fältövning 1884 eller 1885 under ledning av Oscar II. Platsen är även knuten till traditionen om utegudstjänst tills nya kyrkan stod klar.

Hyby nya kyrka

Ett av de tydligaste exemplen på jord-bruksrevolutionen under 1800-talet är Hyby nya kyrka. Kyrkan är en av de få byggnader i nygotik som finns i backlandskapet. Kyrkan är påkostad i rött tegel och uppförd 1877. Vid denna tid hade maskintillverkat tegel börjat användas och möjliggjorde formtegel. Gamla kyrkan brann 1873 men man väntade till 1875 och den nya järnvägens ankomst innan bygget tog fart av den nya kyrkan. Ludvig Fenger blev arkitekten som valdes och han har även ritat Alnarps

lantbruksskola och var stadsarkitekt i Köpenhamn. Hyby kyrka visar likheter med Jacobskirken på Österbro som han också ritat. Den är pampig och det är svårt att förstå att denna enorma byggnad hade invånare att fylla i den lilla byn. Dock är socknen stor och även Vinningen, Tejarp, Vissmarlöv, Holmeja och alla torp och ensamgårdar sökte sig till Hyby kyrka. Det är mycket speciellt att tornet ligger i öster och inte i väster som är brukligt. Det finns åtminstone två förklaringar till varför, en är att det var enklare då byn låg i öster, den andra säger att grunden var svag i väger. Kyrkan består av ett 3-skeppat långhus med 3-sidig avslutning, tak i skiffer och sidoskepp i koppar. Strävpelarna i tegel och in-vändigt ligger ett trätaksom bärs upp av 6 stycken 8-kantiga granitpelare huggna ur ett block från Troberga skog. Den öppna takåsen påminner om en fornnordisk ryggåsstuga. Mittskeppet

Hybys stora tegelkyrka är uppförd 1877 och unik genom att tornet är placerat i öster.

har 24 fönster som sitter högt, samt 20 fönster med spetsbågar i sidoskeppen. Tornet är fyrkantigt med strävpelare i hörnen. Höjden på tornet är 42 meter. Det enda äldre inslaget i kyrkan är det gamla krusifixet under takåsen i västra gaveln.

Dagens landskap

Även om enskiftet innebar den stora förändringen av landskapet har mycket också förändrats därefter. Rationaliseringarna av jordbruket och en växande infrastruktur fortsätter att förändra landskapet och suddar ut allt fler äldre spår. Minskad lönsamhet för betesdrift slår hårt mot hagmarkerna och deras mångfald av växter och djur. En annan tragisk långsam förändring är utarmningen av det välbevarade husbeståndet i Hybytrakten. Under de senaste 20 åren har många fina gamla korsvirkeshus rivits eller drastiskt förändrats. Landskapets identitet går förlorad i takt med att alléer, äldre byggnader, hägnadsvallar, betesmarker och vägsträckningar ersätts med breda trafikleder, okänsligt placerade typhus, paddockar, granplanteringar, golfbanor och master.

En fortgående igenväxning och dålig hävd i Hägnaden oroar mig dock betydligt mer än ett ökat besöksstryck på åkermarkerna söder om byn. Det största hotet mot landskapets värden är kanske ointresse och okunskap om historien och tidigare generationers nöjen, arbete och slit samt de andra arter som bebor landskapet.

Solnedgång över allén öster om Hyby. Almarna har fallit sedan bilden togs 1987.

Skriftliga källor

Andersson Helge red. Från förhistorisk tid, s. 35-43. Bara kommun 1980.
Beskriver socknarna Bjärshög, Skabersjö, Bara och Hyby.

Bengtsson-Lindsjö Siv, Hyby backar med omgivning – naturinventering med skötselerslag. 30 sid. 1990. Svedala kommun.

Bruzeliuss Nils G. Arkeologisk Beskrifning öfver Bara härad. Upprättad pr 1878.
Utgiven med kommentarer av Ingemar Ingers 1974. Bidrag till Bara Häradss
beskrivning 16. Bara häradss hembygdsförening.

Blomberg P. Naturen i Svedala kommun. Naturvårdsprogram 1999. Svedala kommun. Beskrivning av naturen och de mest värdefulla naturområdena i Svedala kommun. 118 sidor.

Engström Bengt. Fornlämningar och fynd från förhistorisk tid i Bara Härad.
Bidrag till Bara Häradss Beskrivning 5. 1927. Bara Häradss hembygdsförening.

Hallberg Göran. Skånes ortnamn. Serie A Bebyggelsenamn, Del 2 Bara Härad.
Gleerups universitetsbokhandel. Lund 1991. Omfattande referenser till ortnamn med korta förklaringar.

Ingers I & Nilsson A. Gamla gårdar och hus i Bara Härad I & II. Bidrag till Bara Häradss beskrivning 8. Bara häradss hembygdsförenings förlag 1930. Beskriver dels översiktligt byggnadstraditioner samt 8 gårdar och hus mer detaljerat.

Lönqvist N-O. Berättelse om Bara Härad 1775. Med efterskrift och anmärkning av Gunnar Carlquist. Bara Häradss hembygdsförening 1924. Prostens beskrivning av förhållanden i häradet.

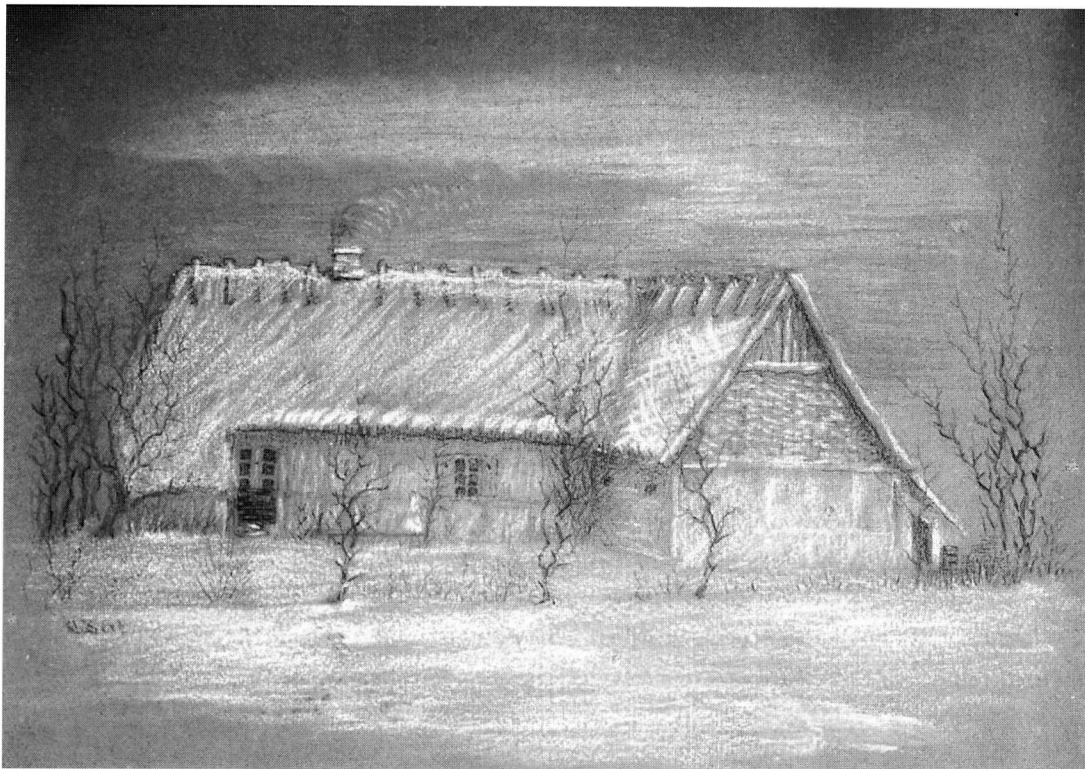
Nilsson & Persson Arkitekter. "Gamla Svedala" – Kulturmiljöer i Svedala kommun. Svedala kommun 1993. 165 sidor. Beskrivning av flertalet äldre byggnader i kommunen.

Swananders Jonas Frostensson. Bara Härad i slutet av 1700-talet. I översättning av Helge Andersson. Bidrag till Bara Häradss beskrivning. Bara Hembygdsförening 1958.

Werdenfelt Åke m fl. Folklivsarkivet, Lund. Närmiljö i Bara. Kulturhistoriska byggnadsmiljöer i Bara kommun. Utgiven av naturvårdskommittén i Bara kommun 1975. 76 sidor.

ETT SOLDATTORP I BARA

Av Karin Ingegerd Berg

Soldattorpet kallat "Mossahuset" tecknat av Christian Berg.

Söder om Klågerupsvägen, nära den gamla skolan, låg förr en byggnad som kallades Mossahuset. Här bodde under slutet av 1800-talet husaren Peter Berg. Byggnaderna är numera rivna, bara några murrester och en syrenbuske vittnar om att här en gång fanns ett soldattorp.

Peter Berg var min farfars far , och jag tänkte att det kunde vara av intresse för sena tidars Barabor att få veta något om de människor som förr levde i deras trakter. Jag skall därför försöka skriva ner lite fakta och några historier som jag hört berättas. Uppgifterna om födelseår och dylikt har jag hämtat dels från kyrkoböckerna, dels från familjebibeln. Skrönorna har berättats från den ena generationen till den andra och sålunda levt kvar inom familjen.

Peter Bergs far, Toor Persson Berg, föddes 1781 i Ignaberga. Där fanns in på 1900-talet ett, område i skogen som kallades Tors hage. Toor Persson Berg tycks ha flyttat från Ignaberga och haft befattningar på olika ställen, bl.a. var han ladufogde på St. Månstorp. Där föddes sonen Peter den 25 juli 1814. Som alla barn på landet fick Peter hjälpa till med vardagssysslor på gården. En kall vintermorgon, blev han skickad upp på gällen för att riva ner hö till fåren. När han trevade i höet fick han fatt i ett stort hårigt ben. Han skyndade sig att kliva tillbaka nerför stegen för han förstod att det var SKOGMANNEN som hade krupit upp på loftet för att söka skydd mot kylan. Skogsmannen var en figur som fanns i folks föreställning i den trakten. Han var inte precis sympatisk, ibland hände det att han slog sin fru, man kunde höra henne skrika tidiga vårkvällar. Fast somliga sa att det var rävekan som ylade. Man kan ju tro vad man vill, men så berättades det i släkten.

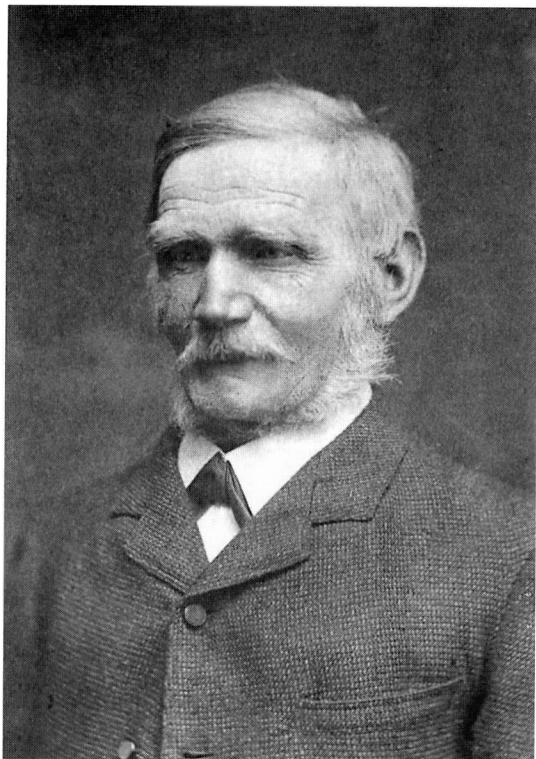
När Peter Berg blev vuxen valde han att låta värva sig och bli husar. Detta innebar att han fick en viss utbildning vid regementet, bl.a. lärde han sig att läsa och skriva. Dessa färdigheter var inte självklara på den tiden, folkskolestadgan kom ju inte förrän 1842. De blivande soldaterna fick också lära sig ett yrke, vanligtvis utbildades de till skomakare. Kunnighet på det området skulle hjälpa dem att försörja sig i fredstid.

Soldaterna utrustades med uniform och vissa vapen som kunde komma till användning vid eventuellt krig. Husaren fick också sörja för en häst, en s.k. nummerhäst som hade ett nummer inbränt på länden.

Peter Berg gifte sig med en flicka från Skabersjö. Hon hette Kersti Christiansdotter och var född år 1814 liksom Peter. Deras första barn kom till världen den 18 juni 1839, det var en flicka som döptes till

Peter Berg som husar

Peter Berg
1814—1891

Kersti Berg, född Christiansdotter
1814—1881

Annette. Sedan föddes ytterligare tre barn som alla dog i späda ålder: Mari 1842, Christian 1844 och Peternilla 1846, de blev inte ens årsgamla. Ännu en liten dotter föddes 1847 och enligt tidens sed fick hon samma namn som sin avlidna syster - Peternilla. Sedan kom Maria 1850, Christian 1853 och Carl 1856. Liksom Annette nådde de alla vuxen ålder.

Till Mossahuset hörde lite jord, så mycket att man kunde föda nummerhästen Grälle, ett par kor och några får. Höns och hushållsgris hade man förstås också. Utom säd för husbehov odlade man spånadslin som blommade vackert blått på försommaren.

Linet bearbetades efter alla konstens regler, man skulle bl.a. röta, bråka, skäkta och slutligen spinna trådarna som doldes i de hårda stjälkarna. Skäktingen var en väsentlig detalj i proceduren. Man bearbetade stjälkarna med en s.k. skäktkniv, "skäkteträ" på skånska. Det var ett redskap av trä som såg ut gom en stor

kniv. Skätkniven var ofta en fästmansgåva i skönt bemålad med rosor och blad samt den tillbeddas initialer i snirklade bokstäver.

I det gamla bondesamhället tog man noga vara på allt, som kunde användas. När man hade bearbetat linet blev det alltid en del trådar över där något av det hårda skalet satt kvar. De trådarna kallades "skättefall" och de kom till användning när man skulle väva tyg som brukades i vardagslag. Min far, född 1881, berättade att han fick sova på "skättefallslakan" när han hälsade på hos farföräldrarna i Bara. Det var inte alls behagligt, lakanen skavde och kliade alldeles förfärligt.

Den som förstod sig på att utnyttja linet på bästa sätt var Annette, hon satte upp vävar med komplicerade damastmönster till festliga borddukar och hon försåg dessutom hemmet med alla sorters vardagstextilier.

Av husförhörlängderna framgår att Annette under någon tid var knuten till Torups slott. Det är sannolikt att "herrskalet" kände till hennes färdigheter som väverska och lät henne fylla de friherrliga linneskåpen med dukar och lakan. Vid Baltiska utställningen 1914 fick hon diplom för sina vävnader. Hon var konstnärligt begåvad, bl.a. sysslade hon med att klippa och klistra tavlor av olikfärgat papper, en sorts collage med blommor och fåglar. Det var brukligt att ge bort sådana tavlor som present vid högtidliga tillfällen som barndop, bröllop och födelsedagar, ja till och med begravningar, då försedda med lämplig text.

Annette gifte sig med en man som antagligen var "huggedräng" på Torup. En huggedräng skulle vara kunnig i alla sorters snickeriarbeten. Om man får döma av de möbler som han tillverkat och som ännu finns kvar i Annettes kvarlämnade bohag, så var han en skicklig yrkesman. Paret flyttade till Fiholms gods, beläget vid Mälaren. Men maken dog och Annette återvände till Bara. Sedan de gamla föräldrarna gått bort och även brodern Carl och system Nilla dött togs Annette omhand av sin bror Christian i Lund, och där slutade hon sina dagar.

Annette var känd i bygden för att vara ordningsam och prydlig, men med hennes syster Peternilla, vanligtvis kallad Nilla, tycks det ha varit tvärtom. När Nilla arbetade gick det fort undan, men det blev inte alltid så välgjort. "Ah, de e fort gjort, sa Nilla", var ett talesätt när man ville antyda att någon slarvade. Ingeborg Andersson, granne till soldattorpet, berättade att det var som att se in i två skilda världar när man tittade in i systrarnas rum - hos Annette var det snyggt och välstädat, hos Nilla oordning och röra.

Nilla hade en dotter som hette Kersti. Flickan drabbades av lungsot och dog ung. Ingeborg Andersson kom enligt tidens sed för att beklaga sorgen och hon blev förstås bjuden att stanna och dricka kaffe. Nilla gick för att skumma grädde

till kaffet från en mjölkkruka som placerats i rummet där kistan med den döda flickan stod. Det var den svalaste platsen i huset. Ingen tyckte att det var egendomligt, i det gamla bondesamhället hörde liv och död samman på ett naturligt sätt.

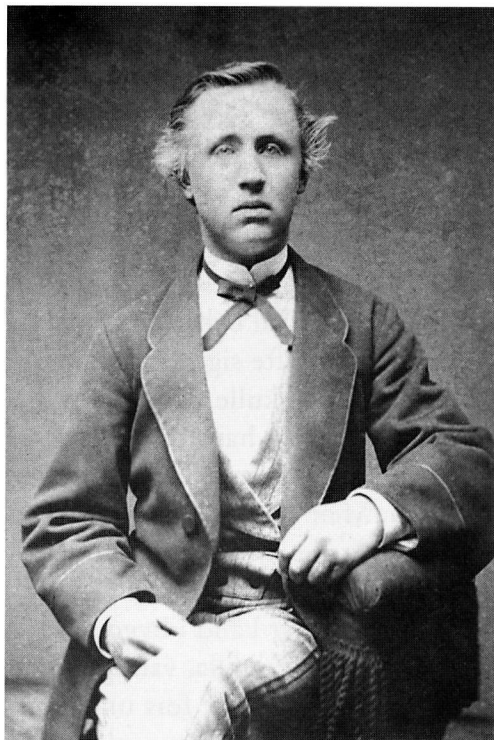
Den tredje systemen, Maria, tjänstgjorde som lärarinna enligt vad jag hört berättas, Hon kom till en skola där hennes företräderska hade dött i lungshot. Även Maria drabbades av denna sjukdom och dog knappt trettio år gammal.

Carl, den yngste sonen i den gamle husarens familj dog år 1881, knappt 30 år gammal. Han hade valt att bli snickare, En del möbler som han hade tillverkat fanns i Christians hem, och de vittnar om hans yrkesskicklighet.

Christian som blev min farfar berättade gärna om sin uppväxt i Bara. Han gick i en skola där undervisningen bedrevs av en gammal soldat. En gång råkade Christian i dispyt med läraren som påstod att solen kretsade kring jorden - pojken hade en motsatt åsikt. Ännu på gamla dar kunde han rabbla upp en kungalängd som han hade lärt i skolan. Den började med Tor och Oden och gick fram till modern tid via några gamla sagokungar.

När husaren Peter Berg satt vid sitt skomakarbord och lagade trasiga skor fick Christian ofta sitta bredvid och läsa högt ur bibeln eller psalmboken. Den gamle husaren hade köpt en stor familjebibel, en verklig klenod med träpärm, vackra beslag och spännen, illustrerad av Doré. Här skrev han in namn och data för hustru och barn. Handstilen är oövad och stavningen högst personlig, men han skrev!

Möjligen hade man också tillgång till Tegnér's Fritjofs saga, ett verk som Christian uppskattade mycket. Han glädde ofta barnbarnen med att läsa upp verser om Fritjof och Ingeborg utantill, Denna bok liksom eventuella andra har förkommit. Men Bibeln finns fortfarande kvar i släkten, ömt bevarad och i gott skick.

Christian Berg
1853—1928

En gång skickades Christian ut för att hämta hem nummerhästen Grälle som betade på en äng ett stycke från soldattorpet. Det hade blivit kväll och det var ett företag att ge sig ut i markerna som genomkorsades av vattenfyllda diken med branta sidor - man tog upp lera för tegel och lergodstillverkning. Det var beckmörkt, men plötsligt flammade ett blått sken över den blanka vattenytan i ett dike. Det var en s.k. lyktgubbe. Numera vet man att ett sådant fenomen har en naturlig förklaring, men förr trodde man att, det rörde sig om spöken och trolltyg. - Det var väl att jag fick se det där ljuset, sa Christian när han berättade om händelsen för sina barnbarn, för annars hade jag klivit rakt ut i diket och då hade jag säkert drunknat. Och då hade jag inte suttit här nu- och, inte ni heller.

Det fanns väl inte så många arbetstillfällen i Bara, så Christian bestämde sig för att resa i till Malmö och gå i lära hos en yrkesmålare. En dag när han arbetade på ett bygge vid Drottningtorget ville ödet att en ung flicka från Lund kom förbi. Hon hette Josefina Maria Jönsdotter och hon frågade om vägen till järnvägsstationen. De båda ungdomarna fattade omedelbart tycke för varandra och Christian reste in till Lund och sökte upp Maria. De gifte sig 1876, och efter ett långt och lyckligt äktenskap kunde de fira guldbryllöp i kretsen av fem barn och åtta barnbarn.

Christian Berg etablerade sig som målarmästare i Lund med verkstad i L:a Södergatan. Men han höll kontakten med Bara och sökte upp sina släktingar där så ofta han kunde. En gång passade han på att rita av sitt barndomshem och tack vare denna lilla fina pennteckning vet vi hur soldattorpet såg ut.

Min mor berättade att hon hälsade på i Bara när hon var ung och nygift, det kan ha varit omkring 1912. Gästerna från stan skulle förstås bjudas på mat, men de trakterades inte med stek och potatis, det var sommar och man hade ingen möjlighet att förvara kött. Istället valde man den bästa maträtt man kunde tänka sig, nämligen risgrynsgröt. Det var en rätt som enkla människor förknippade med fest och högtid och man hade till och med smeknamn på den - risgröt, risengröt, riselagröt och riselagott. Det kan ju vara intressant att jämföra den torftiga kost man var hänvisad till på den tiden med vår tids kulinariska utsvävningar.

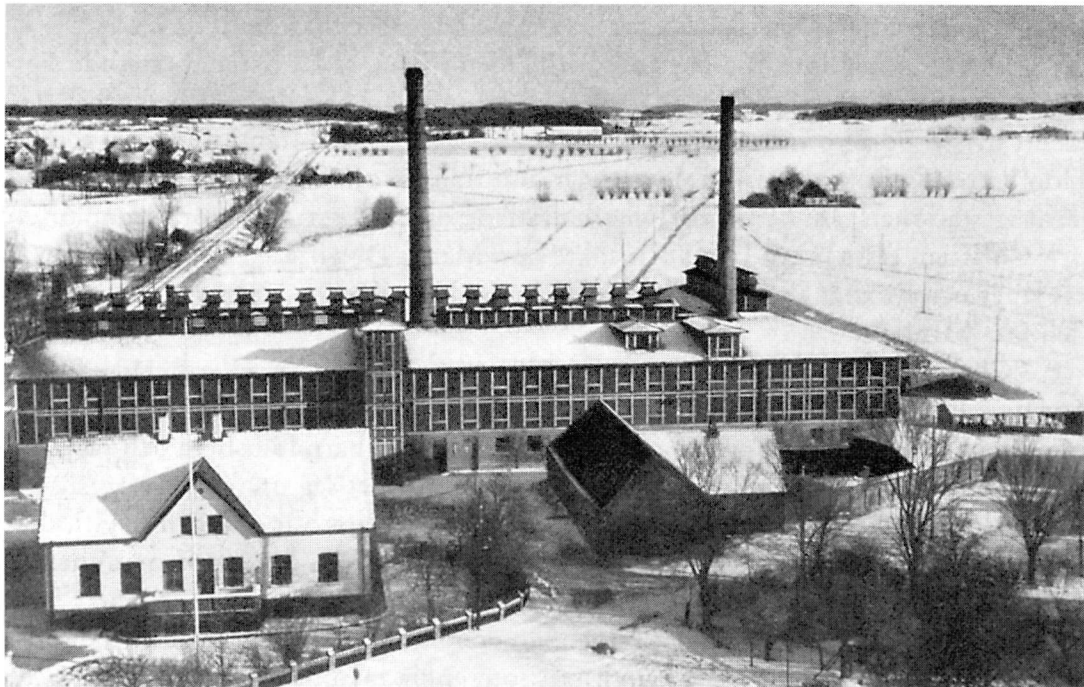
Så länge krafterna räckte for Christian ut till kyrkogården vid Bara kyrka och såg till gravarna. Han cyklade medförande färg och pensel för att måla järnstaketet kring familjegraven. Nu är staketet borttaget och gravarna för länge sedan jämnade med marken. Men genom denna berättelse har människorna från soldattorpet i Bara än en gång fått träda fram i ljuset. Kanske det kan hjälpa oss, sena tiders barn att få en smula perspektiv på tillvaron.

TEGEL I SVEDALA

TEGELMÄSTARESKOLAN – FÖRSÖKSTEGELBRUKET TILLVERKNING AV TEGELBRUKSMASKINER

Av Bo Sahlée

Tillverkning av tegelbruksmaskiner, framställning av tegel och utbildning av tegelmästare utgör en viktig epok i Svedalas historia under de senaste 100 åren.

Försökstegelbruket med tegelmästareskolan i förgrunden 1954.

Tegel och tegeltillverkning är nära förknippat med den snabba tillväxten för stationssamhället Svedala och uppbyggnaden av företaget AB Åbjörn Andersson. Tegel – rött tegel – har spelat en viktig roll i uppbyggnaden av tätorten Svedala. Många är de byggnader som byggts i detta material – rött maskinslaget tegel.

Samtidigt har det funnits större tegelbruk på flera orter i Svedala kommun. Försökstegelbruket i Svedala, Börringe tegelbruk, Yddinge tegelbruk och Bara tegelbruk är tegelbruk som ursprungligen byggdes upp enligt det sk Svedalasystemet.

Tjustorps tegelbruk var av nyare typ. Alla är idag nedlagda som tegelbruk. Bara tegelbruk finns idag som Bara Mineraler med annan typ av verksamhet men med lera som råvara.

I utdrag ur tal och skrifter kring tegel i Svedala låter vi denna epok få en presentation.

Men först en...

Tegelhistorik

Konsten att bygga med ”bakade stenar” infördes på allvar i det danska (och alltså skånska) kulturområdet under 1100-talets andra hälft.

Det nya byggnadsmaterialet krävde stort kapital och hantverkskunnande. Att bygga i tegel var därför i början endast förbehållet makthavarna, dvs kungen och kyrkan. Därefter kommer det till adeln och det rika borgerskapet. Teglet blir en stor medeltida industriprodukt i våra lerrika bygder.

Från medeltiden känner vi ett ”tegelbruk” i Lemmeströ. Här utgrävdes år 1972 rester av efter en tegelugn. Denna låg strax intill en gammal borgkulle. Dateringen, som är något osäker, kan eventuellt vara mitten av 1100-talet – början av 1200-talet.

Förutom de kyrkor och kloster som byggdes under medeltiden uppfördes så småningom slott och herresäten av tegel. Dåtidens tegeltillverkning skedde då oftast i direkt anslutning till ex. vis ett slottsbygge. Så har det säkert funnits en tegeltillverkning intill Lindhomens borg.

Under 1600- och 1700-talen försvann en del av hantverkskunnandet och mycket tegel importerades från Tyskland och Nederländerna.

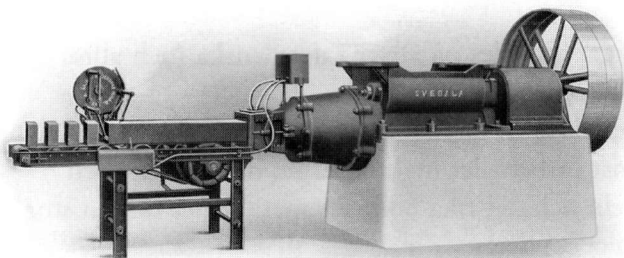
Vid 1800-talets början anlades ett flertal tegelbruk i vårt land. De allra flesta intill de gods och större gårdar som hade behov av tegel. Tegeltillverkningen var helt hantverksmässig och kompletterades ofta med säsongarbete. Tegelarbete sommartid och annat arbete, som jordbruks- eller skogsbruksarbete, vintertid. Under 1840-talet börjar man sedan göra tegelrör för täckdikning och teglet kommer till allt större användning. Skåne blir under 1800-talet rikt på tegelbruk. En inventering av Skånska tegelbruk ca 1850 – 1985 upptar 278 st.

Viktiga lokaliseringsfaktorer när det gäller anläggning av nya större tegelbruk i slutet av 1800-talet och in på 1900-talet var bl.a. tillgång på den viktig råvaran, leran, goda kommunikationer dvs nära järnväg, stort behov av murtegel i området, tillgång till finansiellt understöd.

Tillverkning och försäljning av tegelbruksmaskiner

Ny teknik

Den helt dominerande tillverkaren av maskiner och utrustning för tegelbruken i Sverige och senare också i andra länder var Åbjörn Anderssons Mekaniska Verkstads AB i Svedala. På 1890-talet hade verkstaden fått så många uppdrag med att reparera tegelbruksmaskiner, att man började utveckla egna produkter. År 1895 började man att

En murtegelpress av typ som tillverkades hos Åbjörn Anderssons Mekaniska verkstad.

konstruera och tillverka tegelbruksmaskiner. Tillverkningen kom att omfatta alla för ett tegelbruk erforderliga maskiner t ex ältningsmaskiner, valsverk, snäckpressar och valspressar, avskärningsbord m.m. Dessutom utvecklades automatiska elevatorer, sänkstolar och bortsättningsvagnar dvs komponenter i det sk Svedala-systemet. Bruken behövde inte bara maskiner utan

även torkinrättningar, ugnar m.m. Företaget blev så framgångsrikt, att man inte bara konkurrerade ut tyska maskinleverantörer i Sverige, utan också hade en omfattande export redan kring sekelskiftet.

Åbjörn Andersson levererade ritningar för kompletta tegelbruk, utvecklade och byggde nya ungstyper och stod fadder för Tegelmästarskolan i Svedala vid starten 1904.

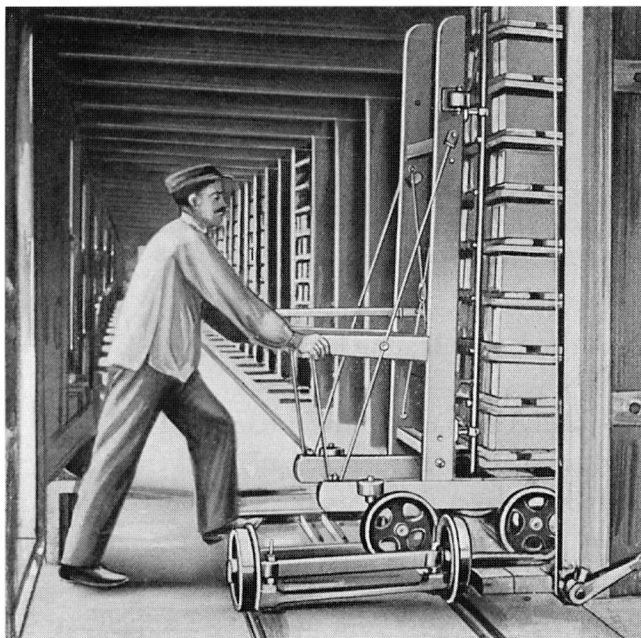
Efter andra världskriget har de tyska maskinleverantörerna åter blivit helt dominerande och Svedala lade ned sin tillverkning för tegelindustrin 1970.

Många är de tegelbruk i vårt land som byggt upp enligt "Svedalasystemet" Ett exempel är Almviks tegelbruk i norra Kalmar län. Detta tegelbruk är idag ett tegelbruksmuseum där restaurerade byggnader visar tillverkningen som den såg ut när bruket lades ned år 1971. Tegelbruket och hela industrimiljön är idag av riksintresse. I bruket finns maskiner från Svedala som inköptes vid 1900-talets början och som var i drift fram till år 1971.

En genomgång av Åbjörn Anderssons Mek Verkstads beställnings- och leveranslistor visar att Almviks tegelbruk 1901 och 1902 fick levererat bl.a. förältare "Regus", formmaskin "Ragund", avskärningsbord "Rruption", valsverk "Rekyl",

valspress "Revolt", tillhör för formning av taktegel "Revoltbe". Flera av dessa maskiner finn idag kvar i bruksbyggnaderna.

Beställnings- och leveranslistor från två år 1901 och 1902 upptar totalt ca 110 orter/bruk i Sverige. De närmaste kunderna finns i Bara, Minnesberg, Lomma och Veberöd. Kunder i utlandet representerar följande länder: Danmark, Finland, England, Ryssland och Mongoliet.

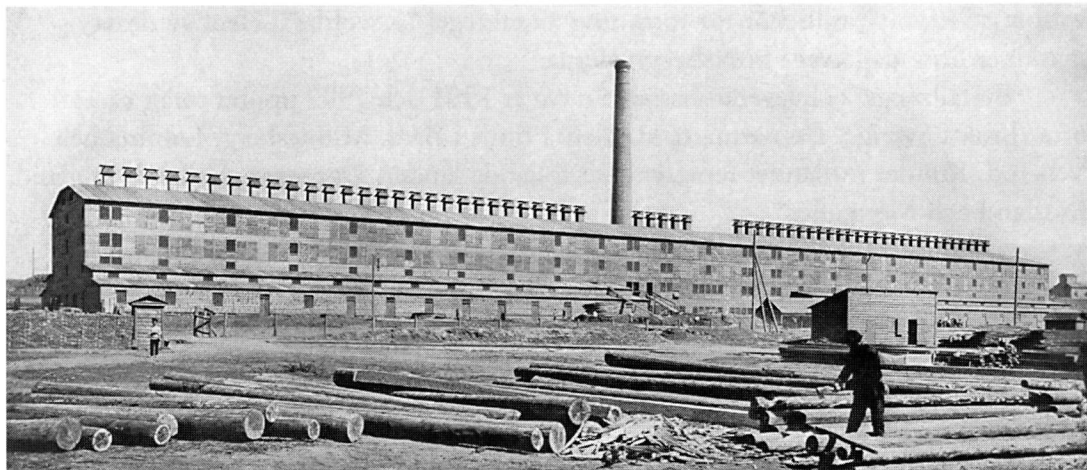
Svedalasytemet bestod bl.a. av ett sinnrikt system för transport av teglet upp och ner från torkfacken, som fanns i flera våningar över ugnen. Här inlastning i elevatoren.

Framgångar i utlandet.

Det var inte bara i Sverige som Svedalas maskiner och inrättningar för tegelbruk hade framgång. Sålunda kom anläggningar enligt "Svedalasytemet" till stånd i samtliga grannländer, särskilt Finland, i enstaka fall i Tyskland, Polen och Italien samt i Ryssland och i Asien så långt bort som i Unga i Mongoliet.

I Ryssland blev det efter hand så mycket att göra, att det år 1909 blev behövt att upprätta ett avdelningskontor i Moskva. År 1911 bildades därför ett särskilt bolag, AB Åbjörn Anderssons avdelning i Ryssland. Flera av Svedalabolagets personal kom på så sätt att tas i anspråk för anläggningar i utlandet. Sålunda

ledde Herman Härstedt maskinuppsättningar i Tyskland och i Vinnitza i Polen 1912 samt i Oslo 1913. Sedan tjänstgjorde Härstedt vid avdelningskontoret i Moskva. År 1914 var han arbetschef vid en tegelbruksanläggning i Ketrizta i guvernementet Moskva, tills han, sedan bruket var färdigt, för kriget skull blev tvungen att resa hem. John Ericsson ledde uppsättning av tegelmaskiner i så skilda orter som i Rom i Italien och i Omsk i Sibirien. Herman Åbjörnsson hade liknande uppdrag bl.a. i Rjasan söder om Moskva. Axel Bern och likaså Gustaf Boklund har verkat på ett mångfald platser i

Tegelbruk vid Zaritzyn i Ryssland

Ryssland. Även andra från Svedala har för bolagets räkning haft att göra där längre eller kortare tid.

Många maskiner levererades till Ryssland även under kriget fram till 1917. Förhållandena gjorde emellertid att verksamheten blev mer och mer försvårad. Kontoret i Moskva indrogs 1918. Det ryska bolaget upplöstes dock inte förrän 1932.

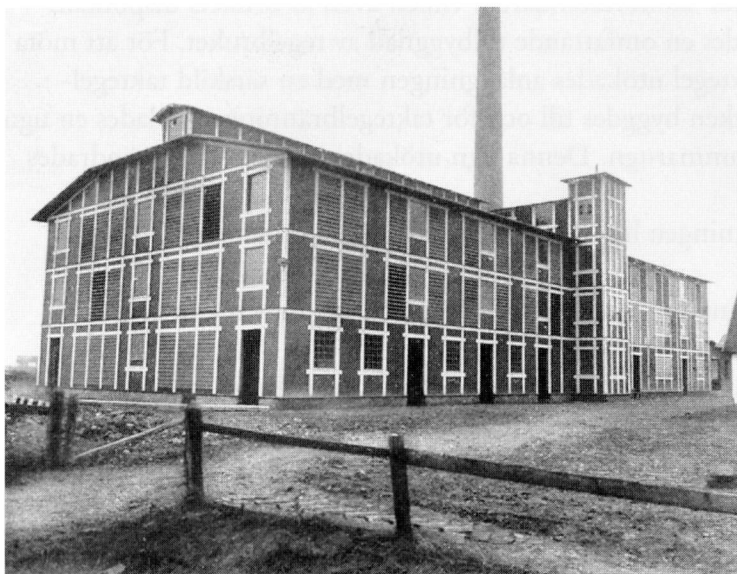
Försökstegelbruket och tegelmästareskolan

Sveriges Tegelmästareförening, som bildades 1895, satte som sin främsta uppgift att verka för medlemmarnas förkovran i yrkesskicklighet och fackkunskaper. Föreningens medlemmar insåg snart, att en systematisk, praktisk och teoretisk utbildning var nödvändig för ett framgångsrikt arbete inom tegelindustrin. */genom ofullständigt utbildade tegelmästare hade många tegelbruksägare lidit stora förluster!*

En kommitté tillsattes för att förbereda ärendet och också lämna förslag om utbildning. I denna kommitté ingick Nils Fredriksson från Svedala. Ett förslag om utbildning, där den teoretiska utbildningen uppdelades i två delar, en allmänbildande förberedande kurs förlagd vid en folkhögskola och en speciell tegelteknisk kurs förlagd till tegelmästareskolan. I det förslag om utbildning som lades fram ingick också planer på byggandet av ett Försökstegelbruk och att detta förlägges till lämplig plats i Svedala.

/vi hafva för den skull förvissat oss om lämplig plats och utvalt ett erbjudet välbeläget jordområde, tillhörande kakelugns- makaren Aug. Liljequist, gränsande intill allmän väg och järnväg tätt intill Svedala station och innehållande lämplig lera för såväl rödt som gult tegell.

Man försökte nu anskaffa ett tillräckligt stort kapital för byggandet av Försökstegelbruket. Största beloppet tecknades av Åbjörn Andersons Mek. Verkstads A.-B. i Svedala. När således kapitalet anskaffats kom AB Försökstegelbruket till stånd och

Ett nyuppfört tegelbruk som det såg ut när det togs i bruk 1905.

dess första bolagsordning är daterad den 19 mars 1904. Anläggningen uppfördes huvudsakligen under samma år.

Undervisningsplanen blev fastställd vid tegelmästareföreningens stormöte i Malmö och Svedala den 22 – 23 november 1904 och den första skolkursen började nyåret 1905.

Tegelbruket uppfördes efter ritningar från AB Åbjörn Andersson och nära järnvägarna Malmö – Ystad och Lund – Trelleborg. Maskinutrustningen bestod av matarsump, stensavskiljande dubbelt valsverk, press, avskärningsbord, automatisk elevator och gaffelvagnar. För torkningen av teglet uppfördes en överbyggnadstork.

Bruket inrättades från början med elektrisk drift och hade de första åren sommartid 28 och vintertid 13 arbetare. Tillverkningen bestod av både murtegel, taktegel och rör. Bruket drevs kommersiellt förutom att det svarade för de praktiska momenten i undervisningen.

För att ge de blivande tegelmästarna en så allsidig inblick som möjligt i olika tillverkningsgrenar, kom tillverkningsprogrammet redan från början att omfatta alla slag av tegelvaror.

Den ursprungliga brännugnen var utförd som en kontinuerlig kammarringugn. År 1911 byggdes den om till en ringugn av gängse typ. Skolverksamheten bedrevs till en början i lokaler i tegelbruket. År 1913 ansåg man dessa otillfredsställande och uppförde en särskild byggnad, som förutom undervisningslokaler inrymmer laboratorium, kontor och bostad för skolföreståndaren, vilken även är brukets disponent.

År 1918 – 1919 utfördes en omfattande tillbyggnad av tegelbruket. För att möta den ökade efterfrågan på taktegel utökades anläggningen med en särskild taktegelavdelning. Överbyggnadstorken byggdes till och för taktegelbränningen anlades en ugn av ny typ, en sk periodisk kammarugn. Denna ugn utökades sedermera och ändrades till sicksackugn.

Den maskinella utrustningen har vid ett flertal tillfällen utbyts och kompletterats.

En betydande ombyggnad och modernisering av anläggningen gjordes bl.a. under 1954 och 1955.

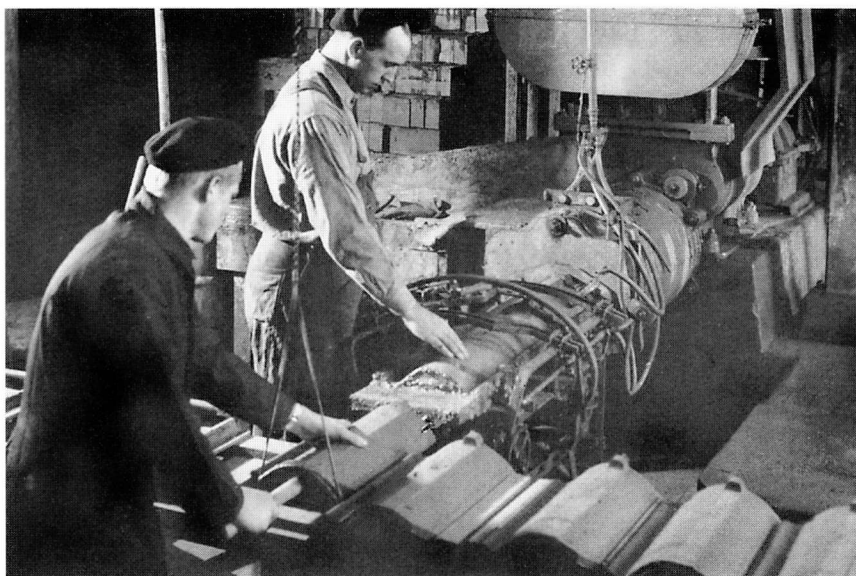
Tegelbruket var ursprungligen dimensionerat för en produktion av högst 1 milj. Tegelvaror per år. Genom de utvidgningar och förbättringar som vidtagits har en betydande produktionsökning skett. Utvecklingen framgår av nedanstående tabell.

Tillverkningsår	Antal tegelvaror
1914	1.203.000
1924	2.006.000
1934	2.652.000
1944	2.152.000
1954	c:a 3.000.000

Alltsedan första verksamhetsåret har försöksverksamhet bedrivits vid företaget. En av de viktigaste uppgifterna inom detta område är undersökning i laboratorie- och fabriksmässig skala av leror från olika fyndorter för utrönande av deras lämplighet för tillverkning av tegelvaror. Över 500 sådana undersökningar har utförts. Ett stort antal försök har även utförts för lösandet av olika driftstekniska problem.

Elever vid tegelmästare-skolan i rit och konstruktions-salen.

Elever fick också deltaga i praktiskt arbete. Här vid en Tegelpress för taktegel.

Tegelmästarens skolan har sedan starten en undervisningsplan fastställd av Kungl. Överstyrelsen för yrkesutbildning. Skolan har sedan första året erhållit statsbidrag för sin verksamhet och också stått under statens inspektion.

Inträdesfordringar har bl.a. varit, minimiålder 22 år, väl vitsordad tegelbrukspraktik omfattande en tid av minst 2 år, rekommendation av medlem i Sveriges Tegelmästareförening eller i Sveriges Tegelindustriförening.

Undervisningens längd var 39 veckor fördelade på en sommartermin från början av maj till slutet av oktober (26 veckor) samt en vintertermin från mitten av januari till mitten av april (13 veckor). Sommarterminen omfattade till största delen praktiskt yrkesarbete.

Under de första 50 åren utexaminerades sammanlagt 409 elever. En av dessa är från Sydafrika och de övriga är fördelade på de skandinaviska länderna. (Sverige 303, Danmark 56, Finland 23 och Norge 26).

Förteckning över elever vid Tegelskolan åren 1905 – 1906:

1905

Ordinarie

K.E. Johansson		Lindesberg
Joel Bengtsson	Laholms tegelbruk	Laholm
N.P. Lusth		Göteborg
J. Nymark	Sleth Teglvaerk	Aarhus, Danmark
P.H. Pålsson	Timmergata	Kolmården
J.N. Wikner	Ralsta Tegelbruk	Halstahammar
Extra		
A.Th. Nilsson	Finsta	Finsta
Joh. Kjekstad	Röken	Röken, Norge
P. Lund	Frydenlund Teglv .	Vedbaek, Danmark

1906

Ordinarie

J. Fr. Andersson	St.Borgs Tegelbruk	Vesterlanda
D.G. Björkgren	Åbyfors Tegelbruk	Åbyfors
E.H. Eriksson		Mariehamn, Åland
A.F. Johansson		Stockholm
E.J. Johansson		Hallstahammar
P. Kristofferssen	Elgthorn Teglvaerk	Tiltvedt, Norge
A. Hj. Persson	Veberöds Tegelbruk	Veberöd
E.P. Wahlberg	Fjugesta Tegelbruk	Fjugesta

Extra
L.A. Christensen
Chr. Marcussen

Maade Teglvaerk
Grönland Teglvaerk

Esbjerg, Danmark
Egernsund

Vid en genomgång av elevförteckningar från 1905 fram till 1939 kan man hitta följande namn som kommer från vår nuvarande kommun:

1910	A.A.F. Bern	Åbjörn Andersson	Svedala
1912	S.H. Lundström	AB. Försökstegelbruket	Svedala
1915	Sven Alfr. Veinberg	Yddinge Tegelbruk	Holmeja
1916	Bernhard Bengtsson	Bara Tegelbruk	Bara
1926	Knut Herman Lemon	AB. Försökstegelbruket	Svedala
1929	Gunnar Edling	AB. Åbjörn Andersson	Svedala
1937	Sigvald Lundh	AB. Försökstegelbruket	Svedala
1937	Axel Nyberg	Bara Tegelbruk	Bara
1938	Hans O. Ström		Svedala

När försökstegelbruket den 25 maj 1965 brann ner till grunden hade man en L-formad byggnad med en ringugn i den ena skänkeln och en sick-sack-ugn i den andra. Bruket kom att återuppföras och körde fram till 1972, då det definitivt lades ner. Tegelmästarskolan hade sin sista kurs 1959/60.

Av byggnaderna återstår (fram till rivningen inför bostadsbyggandet nu på 2000-talet) från det äldre bruket, dvs från tiden före branden, en kollada intill järnvägen uppförd i tegel, samt en liten tegelbyggnad som ursprungligen var lokstall för de-caux-ville-banan. Tegelmästarsskolan, tillika disponentbostad, och byggd 1912 finns kvar i gott skick. Två äldre villor längs infarten har varit personalbostäder. Det nyuppförda bruket har liksom det äldre en L-formad plan, och är byggt i rött tegel. Vidare finns en stor lagerbyggnad i plåt och plast, samt en personalbyggnad i rött tegel. En tredje personalvilla fick återuppföras efter branden.

År 2005 finns endast kvar den kombinerade skol-, kontors- och disponentbostadsbyggnaden.

Försökstegelbruket efter branden och fram till 1972.

Allmänt kring tegeltillverkning

Torkning

Det traditionella sättet att torka råstenen var torkning i väl genomluftade sommarlador. Senare förlade man torkningen ovanför själva ugnen och kunde på så sätt utnyttja överskottsvärmen från ugnen. I kombination med automatisk bortsättning av råstenen kom detta att kallas Svedalssystemet. Systemet innebar att säsongen kunde förlängas

med flera månader och det kombinerades ofta med den äldre typen av sommarlador. Just torkanläggningens utformning kom att ge karaktär åt tegelbruken från det att Svedalssystemet introducerades på 1890-talet och långt in på 1940-talet. Först med kammartorkar/tunneltorkar har tegelbruken fått en mera generell utformning, dvs byggnaderna vid ett modern tegelbruk skiljer sig inte mycket från byggnaderna vid annan tillverkningsindustri.

Typtegelbruk

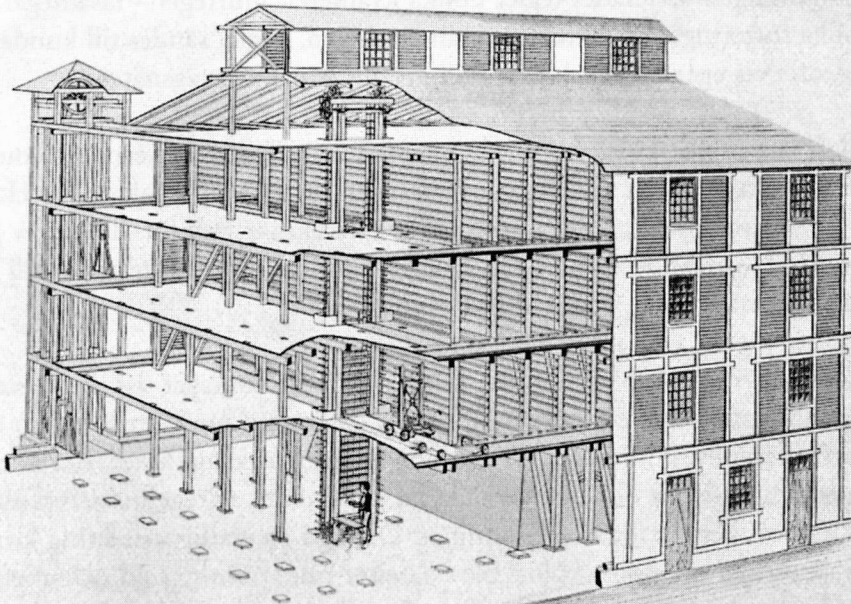
De svenska tegelbruken under slutet av 1800-talet och under 1900-talet, kan mycket grovt indelas i fem kategorier:

- I. Förindustriella bruk – godsbruk och allmogebbruk
- II. De första industriella bruken med ringugn
- III. Bruk med överbyggnad för tillvaratagande av överskottsvärme från ugnarna
- IV. Tredje generationens industriella bruk, med kammartorka och åretrunddrift
- V. Moderna tegelfabriker med bränning i tunnelugn

Kategori III. Svedala-anläggningarna

Den andra generationens industriella tegelbruk drevs vanligen i aktiebolagsform och lokaliserades nästan alltid i anslutning till järnväg. Bruken av denna typ anlades från sekelskiftet fram till 1940-talet.

Leran grävdes nu med paternostergrävar, den första från Åbjörn Andersson i Svedala kom 1904. Med en de-vau-ville-bana fördes leran till andra våningen i maskinhus/presshus och tippades i lerfickan. Leran gick genom ett valsverk där stenar avskiljdes, vilket gjorde att även sämre leror kunde användas. Efter tillsats av spån, sand eller tegelkross (magring) formades lersträngen i pressen och skars vid ett automatiskt avskärningsbord. Råstenen lades på plattor, som i sin tur lades på speciella bortsättningsvagnar, eller direkt på elevatoren för upptransport till torkvåningarna ovan ugnen. Med den automatiska bortsättningsvagnen, den första kom 1894, lyfte man samtidigt upp till 10 lator och 100 råsten från elevatoren och förde dem till torkfacken. Antalet hanteringar kunde på så sätt minskas avsevärt och genom att utnyttja ugnens överskottsvärme förlängdes säsongen med 1,5 – 2 månader. Efter torkningen lyftes teglet med avsättningsvagnen till den automatiska sänkstolen, som förde latorna med råtegel till bottenvåningen, där en liknande vagn tog över och förde teglet till ugnen för sättnings. Under sommarsäsongen användes fortfarande fristående torklador som komplement. Vid bränningen använde man som förut en stenkolseldad ringugn.

Skissen visar hur ett tegelbruk enligt "Svedalssystemet" är uppbyggt med torkfacken i tre våningar över ungnen och en centralt placerad tegelevator.

Maskinerna i tegelslageriet samt elevatorer och hissar tog kraften via transmissioner från ångmaskinen. På 1910-talet och 1920-talet elektrifierades tegelbruken.

De höga byggnaderna var helt uppförda i trä, så när som på maskinhusen som vanligen var murade.

Normal årsproduktion vid ett tegelbruk av denna typ var i mellansverige 2 – 2,5 miljoner tegel och arbetsstyrkan brukade vara ca 25 man.

Vid taktegel tillverkning var processen i stort likartad. Kravet på leran var dock högre och vanligen sumpades leran (lagring av blöt lera) för att bli mera homogen. Formningen skedde i revolverpress för falsat taktegel och i strängpress för strängtaktegel. Torkningen skedde, som vid murstenstillverkning, i övervåningarna. Vid kombinerade bruk torkades takteglet i de översta våningarna, vilket gav den långsammaste torkningen.

Vid stora tegelbruk och vid specialiserade taktegelbruk introducerades flamugnar för bränning av tunnväggigt gods. Dessa eldades med ribbved och sågspån, ofta från eget sågverk.

Efter bränningen sorterades teglet i olika kvaliteter, murtegel – fasadtegel, respektive olika sorteringar av taktegel, innan lagringen. Teglet sändes till kunderna med järnväg, ofta via egen spåranslutning till det allmänna järnvägsnätet.

Åbjörn Andersson, 1846 -1922. kom tidigt i smedlära och startade en egen smedja i Håstad nära Örtofta. År 1882 anlade han , tillsammans med vagnmakare Per Hansson från Lund, en verkstad med gjuteri i Svedala för tillverkning och försäljning av jordbruksmaskiner, Åbjörn Andersson & Co. Bolaget ombildades efter några år till AB Åbjörn Anderssons mekaniska verkstad och gjuteri.

Nils Fredriksson, 1870 – 1959. Ingenjör, knöts 1893 till företaget. Konstruerade ett flertal nya maskiner och fick ett stort antal patent på dessa. Områden som han täckte in var bl.a. stenkrosstillverkning och tillverkning av tegelbruksmaskiner. Började arbeta med olika utbildningsfrågor och medverkade till inrättandet av tegelmästareskolan i Svedala och tegelbruket för försöksverksamhet. Deltog i en statlig utredning kring bildandet av praktiska ungdomsskolor. Blev därefter undervisningsråd och chef för Skolöverstyrelsens yrkesskole- avdelning. Blev dock kvar som styrelseledamot i AB Åbjörn Andersson. Fredriksson blev också senare ledamot i Ingenjörsvetenskapsakademien och i styrelsen för Kungliga tekniska högskolan i Stockholm.

Källor och litteratur:

Skånskt tegel, Skånes Hembygdsförbunds Årsbok 1984

Nils Fredriksson, Från bysmedja till storindustri, föredrag hållet i Svedala den 28/1 1948

Förteckning över elever vid Tegelskolan åren 1905 – 1929 och 1930 – 1939

Tegelmästareskolan och Försökstegelbruket i Svedala . Tioårsskrift. 1905 – 1914.

Tegelmästareskolan och Försökstegelbruket i Svedala. 1915 – 1929.

Sveriges tegelmästareförenings Tegelmästareskola , Svedala 50 år , 1954

Lars-Eric Olsson, Tegelbruk i Sverige , Riksantikvarieämbetet, Rapport RAÄ 1987:5

Åke Franzén m.fl. I Teglets Spår, Svedala igår, idag och imorgon , Konsthögskolans Arkitekturskola, Rapport 1986

Svedala Genom Tiderna , Svedala kommun 1981

Åsa Frosterud-Jägerhorn, En tegelstens historia, Bilder och berättelser från Almviks Tegelbruk

DET STÄNDIGA SÖKANDET EFTER ETT BÄTTRE LIV TRE STATARBARNNS BERÄTTELSE

Av Kjell Bergman

De blev sex syskon, fyra flickor och två pojkar, födda mellan 1910 och 1923. Astrid, som var äldst, Margit, född 1913, och den yngsta, Gunni, född 1923, skrev på äldre dagar ner sina tidiga levnadsminnen. Var och en mindes sin uppväxt på sitt sätt, men tillsammans ger deras berättelser en bild av slutet på det "fattigsverige" som vi nu anser vara förgånget.

Edvin och Karolina Lindberg omgivna av barnen. Fr.v. Margit, Greta, Göte, Gunni, Astrid och Börje.

Det är ändå inte så avlägset, i år är det 60 år sedan statarsystemet avskaffades.

De tre systrarna insåg nog inte hur förutseende de var när de skrev ner sina minnen för sin efterlevande släkt. Med tidens gång har deras nedteckningar blivit ett värdefullt bidrag till såväl Sveriges som Svedalas historia. Systrarnas berättelser är inte endast vittnesbörd om statarsystemets elände, utan också om stoltheten i kampen för överlevnad, sammanhållning och självkänsla.

Fadern

Eftersom Astrid var äldst är det också hon som berättar mest om familjens tidiga liv.

Fadern, Johan Edvin Lindberg, född 1890, var familjens mittpunkt, det var han som stod för den huvudsakliga försörjningen. Han var uppvuxen på landsbygden i Blekinge och behöll sin blekingska dialekt livet ut. I övrigt är hans barndoms- och ungdomsår höljda i dunkel. Trots sin identitet som bleking var han inte född i Blekinge. Enligt hans barnbarns barn, som gjort en del efterforskningar, var han född i Maria församling i Stockholm. Modern hette Augusta Kristina Lindberg, från Uppsala, om fadern vet vi inget.

Av allt att döma var Edvin Lindberg född in i fattiga förhållanden, kanske hade han tidigt blivit föräldralös, kanske var han född utanför äktenskapet av en fattig, ensamstående moder. Som litet barn blev han såld på fattigauction och hamnade på Blekinges landsbygd, hur och varför han hamnade just där vet vi inte. De få fakta som finns har minst sagt dystra undertoner och vi kan endast spekulera utifrån våra allmänna kunskaper om det sena 1800-talets sociala förhållanden i Sverige. Fattigauctioner var den dåtida fattigvårdens cyniska sätt att ordna försörjning åt fattiga och/eller föräldralösa barn. På offentliga "auktioner" bjöds de ut till en omvänd budgivning där den som krävde minst i ersättning av fattigvården fick ta hand om barnet och dess försörjning. Eftersom allt byggde på att kostnaden skulle bli så låg som möjligt för såväl fattigvården som budgivaren ville den senare ofta ha kompensation för den låga ersättningen, med följd att det utauktionerade barnet inte sällan fick arbeta hårt för att "göra rätt för sig".

Eftersom Edvin tidigt var en van kroppsarbetare kan vi utgå ifrån att hans barn- och ungdomstid dominerades av hårt arbete och en endast rudimentär skolgång. Vi kan också utgå ifrån att han någon gång i tonåren lämnade hemmet för att försörja sig på egen hand, kanske när han blivit så stor att fattigvården inte längre betalade ut någon ersättning för honom, vilket ofta sammanföll med konfirmationen. När Edvin skulle försörja sig på egen hand fick han förmodligen plats på olika gårdar där det fanns arbetsuppgifter som han var uppvuxen med.

I Skåne fanns det arbete för en ung lantarbetare och på olika, vindlande vägar hamnade Edvin Lindberg på landsbygden kring Malmö. Det var här någonstans som han träffade Karolina Andersson från Västra Vemmerlöv. Hon var född 1887, som en av fyra döttrar till lantarbetarparet Kerstin och Jöns Andersson. Karolina och Edvin fick 1910 dottern Astrid som berättar att hon under sin tidiga barndom bodde hos morföräldrarna i två år, kanske för att hennes föräldrar hade det så fattigt att de inte kunde ta hand om sitt barn. Vi vet inte heller om Karolina och Edvin ännu hade

gemensam bostad eller om de arbetade på olika håll. Astrid berättar, i samband med sina tidigaste minnen, hur slitsamt morföräldrarna hade det.

Morfadern Jöns dog 1914 och samma år gifte sig Edvin och Karolina. Året dessförinnan, 1913, hade de fått sin andra dotter – Margit. Det unga paret med sina två döttrar började nu ett nytt liv. Som så många andra vid samma tid övergav de landsbygden och lantarbetet. Den unga familjen flyttade till Klagshamn där Edvin fick arbete på cementfabriken. Edvin Lindberg hade blivit industriarbetare.

Giftermålet med Karolina innebar också att Edvin fick släktingar utanför den egna familjen. Karolinas syster Alma och hennes familj bodde i huset mitt emot, på andra sidan gatan. Almas man, Fredrik Mårtensson, arbetade i Limhamns kalkbrott. För båda familjerna måste det ha varit en trygghet att ha varandra så nära, framför allt under de svåra tider som stundade. Tryggheten genom släktskap var något nytt för Edvin.

Det föreföll som om en ny tid var på väg, men samtidigt stundade också hårda år. Samma år som paret gifte sig bröt Första Världskriget ut, med livsmedelsbrist och ransoneringar. Lilla Astrid, ännu i förskoleåldern, gick varje dag med middagsmat till fadern.

Kriget blev allt mera kännbart och livet var svårt för en ung familjeförsörjare. Till råga på allt brann cementfabriken ner 1916, varefter Edvin fick arbete i Limhamns kalkbrott, ett hårt och riskabelt arbete. Kanske var det svågern Fredrik som hjälpte honom till den nya anställningen. Samma år föddes det tredje barnet, sonen Börje. De hårda tiderna slet på den växande familjen. Astrid, liten men äldst, gick från Klagshamn till Västra Klagstorp för att köpa potatis av bönderna. Hon behövde dock inte betala:

Karolina, stående, och hennes syster Alma när de i sin ungdom gick till fotografen.

"Dom tyckte väl de va synd och ta betalt av en så liten, ja var mellan sex-sju år. Istället fick ja en stor smörgås med mycke pålägg som jag alldrig glömmer".

Så kunde en stolt Astrid ge pengarna tillbaka till sin far. Hon berättar att det inte endast var de själva som hade det fattigt, även andra åt kokta kålrötter. För att få kött skaffade Edvin kaniner och Astrid fick gå och plocka grönt i en säck. Hon gick mot Limhamn och då hon mötte sin far tog han hand om säcken.

Men en dag fick familjen vänta förgäves på Edvin. När Fredrik Mårtensson kom hem från arbetet på kvällen fick han berätta den hemska nyheten att Edvin blivit skadad i en sprängolycka och mist sitt lillfinger. Han hade blivit förd till Lunds Lasarett.

När Edvin kommit hem och handen var läkt kvarstod de ständiga försörjningsbekymren för familjen. Allt eftersom kriget fortgick blev situationen gradvis värre, på andra håll i landet förekom hungerkravaller, den sociala och politiska stämningen blev allt mera uppjagad. År 1918 föddes det fjärde barnet, dottern Greta, och fjorton dagar därefter flyttade Edvin Lindberg med familj från Klagshamn. Han övergav industriarbetet och återvände till landsbygden och lantarbetet. Familjen flyttade till Stora Markie gård på Söderslätt.

Edvin Lindberg blev statare.

Stataren

Den egentliga anledningen till att Edvin tog anställning som statare vet vi inte, kanske var anledningen att det i dessa nödtider fanns så lite mat att köpa, även då han hade pengar. Som statare blev man anställd "på stat",

Edvin, till vänster, fotograferad tillsammans med en statarkompis på 1920-talet.

vilket innebar att en stor del av lönen utgjordes av bostad och livsmedel som producerades på gården. Kanske var det detta som hägrade för Edvin Lindberg. Familjen fick mjöl till bak, daglig mjölk till barnen, sättpotatis för egen odling på en liten odlingslott intill bostaden, dessutom ved och en gris som man själv fick föda upp. Förutom detta kunde det i anställningen ingå en del andra livsmedel och förnödenheter som varierade efter säsong och arbetsplats. Till detta kom en mindre kontantlön, vars storlek också kunde variera från gård till gård.

Statarsystemet som anställningsform var en parentes i svensk historia, som växte fram i samband med befolkningsökningen under 1700- och 1800-talen. Den sedan länge hävdvunna anställningsformen var annars att gårdens tjänstefolk ”städslades” som drängar och pigor för ett år i taget, enligt officiellt fastlagda regler, i likhet med reglerna för städernas lärlingar och gesäller. Att bli ”städslad” som dräng eller piga innebar inte att man blev anställd i nutida bemärkelse, utan att man under anställningstiden blev en del av hushållet. Detta system hade vuxit fram i ett samhälle som byggde på självhushållning, där man konsumerade det man själv producerade. Att vara dräng eller piga innebar således att ingå i denna produktions- och konsumtionsenhet i ”helg och söcken”. Man arbetade, åt och sov tillsammans, man gick i kyrkan tillsammans. Alla som ingick i hushållet firade årets och livets fester tillsammans – jul, påsk, bröllop, barndop, födelsedagar, begravningar, skördefester m.m. Detta synsätt var inte endast kulturellt förankrat, det vägledde också myndigheterna i deras syn på befolkningen. Familj, i bemärkelsen föräldrar och barn, är en ”modern” företeelse. Det var hushållet, i bemärkelsen föräldrar, barn, släktingar och tjänstefolk som var grundpelaren för ”det gamla bondesamhällets” fortlevnad. Det var hushållet som beskattades, inte individen. Alla skulle ingå i ett hushåll. De som inte gjorde det stod utanför samhället, de var ”löst folk”.

Vi förknippar ofta 1700- och 1800-talen med ”det gamla bondesamhället”, ett samhälle som inte förändrades, där livet fortsatte som det alltid gjort, generation efter generation. En sådan beskrivning av dessa århundraden är direkt felaktig. Det var under denna tid som ”det gamla bondesamhället” befann sig i upplösning, det bondesamhälle som fortlevt i tusentals år var på väg att försvinna i en jättelik samhällsvandring.

Det hände något som aldrig hänt förut, Sveriges befolkning växte så till den grad att det gamla samhället slutade fungera enligt gamla stadfästa regler. Från mitten av 1700-talet och 150 år framåt tredubblades Sveriges befolkning, från en och en halv miljon till fem miljoner. Det finns många, mer eller mindre komplicerade, förklaringar till denna befolkningsexplosion – den långa freden, den gradvis förbättrade folkhälsan,

införandet av smittkoppsvaccineringarna, bättre jordbruksredskap och nya grödor, framför allt då potatisen som underlättade för befolkningen att ta sig igenom de årliga svältperioderna. Egentligen föddes det inte fler barn, men barnadödligheten sjönk och fler barn uppnådde vuxen ålder. Befolkningsökningen förklarades av Esaias Tegnér med de enkla orden: *"Freden, vaccinet och potäterna"*.

Det blev ett stort överskott på arbetskraft, och därmed billig arbetskraft. De rikare blev rikare och de fattiga fattigare. Det var främst de senare som ökade i antal. Sveriges hävdvunna värderingar och sociala mönster började rämna, hotbilderna växte hos landets makthavare, "den sociala frågan" debatterades i Riksdagen. De fattiga blev ett folk "på vägarna" och de olika lösdriveriförordningarna avlöste varandra. Industrielismen, med sin inriktning på rent lönearbete, hade ännu inte tagit fart och den växande befolkningen var fortfarande till största delen hänvisad till bondesamhällets försörjningsmöjligheter. Med den allt tydligare skillnaden mellan rika och fattiga, mellan "besuttna" och "obesuttna", började också det gamla bondesamhällets hävdvunna hushållsgemenskap att vittra sönder. På större gårdar inrättades drängstugor och pigkammare där de anställda sov och umgicks i sina egna gemenskaper, skilda från husbondens familj. Drängen var på väg att bli "lantarbetare".

Det var under denna ekonomiska och sociala omvandling som statarsystemet tog form. På de stora godsens hade man sedan århundraden haft en stor del av sin mark utarrenderad till arrendebönder som ofta ärvt arrendet av "sin" gård genom generationer. Godsets egna lantbruk hade drivits genom att arrendebönderna utförde dagsverken åt godsherren ett visst antal dagar om året, det så kallade "hoveriet". Godsherrarna såg möjligheterna med den växande, billiga arbetskraften, samtidigt som de också såg möjligheterna i de tankar om ett "modernt" och "rationellt" jordbruk som vuxit fram under 1700-talet. Stordriften började ta form, arrendebönderna sades upp från sina kontrakt och deras jord inordnades i godsens egna storjordbruk med sina vidsträckta åkrar och stora kreatursbesättningar. Intill godsens byggdes de illa beryktade statarlångorna som i Skåne fick sin så karakteristiska avlånga form, med flera lägenheter i samma byggnad. Ofta bestod bostaden av ett eller två rum av mycket låg standard, ofta också fuktiga och bemängda med ohyra i form av både råttor och löss. Det blev trångt i statarlångorna för de ofta stora familjerna som skulle laga mat, äta, sova, tvätta, umgås och stå i kö till utedassen i de ofta nedslitna bostäderna.

Det förutsattes att den statare som sökte tjänst också var gift. I en tid då mjölkmaskinen ännu inte var uppfunnen krävde de stora mjölkdjursbesättningarna ett stort antal mjölkerskor morgon och kväll. Vid anställningen ansågs det vara självklart att statarens hustru också skulle tjänstgöra som mjölkerska. Arbetsdagarna blev således

långa, inte endast för mannen utan även för hustrun. Förutom att morgon och kväll, veckans alla dagar, mjölka kor ett antal timmar så skulle hon också sköta hushållet och omvandla de råvaror man fick i stat till mat. Ofta eller oftast förutsattes också barnen vid en viss ålder ställa upp som hjälpredor och extra arbetskraft vid arbetsintensiva perioder, förutom att de äldsta syskonen också fick fungera som reservföräldrar när modern och fadern var på sitt arbete.

Stataren anställdes för ett år i taget. Följden blev att han sällan blev långvarig på en gård, vilket blev karakteristiskt för statarlivet, att alltid söka sig någon annanstans i ett livslångt sökande efter ett bättre liv.

*"Dom trodde det skulle bli bättre på nästa ställe, men de var inte bättre.
Ibland som mor inte ville packa upp för far så ibland innan vi hade
packat upp här kan vi inte stanna".*

(Margit)

På Stora Markie blev familjen Lindberg tilldelad en bostad i ett hus som kallades "Långa längan" (idag riven), en statarlänga som inrymde 10 familjer med stora barnaskaror. De sex personerna i familjen Lindberg fick samsas om två rum och kök. Alla fick sova i ett rum, eftersom det inte gick att elda i det ena rummet. I köket fanns en vask med ett vaskskåp utan luckor, slaskspannen inunder doldes av ett skynke. Om det var mycket att göra glömde man ofta bort spannen, med följd att den rann över. Enligt Astrid fanns det "smådjur" på väggarna och ingen torr ved att elda med, vilket återverkade på luften i bostaden. Veden levererades som stora "slanor", statarfamiljerna fick själva hugga och såga den. Bröd bakades en gång i månaden i en stor bakugn som låg i anslutning till tvättstugan.

Edvin Lindbergs början som statare kunde knappast ha börjat sämre, tre dagar efter ankomsten insjuknade han i "spanska sjukan" och blev sängliggande. Bördan blev således tung även för den nyblivna statarhustrun som dessutom hade ett nyfött barn att ta hand om, innan familjen hunnit inrätta sig i den nya bostaden och anpassat sig till det nya livet. Hur den nye arbetsgivaren reagerade på situationen vet vi inte, annat än att han en gång dök upp med en flaska och bjöd Edvin på en konjak.

Så började statarlivet för familjen Lindberg. Efter ett år fick Edvin en ny plats på Södra Lindholmen, den 24 oktober 1919 gick flyttlasset. Den nye arbetsgivaren höll med skjuts, två kördrängar med hästar och vagnar, på vilka den stora familjen med det lilla bohaget lastades. På den ena vagnen ställdes soffan på tvären och rymde fem personer – kördrängen, Karolina med lilla Greta i knät, Margit och Astrid med katten i

en korg. Barnen var rädda att sofflocket skulle glida fram, vilket gjorde att de under hela färden spjärnade emot med fötterna. Vid denna tid kunde en färd med hästskjuts bli extra riskabel eftersom hästarna var ovana vid bilar och kunde börja vrenskas och hoppa. I den andra vagnen åkte Edvin och Börje.

Så småningom kom alla fram till Södra Lindholmen, en stenig väg ledde till "Prästahuset" där familjen Lindberg skulle bo. Huset låg i skogskanten på Gilleskrubacken, för att komma till godset fick man gå genom skogen.

Edvin arbetade på Södra Lindholmen som kördräng och körde dagligen med mjölken från godset till Mejeriet i Svedala, under färden tog han även upp torparnas mjölk som stod utmed vägen. Han uträttade även en del andra bud. Kanske var det just för detta lite "lättare" arbete som han stannade i fyra år på Södra Lindholmen, även om "staten" i det stora hela var som på andra ställen – förutom en liten kontantlön fick man två liter sötmjölk om dagen till familjen, två liter skummjölk och säd till grisen, mjöl för brödbak och två kubikmeter ved att elda med, plus ett lass ris för eldning av bakugnen. För Karolina var det som för alla andra statarhustrur, med mjölkning morgon och kväll. Både hon och Edvin steg upp klockan fyra varje morgon. Under tiden på Södra Lindholmen födde Karolina dessutom ytterligare två barn, Göte 1921 och Gunni 1923. Ovanpå alla bördor drabbades hon av reumatisk feber två månader efter Götes födelse. Efter Gunni fick paret inga fler barn.

Trots den lite längre anställningen så kom dock familjen Lindbergs liv att präglas av statarlivets ständiga flyttningar, med det ständiga hoppet om något bättre. Edvin Lindbergs anställningar genom åren kan sammanfattas enligt följande:

- 1918, på hösten, från Klagshamn till Stora Markie, därifrån
- 1919, på hösten, till Södra Lindholmen, därifrån
- 1923, på hösten, till Ljunggården, därifrån
- 1926, på hösten, till Svedala Nygård, därifrån
- 1927, på hösten, åter till Södra Lindholmen, därifrån
- 1931, på hösten, till Mellangrevie, därifrån
- 1931, på våren, till Elinedal, därifrån
- 1936, på hösten (?), till August Persson, Aggarpsskog, därifrån
- 1938, på hösten, till Torkelstorp, därifrån
- 1941, på våren, till Brännemölla, därifrån
- 1945, på hösten, till Aggarpsdal, därifrån
- 1947, på hösten till "Ludvigs gamla hus" vid Aggarpsskog.

Anställda vid Södra Lindholmen c:a 1929. Edvin, med ljus keps, står med hustrun Karolina på sin högra sida. Hon har småflickorna Greta och Gunni framför sig, medan Margit står längst ut till höger med storasyster Astrid vid sin sida. Längst ut till vänster står Börje finklädd, direkt hemkommen från en fotbollsmatch medan Göte står i främsta raden iklädd keps.

Familjen flyttade således 12 gånger under knappt 30 år. Johans sista anställningar var inte som statare, utan som lantarbetare eller kreatursskötare hos "vanliga" bönder med endast ett par anställda. De återkommande flyttningarna påverkade familjens hela liv, en ständig känsla av hemlöshet och oro för nästa uppbrott. För barnen kom de ständiga bytena av skolor och kamrater att sätta sin prägel på deras barndom och uppväxtår. Oron och utsattheten förstärkte samtidigt sammanhållningen mellan syskonen.

Barndom

Det äldsta syskonet får ofta tjäna som ställföreträdande förälder, och så var det även för Astrid. Redan i förskoleåldern sattes hon att sköta olika sysslor och när föräldrarna blev statare fick hon också överta en del av hushållsarbetet när modern var på sitt arbete. När Karolina fick reumatisk feber kort efter flytten till Södra Lindholmen fick Astrid ledigt från skolan några dagar för att hjälpa sin far i betfältet istället för modern. Situationen var inte lätt för en nioåring, hon berättar att hennes mor var så sjuk att hon inte vågade gå hem före sin far. Alla syskonen fick hjälpa till i betfältet så fort

deras ålder tillät och Edvin lovade dem att om de var duktiga så skulle de få en slant till sommarmarknaden. När Karolina "gick i betorna" fick Margit i uppgift att passa det yngsta syskonet Gunni. Eftersom Margit ville ut och leka försökte hon på alla sätt få Gunni att sova och blåste henne i ögonen för att hon skulle bli sömnig.

Det fanns dock ljuspunkter i statarbarnens liv. När grisen slaktades på senhösten blev det fest hos familjen Lindberg, då koktes det leverkorv och blodkorv, de stora bitarna saltades in för framtida fläsk och potatis. Julfesterna på godset var alltid roliga och alla var där, bland andra patronen, ladufogden, jägaren och smeden. På sommaren brukade Edvin låna häst och vagn när hela familjen åkte till moster och morbror i Gislöv, en lång färd och ett stort äventyr för barnen. Även i vardagen fanns det utrymme för lek och upptåg, med små medel. Skogen bakom huset i Södra Lindholmen blev en jättestor lekplats. På hösten rullade barnen sig i löven nerför Gilleskruvbacken. Förutom att de fick nya bollar på våren så hade syskonen inte så mycket att leka med, men sedan Karolina sytt dockor till flickorna ordnade de själva resten. På något sätt fick de tag i pappkartonger, fäste säckband i dessa och fick dockvagnar. Gunni påpekar att "det var ju ingen annan som hade bättre, så avundsjuka fanns ju inte". Barnen hade dock även en "pinnavagn" som de hade mycket roligt med. Gunni, den yngsta, minns framför allt från tiden på Elinedal att det där inte fanns så mycket att göra. Det speciella med just Elinedal var att det var så långt till andra lekkamrater, för syskonen fanns det dock alltid något att leka med i den brant sluttande skogen. På vintern hade de en lång släde med plats för fem, på vilken de åkte nerför den långa, branta backen i skogen, även om det i längden blev tråkigt att dra upp släden igen, gång på gång. Ett annat "nöje" var att på sommaren följa med sin far och åka på vattentunnan då han vattnade korna. Så småningom fick dock Gunni en lekkamrat utanför syskonskaran som gick i Alstads skola, en halvmil därifrån.

Kanske var det just för de långa avstånden som barnen så tidigt ville lära sig cykla, även om en egen cykel inte ens var att tänka på. Edvins stora herrcykel var den enda i familjen Lindbergs ägo. Gunni, och kanske också de övriga syskonen, lärde sig cykla på denna cykel, under ramen. Det blev således många omkullkörningar och Gunni minns hur hon en gång körde nerför den långa backen mot Elinedal och for omkull, varvid hon slog håll på strumpornas knän, den gamla sortens stickade långstrumpor. Den fem år äldre Greta hade satt sig att stoppa dem då modern kom hem och konstaterade: "Nu är ni såta vänner när ni har gjort något olovligt". Men Karolina blev aldrig arg på sina barn.

I vanliga fall var det Karolina som stoppade strumpor. Ett genomgående tema i syskonens barndomsminnen är modern som ständigt sydde, lappade och lagade deras

Grunni, Göte, Greta och Börje hölls hela och välklädda av mor Karolina.

kläder. Trots att hon aldrig lärt sig sy så sydde Karolina alla kläder till barnen, och detta på den lilla tid som blev över när hon inte arbetade på godset eller med matlagning och alla andra bestyr. När Edvin var med mjölken på mejeriet i Svedala köpte han tyg, tråd och garn, med vilket Karolina sydde nya klänningar till flickorna vid varje examen och varje jul. Till pojkarna sydde hon byxor och kavajer. Dessutom stickade hon ständigt strumpor åt hela familjen, förutom att hon ständigt lagade de gamla. När någon kom hem med en sliten och trasig strumpa som inte längre gick att laga så satte hon stickor i den och stickade en ny fot eller häl, med natten till hjälp, ett arbete utan slut, nästa dag var det oftast en annan strumpa. Barnen skulle vara hela och rena, en absolut nödvändighet för statarhustruns självkänsla. Till döttrarna sydde Karolina förkläden som de skulle ha på slöjdlektionerna, nytvättade och nypressade. Barnen tackade så gott de kunde, på sitt eget sätt, genom att sjunga för sin mor. Varje dag när

de kom från skolan frågade Karolina om de lärt sig någon ny sång, hon tyckte om att höra sina barn sjunga och sjöng också mycket själv, framför allt när hon satt och sydde.

Skolan var det stora glädjeämnet i barnens vardag, men de ständiga flyttningarna gjorde den också till deras återkommande sorg. De bad ständigt sina föräldrar att de inte skulle flytta, eftersom de då också blev tvungna att byta skola, med åtföljande uppbrott från kamrater, lärare och invanda rutiner. Dessutom fanns rädslan att ännu en gång vara "ny i klassen", utanför alla väletablerade kamratskaper. Trots detta är alla deras minnen från skolgången ljusa. Så var det för Astrid när familjen flyttade till Stora Markie, ett på många sätt dystert år och så även för Astrid som redan efter första klass i Klagshamn skulle byta skola. Hon var lite rädd för att börja för en ny lärarinna, Gerda Åkesson i Markie skola, känd för sina skrivelser på bygdemål i olika tidningar. Efter någon vecka fick Astrid gå till gården och hämta mjölk till sin nya lärarinna,

Stora Markie skola år 1919. Astrid står i bakersta raden längst till vänster. Lärarinnan Gerda Åkesson förstod och hjälpte Astrid under hennes korta tid på Stora Markie.

kanske för att fröken Åkesson var uppmärksam på Astrid och hennes situation med ny skola och en far som låg sjuk i "spanskan". Det hände att Astrids lärarinna bjöd henne på middag eller smörgåsar, eller lät henne sitta i sitt hem och mala kaffebönor. Rädslan för den nya lärarinnan ersattes av tillgivenhet, men redan nästa år gick flyttlasset till Södra Lindholmen och det var återigen dags att byta skola.

Fördelen med Södra Lindholmen var att skolvägen inte var alltför lång, på sin höjd en kilometer, och det hände att Edvin på sin hemfärd från mejeriet stannade till och bjöd barnen på karameller. De ständiga skolbytena innebar annars att statarbarnen också bävade för bytet till en lång skolväg. Så blev fallet när familjen flyttade till Eline-dal, där det var nästan en halvmil att gå till Lindholmens skola, och dags för Gunni att börja första klass. Trots skolvägen på en mil fram och tillbaka varje dag så är Gunnis skolminnen nästan enbart ljusa. Hon beskriver lärarinnan som en mycket snäll människa. På vintrarna kunde det ibland vara så mycket snö att barnen kom till skolan med stövlarna fulla med snö. Lärarinnan hängde då deras våta raggsockar vid spisen till tork. Spisen ifråga var en stor kamin, eldad med ved eller koks som hämtades av de äldre eleverna. En dag i månaden var fri från undervisning för att eleverna skulle skura

sina skolsalar. I den ena salen var "småskolan", första och andra klass, medan tredje, fjärde, femte och sjätte klass gick i den andra salen, "för läraren", som inte var riktigt lika snäll som lärarinnan. Han var emellertid mycket för att sjunga och en dag i veckan hade eleverna något som hette "sånglektion i radion". Gunni berättar att hon sjöng för sin sångglada mor när hon kom hem från dessa lektioner – "*det var det roligaste jag visste*". Trots statarlivets alla vedermödor så sjöng man hos familjen Lindberg, eller kanske just därför, som tillfälliga ljuspunkter i vardagen.

Julen i skolan var full av jullekar och julspel, med mycket sång och ringdanser. Även föräldrarna var med och Gunni var stolt när hennes mor kom, även hon till fots den långa vägen från Elinedal.

Syskonen Lindbergs barndom var kort, om man nu kan tala om en barndom i nutida bemärkelse, med tanke på att de alltid förväntades hjälpa till med ett eller annat arbete. Efter de sex åren i skolan blev man konfirmerad, ett insteg i vuxenlivet, med alla dess krav och förväntningar.

På egna ben

Astrid, som var äldst, var helt följdriktigt den första som lämnade hemmet och lämnade därmed Margit att överta hennes sysslor och ansvar som det äldsta syskonet. Efter konfirmationen förväntades man att försörja sig själv. För familjen blev uppbrottet ett försörjningsmässigt nollsummespel, på så sätt att familjen fick en mun mindre att mätta samtidigt som den förlorade det nästan fullvuxna barnets arbetskraft.

Familjen Lindbergs flyttning till Ljunggården i Skabersjö år 1923 blev den sista gången som Astrid flyttade tillsammans med sina föräldrar. Hon hade ett år kvar i skolan, men efter endast fyra månader i sjätte klass slutade hon.

*"När vi syskon kiva så var de jag som fick skulden då sa jag till mor
ja ska ge mig ut och tjäna, gör du de sa mor de gjorde jag".*

Stugan hade helt enkelt blivit för trång för Astrid, vilket också hennes mor begrep. Först fick dock Astrid gå till prästen för att be om att bli fri från skolan. Även om han undrade om hon inte var för liten när hon talade om för honom att hon skulle söka plats så gav han sin tillåtelse, på villkor att hon skulle gå i skolan veckan före examen.

På sin fars cykel gav sig Astrid iväg, 13 år gammal. Den första anställningen blev kort. Hon fick plats på Duveholm i Hyllarp, där hon skulle lära sig att mjölka. Sedan en ko sparkat ut mjölken slutade Astrid, efter fem dagar, varefter hon åter uppsökte

Astrids sista skolklass var år 1923 i Skabersjö. Hon sitter längst fram till höger.

arbetsförmedlingen och fick plats hos Hans Kristersson på Gullringen i Ryd Skabersjö, där hon var under tiden hon "gick för prästen". Hon blev konfirmerad i april och stannade hos Hans Kristersson över sommaren. Arbetsuppgifterna bestod av "litet av varje", bland annat skulle hon en gång bära ämter från tröskan i en stor korg – "de var rällit". Hennes mera alldagliga sysslor bestod annars i att mjölka, flytta och vattna korna. En dag då hon skulle ut och mjölka blev det åskväder och Astrid vågade inte gå ut och sätta sig hos korna. Eftersom hon inte vågade gå in till frun satte hon sig i lusthuset tills hon till slut tog sig samman och gick ut till korna.

Astrid framhärdatade och till slut hade hon tjänat så mycket att hon kunde gå till smeden i Hyltarp och köpa en begagnad cykel som kostade 40 kronor. Stolt for hon fram på sin första egna cykel som hon betalt med egenhändigt förtjänade pengar. Nästa mål var att tjäna in pengar till en egen klocka. En sak hade hon ärvt från sina föräldrar - det sociala arvet att ständigt söka efter ett bättre liv. År 1925 bodde Astrid tre månader hos sin mormor, en tillflykt och återupplivad trygghet med minnen från hennes tidigaste barndom då hon bodde där en längre tid. Året efter fick hon plats hos Axel Bengtsson i Haglösa och när Bengtssons på våren flyttade till Kämpinge följde hon med. Detta var första gången som Astrid "fäste" sig i formell bemärkelse genom att hon fick en lönesedel, när hon skrivit sitt namn under var hon bunden för en avtalad tid. På hösten slutade hon hos Bengtssons och kom till Rosvalls i Hyby, långt ute mot Bara, med långt till stationen, antingen det blev Holmeja eller Klågerup.

Varannan söndag var Astrid fri och cyklade då hem till sin familj. Eftersom hon var mörkrädd, och rädd för att cykla genom det mörka Bökeberg, återvände hon till

Hyby samma kväll innan det blev mörkt. Ibland hände det att Rosvalls var borta när hon återkom och trots sin lediga dag satte hon då igång att mjölka korna så att det var färdigmjölkat när de kom hem. Att få ett förskott på lönen mitt i månaden var en omöjlighet, om hon till exempel var i akut behov av ett par nya tofflor – ”dom var väl rädda att ja skulle bli borta”. På hösten, vid betupptagningen, hade hon inga stövlar och inga långbyxor. Runt livet hade hon då en säck, fäst med ett ”säckabann” runt livet. När hon gick in för middag bytte hon till söndagsklänningen och när det var tid att gå ut fick hon ta de våta kläderna på sig igen. Efter det att arbetet i betfältet var slut för dagen var det dags för mjölkning och därefter kvällsmat vid sjutiden. Astrid fick ett par svarta, hemmastickade strumpor i julklapp.

Barndomen hade övergått i ungdom, Astrid var nu 16 år och fick användning för sin cykel. Rosvalls bodde avsides och hade inte bil, men cykeln gav henne frihet, äventyr och nya vänner. På gården intill fanns en flicka som en söndag föreslog att de två skulle cykla till hennes föräldrar i Törringe. Astrids cykel var trasig, men Rosvall var hygglig och lagade den, varefter de gav sig iväg. När de väl kommit till Törringe sa hennes väninna att hon skulle ligga hos sina föräldrar över natten. Astrid gav sig ensam iväg till sina föräldrar, mörkrädd som hon var och utan ljus på sin cykel. Hennes familj bodde då i Östra Svenstorp, Edvin arbetade på Svedala Nygård. Vid sockerbruket mötte hon polismännen Jonsson och Linderoth som skrev upp hennes namn för avsaknaden av ljus på hennes cykel (några böter kom aldrig). Hennes mening var att tidigt följande morgon ge sig iväg till Hyby, i tid för mjölkningen, men hon kom inte längre än till Skogsbo förrän hennes cykelslang exploderade. Hon gick tillbaka och satte cykeln hos sina föräldrar och gav sig iväg till fots (nutida läsare får ”tänka bort” väg 108), inget tåg gick från Svedala förrän klockan nio. När Astrid så småningom kom fram satt fru Rosvall och mjölkade och frågade surt var hon varit.

Astrid trivdes inte. Om det berodde på familjen Rosvall, det hårda arbetet eller den avsides belägna gården framgår inte, kanske var det en kombination av dessa omständigheter. Hon stannade endast ett år, 1927 fick hon arbete hos Nils Bertilsson i Aggarp, där hon stannade i tre och ett halvt år. I Aggarp hade hon dessutom nära till sina föräldrar som samma år återvänt till Södra Lindholmen där de denna andra gång stannade i fyra år. I Svedalatrakten hade Astrid dessutom sina vänner från barndomen och skoltiden, i likhet med sina syskon som även de såg på Svedalabygden som sin hemtrakt. Det var här de hade sin uppväxt och identitet.

Kanske var det även så att Astrid uppskattade Nils Bertilsson som arbetsgivare och att han uppskattade henne, och kanske var det Nils Bertilsson som berömt Astrid när hans bror Jöns Bertilsson, som bodde med sin mor i Krågeholm, året efter

anställde lillasyster Margit som då var 15 år. Hur som helst fick systrarna hjälp av varan-dra. Även Margit hade lämnat hemmet för att börja arbeta på egen hand direkt efter konfirmationen, hennes första anställning hade varit hos en familj Grönvall. Där fick hon för första gången vara med om den stora upplevelsen att åka spårvagn när hon en gång fick följa med fru Grönvall till Malmö för att sälja ägg på torget. Hos Bertilsson fick hon två kor att mjölka dagligen, vilket kunde vara nog så arbetsamt på sommaren när korna var på bete och Margit fick bära mjölken hem. Det förefaller dock som om Jöns Bertilsson uppskattade Margit lika mycket som hans bror uppskattade Astrid. Systrarna fick dessutom möjlighet att träffas när bröderna Bertilsson träffades. Jöns Bertilsson följde med Margit när hon skulle köpa cykel, för att intyga att hon skulle sköta sina avbetalningar på 15 kronor i månaden. Margit trivdes uppenbarligen och stannade i tre år. När hon slutade, för att börja arbeta på Svedala Nygård, efterträddes hon av lillasyster Gunni. Tilltron mellan bröderna Bertilsson och systrarna Lindberg förefaller att ha blivit allt mera fastlagd.

Gunnis berättelse om sin första anställning andas dock besvikelse, även om hon var anställd för att passa en halvt år gammal flicka så fick hon många andra arbetsuppgifter. Hon fick stiga upp tidigt om morgonen för att mjölka korna och eftersom hon inte hade någon klocka fick hon spana mot kyrktornet i Svedala. På sommaren stod korna ofta långt bort, bortom prästbostaden, och det blev långt att gå när andra fortfarande sov. På tillbakavägen blev det tungt att bära mjölken, som hon vid hemkomsten skulle kyla innan hon satte den på mjölkbordet. På vintern, när korna stod inne, fick hon dessutom "måga" på morgonen. Saken blev inte bättre av att hon fick ligga i ett kök på övervåningen som tillhörde "en gammal gubbe" som en gång

Gunni fick tidigt lära sig att mjölka, här som 12-åring vid Elinedal, en färdighet som några år senare kom väl till pass.

kom hem klockan 12 på natten och ställde sig över Gunnis säng medan han viskade "sover du, sover du". Gunni vågade knappt andas och sov i fortsättningen ute på vinden.

Året efter flyttade Gunni till Torkelstorp där hon fick arbete i köket med att laga mat. När det väntades lite finare gäster kom en "riktig" kokerska. Gunni upplevde tiden på Torkelstorp som mycket lärorik och dessutom lite exotisk, förutom att frun var danska så fanns där en lite äldre tysk städerska och man hörde inte alltid så mycket svenska. Det blev dessutom lite spännande när korna på Torkelstorp fick mul- och klövsjuka, varvid ingen fick lämna gården på grund av smittorisken. Gunni lyckades dock en lördagskväll smita iväg till Svedala, efter att ha pratat med vakten och lovat att inte berätta något för patronen. Här hade Gunni dessutom ett eget rum på övervåningen, med en spis som hon eldade i två gånger i veckan, dock utan att det blev särskilt varmt.

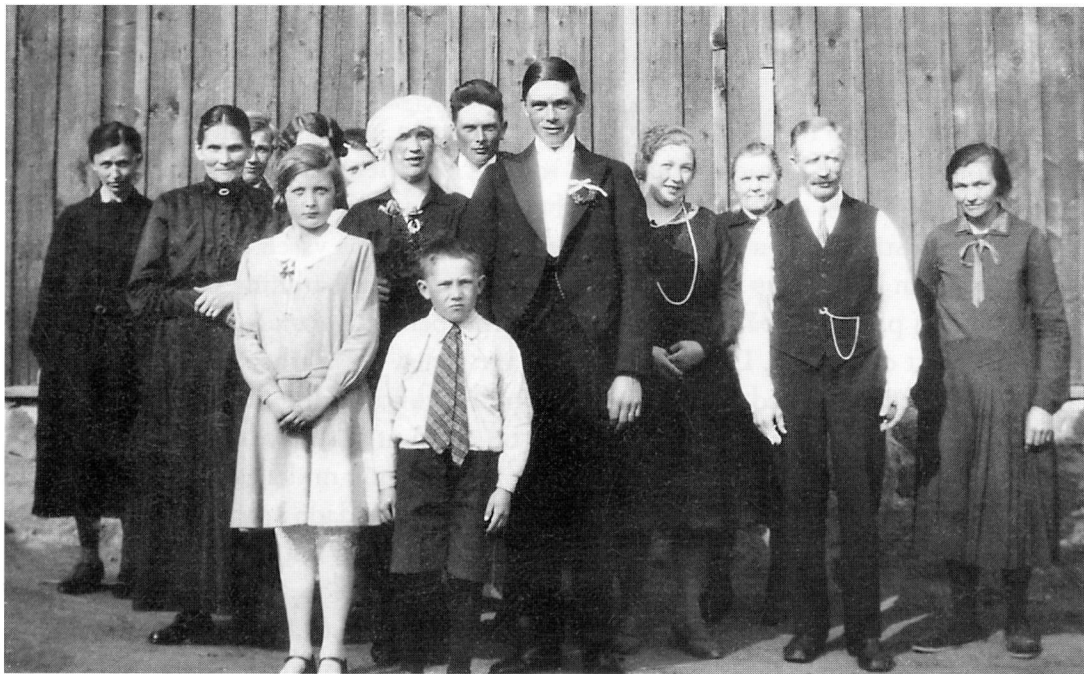
På Torkelstorp hade Gunni 15 kronor i månaden, plus kost och logi. Kanske var det därför lönen på 22 kronor i månaden som lockade henne att nästa år ta plats hos Roos i Ugglarp, även om sysslorna och arbetsförhållandena var i stort sett desamma som på andra ställen. Hon fick arbeta både inne och ute, på våren fick hon gallra betor som hon sedan fick ta upp på hösten, när det var tid för höbärgning fick hon stå i lasset och sen packa det på höloftet, det var varmt och tungt, under sädesskörden var det i stort sett detsamma. Det hon ansåg var värst med dessa arbetsuppgifter var dock att hon fick hjälpa till med maten när hon kom in, att hon aldrig fick vila middag som de andra. Hann hon inte diska innan det var tid att gå ut så stod allt och väntade när hon kom in på kvällen. Samtidigt såg hon hur karlarna höll middagsvila och var fria på kvällen, alla hade bestämda tider utom hon. Inför julen städade hon till klockan tolv på natten, men fick ändå stiga upp klockan sex på morgonen. Hon hade dessutom inget umgänge i byn, enligt egen utsago för att hon var så blyg.

Om de båda bröderna Börje och Göte, och deras första år utanför hemmet, finns inget i de tre systrarnas berättelser, ej heller något om systemen Greta, annat än att hon efterträdde Astrid hos Nils Bertilsson i Aggarp. Så hade då alla systrarna börjat sina självständiga yrkesliv hos bröderna Bertilsson. Gunni blev den enda som kom att arbeta hos båda bröderna. Efter ett år hos Roos i Ugglarp fick hon åter plats hos Bertilssons, denna gången hos Nils, där hon efterträdde Greta. Det såg ut som om systrarna Lindberg skulle följa i sina föräldrars fotspår, med ett ständigt flyttande, i hopp om att finna något som var en aning bättre.

Slutet på statarlivet

Under tiden hos Bertilssons i Aggarp träffade Astrid sin blivande man, Frans Jönsson. Paret gifte sig 1931 och bosatte sig i ett hus i Lilla Aggarp, tillhörigt Frans' bror. De fick fyra barn, i tät följd, 1931, 1932, 1933 och 1935. Då Astrid var 24 år gammal och Frans 29 bosatte sig familjen i Frans' föräldrahem, intill broderns hus, där de skulle komma att bo under all sin tid tillsammans.

Till slut hade Astrid brutit mönstret, det var slut på flyttandet, hon blev i allra högsta grad bofast bland kullarna och vattenhålen i Lilla Aggarp, några hundra meter från järnvägen Lund-Trelleborg. Frans' föräldrahem var ett småbruk, eller "koställe",

Brudparet Astrid och Frans med bröllopsgäster. Nils Bertilsson stod för bröllopet.

på fem tunnland, där de hade två kor, grisar och en sugga. Astrid och Frans hade fått något eget, men hade därmed inte fått mindre arbete, snarare mer. För att få vinterfoder till korna högg de gräset på banvallen och lade det i högar. När det var torrt bar de bort höet till järnvägsövergångarna, varefter de fraktade hem det med lånad häst och vagn. Det lilla jordbruket kunde omöjligt försörja en familj på sex personer och sitt egentliga levebröd fick Astrid och Frans genom olika tillfälliga arbeten, allt efter

säsongen. Frans var taktäckare och täckte med spån, papp, tjära och halm. På hösten arbetade han med tröskning på olika håll och i övrigt tog han olika arbeten lite varstans, ”en krona här och en krona där”. Under betkampanjen på hösten arbetade han en längre period på sockerbruket i Svedala och stämningen blev hög när han kom hem med ”riktiga avlöningskuvert”, då sjöng man i hemmet: ”Om ja har pengar uti min ficka och på mitt knä en vacker flicka”.

Astrids berättelser från livet i Lilla Aggarp andas en glädje över familjen och det egna hemmet, trots att hon knappast kan ha haft någon fritid att tala om. Förutom betorna på den egna jorden så åtog hon sig också betskötsel hos bönderna runt omkring, där hon också hjälpte till vid spannmålsskörderna och tröskningen på hösten. Astrid var uppvuxen med hårt arbete och långa arbetsdagar, nu hade hon barnen, den egna jorden, djuren och extraarbetena på annat håll – ”de var lite jobbigt” – det fanns inget vatten inomhus, ingen tvättmaskin och inget cellstoff. 1930-talet var kristid med cellulosagarn som inte höll så länge, med ständigt strumpstoppande som följd – ”de var ju roligt ändå, då var man ung, 25 år”. Så småningom fick Frans arbete på Jordberga sockerbruk, när sockerbruket i Svedala lades ner. Han fick ta taget dit, ingen hade bil.

Margit och Gunni är mera knapphändiga i sina berättelser om giftermål och vuxenliv. När Margit arbetade på Svedala Nygård lärde hon känna en flicka som hette Agnes. En dag åkte de på utfärd – ”vi åkte med lastbil och satt på plankor som låg på pallar eller hur det var”. Det var vid detta tillfälle som hon träffade Albin, de gifte sig och fick två döttrar. Gunni, som påstod att hon var så blyg, träffade sin tillkommande när hon arbetade hos Nils Bertilsson i Aggarp, hon var då 19 år gammal. Han hette Agne och arbetade hos Bertilsson samtidigt med Gunni. De gifte sig fyra år senare, Agne arbetade då hos Roos i Ugglarp och Gunni arbetade där som daglönare tills hon fick dottern Ingrid vid 24 års ålder. Det unga paret bosatte sig i Aggarp i en bostad på två rum och kök, utan vatten inomhus och med lång väg för att hämta vatten. Vid 28 års ålder fick hon sonen Thomas. Familjen flyttade till Brännemölla 1954, där de fick större bostad, men längre väg till Gunnis föräldrar.

Syskonen Lindberg flyttade hemifrån, ett efter ett, i takt med konfirmationerna, och i slutet av 1930-talet var Edvin och Karolina åter ensamma, med endast sig själva att försörja. Efterhand hade Edvin frigjort sig från anställningarna ”på stat” och mer och mer övergått till kontantavlönade anställningar på medelstora gårdar som lantarbetare eller kreatursskötare, med avdrag på lönen för bostaden, den dagliga mjölken, potatis etc. I de flesta fall bör det dock ha tagits för givet att Karolina skulle hjälpa till med mjölkningen. De fick det gradvis lite bättre, de hade inte längre några barn att

försörja, lönen gick till deras eget liv, samtidigt som de genom åren hade lärt sig att leva under "små omständigheter".

Den tidsperiod då Johan arbetade som statare sammanföll i stort med den tid vi kallar "mellankrigstiden", ett tidsbegrepp som också innefattar en början på sociala och demokratiska reformer. Detta var början på det som senare skulle kallas "välfärdsstaten", så sakteliga infördes semesterlagar, arbetstidslagstiftning, sjukförsäkringar, folkpension, kollektivavtal m.m. I denna period av reformer och framtidstro tedde sig statarsystemet allt mer otidsenligt och orättfärdigt. Lantarbetarförbundet, med författaren och statarsonen Ivar Lo-Johansson i spetsen, kämpade för att anställning "på stat" skulle avskaffas. Kampen mot statarsystemet böljade fram och tillbaka under hela mellankrigstiden, men efterhand ansåg en allt större del av den allmänna opinionen att systemet var en skamfläck på det moderna, demokratiska samhälle som tog form. Andra Världskriget, med alla sina ransoneringar, gjorde arbetsgivarna mer försonligt

Klassfoto från Aggarps skola år 1913. Här gick då Astrids framtida livskamrater Frans och Ludvig i samma klass. Ludvig står längst till vänster och Frans fjärde från vänster i tredje raden.

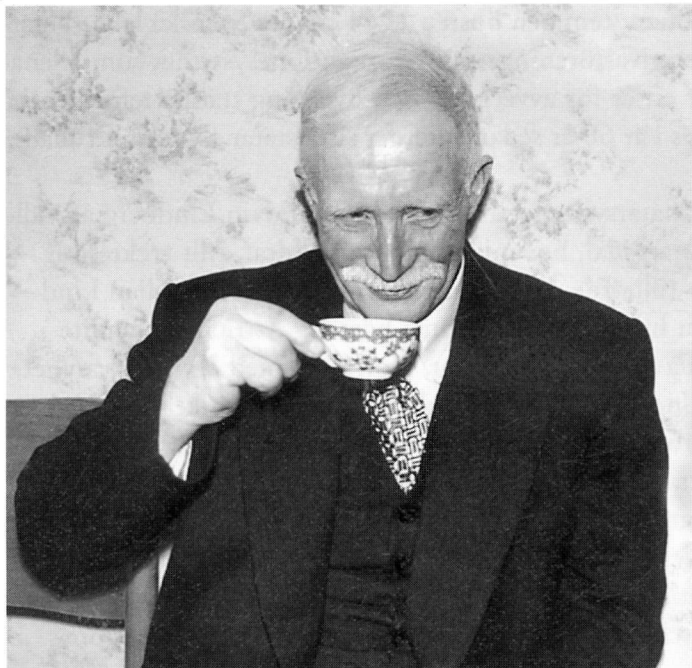
inställda till enbart ett kontantlönesystem och hösten 1944 enades Svenska lantarbetarförbundet och Svenska lantarbetsgivarföreningen om kontantlönesystemet som allena-
rådande anställningsform. Efter ett år för avveckling och övergång trädde reformen i
kraft hösten 1945. Det är således i år 60 år sedan som det sista statar-flyttlasset rullade
ut ur Sveriges historia.

På hösten samma år som statarsystemet avskaffades fick Edvin Lindberg anställ-
ning som kreatursskötare på Aggarpsdal, hos mina nygifta föräldrar. Allt tycktes bli
bättre, kriget och statarsystemet tillhörde det förgångna, men inte för familjen Lind-
berg. Mina föräldrar har berättat hur de en dag samma höst såg Astrid komma lite
smygande runt hörnet för att tala med sina föräldrar. Hon kom med en hemsk nyhet,
Frans hade plötsligt gått bort. Under några dagar hade han inte mått riktigt bra och en
dag blev han akut sjuk på sitt arbete på Jordberga sockerbruk, han dog av brusten
blindtarm på Trelleborgs lasarett. Frans blev 40 år gammal. Mina föräldrar har också
berättat om den förstämning som långt därefter lägrade sig inte enbart över familjen
Lindberg utan också över hela deras omgivning. Alla tänkte också på att Astrid för-
utom sin sorg nu också stod inför uppgiften att ensam ta hand om sina fyra barn och
det lilla jordbruket, en arbets- och försörjningsbörda som för många i hennes om-
givning föreföll oöverstiglig.

Men Astrid var van vid hårt arbete och små omständigheter. På något sätt han-
kade hon sig ensam fram i ett par år tills hon träffade Ludvig Andersson från
Aggarpskog. De blev ett par och gifte sig 1949, året därpå fick de sitt enda barn till-
sammans, sonen Göran, Astrid var då 40 år. Det är familjen Astrid, Ludvig och Göran
som jag själv minns, under en del år på 1950-talet arbetade Astrid bland annat som

Huset där Ludvig
bodde i vid Aggarps
skog (vid vägen till
Elinedal) och där
senare svärföräldrarna
Karolina och Edvin
bodde.

En till synes nöjd Edvin Lindberg på äldre dagar.

städhjälp åt min mor i det stora boningshuset på Aggarpsdal, jag minns att Göran och jag lekte "pjätt" och "gömme" mellan dammsugare, skurhinkar och hoprullade mattor.

Edvin slutade på Aggarpsdal 1947, det blev hans sista anställning inom jordbruket. Han och Karolina övertog Ludvig Anderssons gamla hus vid Aggarpsskog (numera rivet), alla barnen hade vuxit upp och levde sina liv på egen hand, Edvin var nu 57 år och Karolina 60. Ett livslångt flyttande var slut, de hade för första gången fått ett eget hem. Det ständiga

sökandet efter ett bättre liv var till ända, så även jordbruksarbetet. Edvin fick anställning som grovarbetare på Åbjörn Anderssons mekaniska verkstad och stannade där sina återstående år innan pensioneringen, den längsta anställning han någonsin haft.

I huset vid Aggarpsskog fick Edvin och Karolina ett hem för sin ålderdom under decennierna efter krigsslutet då allting föreföll att bara bli bättre och bättre. Det blev Karolinas sista hem, hon dog i maj 1965. De närmaste åren därefter blev svåra för Edvin, inte minst praktiskt, han hade problem med att sköta de rent husliga sysslorna, framför allt då matlagningen. En dag 1970 cyklade han så till ålderdomshemmet Holma ("Västerhemmet") i Svedala och bad helt resolut om han fick lov att bo där. Så blev det och 1970 flyttade Edvin Lindberg för sista gången i sitt liv, efter att först ha firat sin 80-årsdag i huset vid Aggarpsskog. Han blev dock en aktiv åldring, under en del år cyklade han varje dag från Holma till Tegelberga för att hjälpa sonen Göte som hade ett litet jordbruk, ungefär där det idag finns en golfbana.

Edvin Lindberg gick ur tiden 1980, 90 år gammal.

Edvin och Karolina fick 6 barn, 15 barnbarn, 26 barnbarnsbarn och 29 barnbarnsbarnbarn, under och efter sin levnad, allt som allt 76 ättlingar, en stor släkt där alla har en identitet som svedalabor. Det är här de har sitt ursprung och det är här som släktens berättelser tar sin början. Deras gemensamma minnen är en del av Svedalas historia.

Otryckta källor:

Självbiografiska anteckningar av Astrid Andersson, Margit Möller och Gunni Kristensson.

Muntliga uppgifter från Ann-Britt Andersson.

Tryckta källor:

Gaunt, David: Familjeliv i Norden. Stockholm, 1983.

Fridholm, Isacson & Magnusson: Industrialismens rötter. Om förutsättningarna för den industriella revolutionen i Sverige. Uppsala, 1980.

Hellspång, Mats & Löfgren, Orvar: Land och stad. Svenska samhällstyper och livsformer från medeltid till nutid. Lund, 1972.

Hofsten, Erland: Svensk befolkningshistoria. Några grunddrag i utvecklingen från 1750. Stockholm, 1986.

Lo-Johansson, Jansson & Liman: Statarlängan från Berga. Stockholm, 1968.

SEMICIRKLAR

KONSTNÄR BERTIL HERLOW-SVENSSON I BÖRRINGE

Text: Karin Leeb-Lundberg

Foto: Kristofer Hansson

Året var 1992 när konstnär Bertil Herlow-Svensson blev representerad i Svedala, sin hemkommun. Det var dåvarande kulturnämnden som fattade beslutet att kommunens konstnär skulle göra utsmyckningen på det då nyexploaterade bostadsområdet Erlandsdal. Det var också ett svedalaföretag, Ljungqvist och Blomberg AB, som fick uppdraget av Bertil Herlow-Svensson att tillverka konstverket – efter konstnärens idé och ritning.

Semicirklar, som konstnären döpt konstverket till, är tillverkad i glasblästrad aluminium och är på insidan uppbyggd av ett skelett av kvadrater i järn.

Bertil Herlow-Svensson föddes 1929 i Våxtorp och var från början verkstadssnickare, slöjdlärare och sjöman på Amerikabåtarna. Vid 35 års ålder bestämde han sig för att ägna sig åt konst. Han började med måleri men det är som skulptör han blivit mest uppmärksammasad.

Sedan i början av 1970-talet bor Bertil Herlow-Svensson i Börringe stationshus, "Börringehus". Där har denne – enligt egen utsago - "geometriske grundforskare" sin ateljé och maskinpark, där har han skapat sina matematiskt uträknade skulpturer.

Bertil Herlow-Svensson debuterade på samlingsutställningen Multikonst (Konstfrämjandet) 1967 och hade under 1960, -70, -80 och 90-talen flera separatutställningar bl a på Galleri Aronowitsch, Stockholm 1967, 1969 och 1985, Ystads konstmuseum 1984, Galleri Nordenhake, Malmö 1985, Galleri Ferm, Malmö 1989 och Svedala Galleri 1992.

På 1970-talet medverkade han på samlingsutställningar förutom på Moderna Museet i Stockholm även i New York, Middelheim och Antwerpen.

Bertil Herlow-Svensson har gjort offentliga uppdrag – förutom på Erlandsdal i Svedala kommun – i Fisksätra, Huddinge sjukhus, Region Skåne och Ulltuna Lantbruksuniversitet, Uppsala. Han är representerad på bl a Moderna Museet i Stockholm, Malmö Museum, Gävle museum, i Svedala kommun samt ett flertal landsting.

APOTEKET I SVEDALA 100 ÅR

Av Jan Anders Persson

Lite historik

Benämningen apotek är grekiska och betyder magasin eller bod.

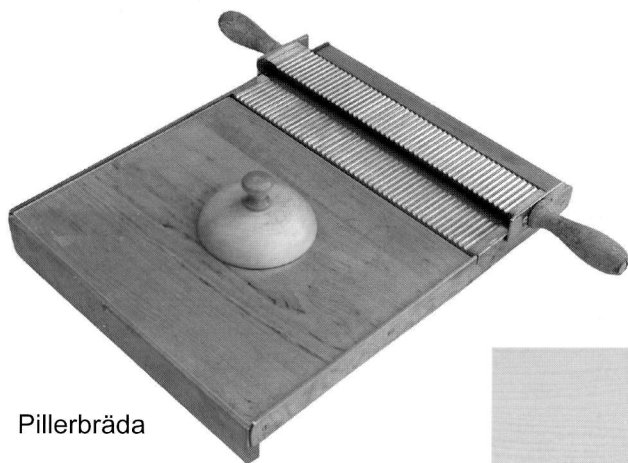
I Nordisk Familjeboks 1800-talsutgåva kan man läsa att apotek är en inrättning för beredning och försäljning av läkemedel och som det står *"det ligger i sakens natur att handeln med läkemedel i allmänhet icke kan kontrolleras af förbrukaren, för vilken emellertid deras duglighet och riktighet äro af största vikt"*.

Med duglighet och riktighet menar man idag att apoteken ansvarar för att sälja varor med god och garanterad kvalitet.

Ursprungligen var läkaren och apotekaren samma person.

Det första apoteket sägs ha inrättats i Bagdad omkring år 750 före Kristus.

I Europa har det i Italien funnits apotek sedan 1200-talet, där en lag från 1224 tydligt skiljer på läkarens och apotekarens ansvar.

Pillerbräda

Ståndkäril och plåtburk

Först i slutet av 1500-talet började apotek inrättas i Sverige.

De första apotekarna kom från Tyskland.

Den allra förste var Mäster Lukas, hitkallad av Gustav I, år 1552, och han verkade endast inom Hovet i Stockholm.

Redan 3 år senare fick en annan tysk, Anton Busenius, rätten att anlägga ett apotek för allmänheten i Stockholm.

Apotek öppnas i Malmö

1571 öppnades ett apotek i Malmö.

Det var nuvarande Apoteket Lejonet vid Stortorget i Malmö som den 4 april 1971 högtidligt firade sitt 400-årsjubileum.

Apoteket Lejonet är således Sveriges äldsta apotek, även om Skåne vid den tiden tillhörde Danmark

I nuvarande byggnad har Apoteket Lejonet legat sedan 1898.

Det kom sedan att dröja 80 år innan Malmös andra apotek anlades. Det var Apoteket Fläkta Örn, som numera finns på Bellevuegården.

Malmö växte kraftigt i befolkning kring sekelskiftet 1900 och då blev det behov av ytterligare apotek.

Apoteket på Storgatan 7, 1913 -- 1977.

Medikamentförråd

Den 1 oktober 1886 anhöll ett par personer, hos kungen om att få öppna ett apotek eller medikamentförråd i Svedala. Detta så länge som det fanns någon behörig läkare på orten.

Men det dröjde många år innan det blev något beslut.

De läkare som fått i uppgift att yttra sig angående apotek i Svedala rekommenderade endast ett medikamentförråd. Bland annat var man rädd för att försäljningen på Apoteket i Anderslöv skulle bli lidande, då kunderna istället använde apoteket i Svedala..

Till slut blev det ett medikamentförråd i Svedala.

Medicin började säljas för första gången 1896 i ett hus strax intill järnvägsstationen.

Medicinen kom då hit från Apoteket Kronan på Amiralsgatan i Malmö.

Provinsialläkaren H. Sörman inspekterade Svedalas medikamentförråd samma år och gav det de bästa av lovord.

Nattluckan. Genom denna luckan expedierades kunderna nattetid. Här ses Gertie Andersson expediera Anna-Lisa Johansson

Genom Kungligt Brev av den 29 mars 1900 till Medicinalstyrelsen bemyndigas Sörman att under vissa villkor "åt någon lämplig apoteksinnehavare att vid Svedala Järnvägsstation och i närheten av Extra Provinsialläkarens bostad samt för den tid från början av år 1901, varunder Extra Provinsialläkare finnes anställd i Svedala distrikt, dock icke längre än till utgången av 1905, tillhandahålla ett medikamentförråd."

Folk strömmade till och köpte medicin som aldrig förr. Affärerna gick strålände. Något som Svedala Kommun och ortens läkare snart upptäckte.

Apotek i Svedala

1905 begär man att få öppna ett självständigt apotek i Svedala.

I sin Skrivelse till Kungen framgår bland annat:

"att det enbart i Svedala sålts medicin för 14.000 kronor de senaste åren. Och att ett självständigt Apotek måtte få upprättas i Svedala"

Kungen gav klartecken och 1906 förvandlades medikamentförrådet till apotek.

Detta första apotek låg på Storgatan 19.

Apoteket i Svedala fyller, under 2006, 100 år.

Officinen på Storgatan 7

Den förste Apotekaren i Svedala hette Johan Thurdin. Han var Apotekare från 1906 tills han avled i december 1910.

Utgångna varor

På hyllorna i medikamentförrådet och i det första apoteket fanns det varor som vi kanske inte är så vana att se idag.

En populär medicin var levande **blodiglar**. En person som drabbats av varbildning kunde uppsöka apoteket och beställa en blodigel. Det fanns personer som visste hur man skulle handskas med blodiglar och dessa personer fick rycka ut ganska ofta för att hjälpa till. Blodiglarna sög ut det onda. Det knepigaste var när varbildningen satt inne i munhålan.

På hyllorna fanns exempelvis också:

Bävergåll. Från en körtel mellan könsorganen och analöppning på bävrarna fick man ett illaluktande sekret som användes mot magsjukdomar och olika slag av nervösa åkommor

Kräftstenar. Ett "botemedel" med mycket gamla anor.. Redan i mitten av 1700-talet kunde man på ett välutrustat sockenapotek inhandla "barnpulver" som bestod just av fint rivna kräftstenar, tvålflingor, rabarber, saffran, anis eller kummin samt fint socker. Det rördes ut i mjölk och gavs teskedvis åt spädbarn vid diarréer.

Drakblod. Drakblod är en kåda som är eftertraktad för sin doft och sin förmåga att förstärka effekten av all magi.

Öl. Genom en kunglig förordning år 1923 fick apoteken exklusiv rätt att försälja exportöl med mer än 3,2 viktprocent alkohol. Detta för medicinska ändamål.

Det var endast mot av behörig läkares recept som försäljningen fick ske. En tydlig bruksanvisning skulle utfärdas och recepten skulle kvarhållas på apoteket under minst 2 år.

Lokaler

1913 flyttade apoteket till det nybyggda huset på Storgatan 7.

Här fanns verksamheten kvar tills 1977 då apoteket flyttade till Nygatan 7.

Detta hus var alldeles nybyggt då man flyttade in.

1990 fick apoteket också ett namn, nämligen Apoteket Lönne.

1999 var det så dags för nästa flyttning. Nu var det till adressen Storgatan 26 man flyttade. Apoteket övertog Föreningsbankens tidigare lokaler.

Från privat till statligt ägande

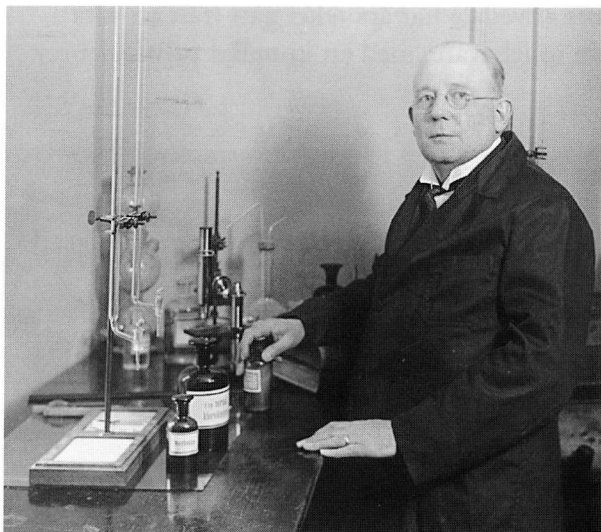
Under de snart 100 år som apotek funnits i Svedala har apoteket gått från att vara privatägt av en apotekare, som hade titeln innehavare, med ett kungligt privilegiebrev, till att vara en del av Apoteket AB.

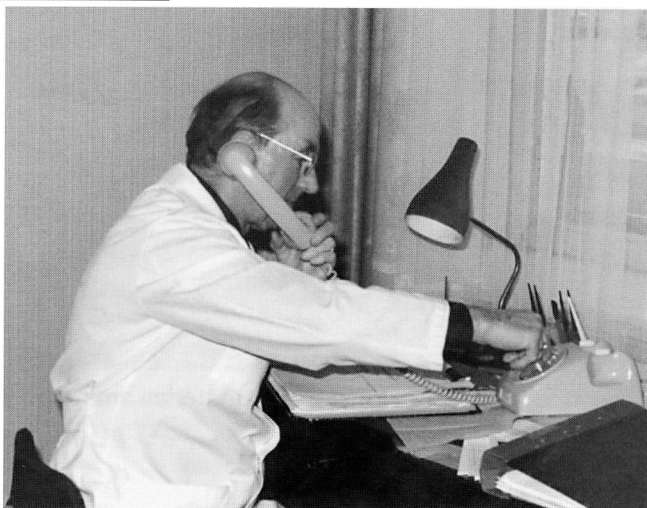
Interiör från materialkammaren på Storgatan 7.

1971 tog staten över apoteken i Sverige och det privata ägandet upphörde. Möjligheten att sälja sitt apotek till högstbjudande eller som ung apotekare överta den avlidne innehavarens änka och apotek (kallades att konservera änkan), hade upphört 50 år tidigare.

Alla apoteksinnehavare var sedan 1821 organiserade i Apotekarsocieteten. Det var en arbetsgivarorganisation som även ansvarade för att utbilda farmaceuter. Man tog även ett socialt ansvar för *"behövande apotekare, deras enkor och barn"* I samband med att staten tog över apoteken löstes innehavarna ut ekonomiskt och fortsatte som anställda apotekschefer på sitt apotek.

Apotekare
Ernst Hjalmar Thullberg

Apotekare
Torsten Lindström

Apotekare och Apotekschefer

Johan Thurdin var den förste apotekaren i Svedala. Han verkade från 1906 och till sin död 1910.

Han efterträddes av Abraham Athanasius Larsson som var verksam mellan 1911 och 1927. (Privilegiebrev 11 augusti 1911)

Abraham Larsson var med om att flytta apoteket från Storgatan 19 till Storgatan 7.

Ernst Hjalmar Thullberg hette nästa innehavare. Han innehade apoteket från 1927 till 1936. (Privilegiebrev 28 juli 1927)

Från 1936 och till 1942 hette apotekaren Arthur William Wahlström. (Privilegiebrev 13 augusti 1936)

Under åren 1942 och 1949 hade Svedala sin första kvinnliga innehavare. Hon hette Anna Siri Flygare och kom från Västerbotten till Svedala. (Privilegiebrev 30 juni 1942)

Hon avlöstes i sin tur, 1949, av Gunnar Bergencreutz, som var verksam till sin pensionering 1966. (Privilegiebrev 22 april 1949)

1966 övertog Torsten Lindström apoteket och 1971 blev han apotekschef i samband med att staten övertog apoteken.

Han fortsatte som apotekschef till 1978. (Privilegiebrev 30 december 1965)

Apotekschef från 1978 till 1990 var Rolf Grimsborn.

Mellan 1990 och 1997 var det Inger Odsell som var apotekschef.

Sedan tillträdde Karin Sandström som apotekschef mellan 1997 och 2000.

Ann-Margret Borg innehar chefstjänsten sedan 1 mars 2000.

Personal 2005

Idag, hösten 2005, träffar Ni följande personer i officinen på Apoteket Lönne

Ann-Margret Borg
Anita Dahlström
Astrid Falkentoft
Barbro Jönsson
Elsie Lindberg
Ann-Kristin Nilsson
Ulla Nilsson
Ann-Kristin Persson
Ann-Britt Sjöbäck
Mona Åhman

Interiör från Apoteket på Nygatan 7.

Apoteket på dess nuvarande plats, Storgatan 26.

Källor:

Bengt Borgelius, Apoteksbolaget.
Gunvor Kleander, Svedala.
Personal på Apoteket Lönnen, Svedala.
Svedala genom tiderna.
Artikel ur Skånska Dagbladet 1977.
Läkartidningen Volym 102.

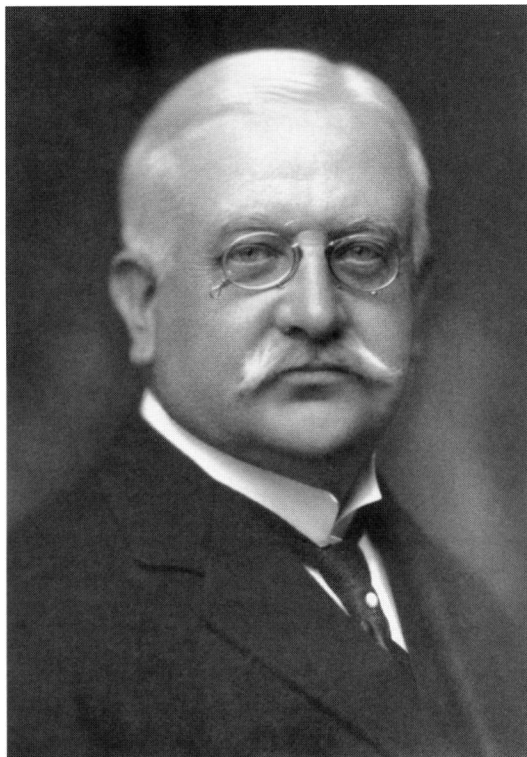
JOHANNES HELLNER

UTRIKESMINISTER, UNIONSFÖRHANDLARE OCH LÄRARSON FRÅN SVEDALA

Av Christer Neleryd

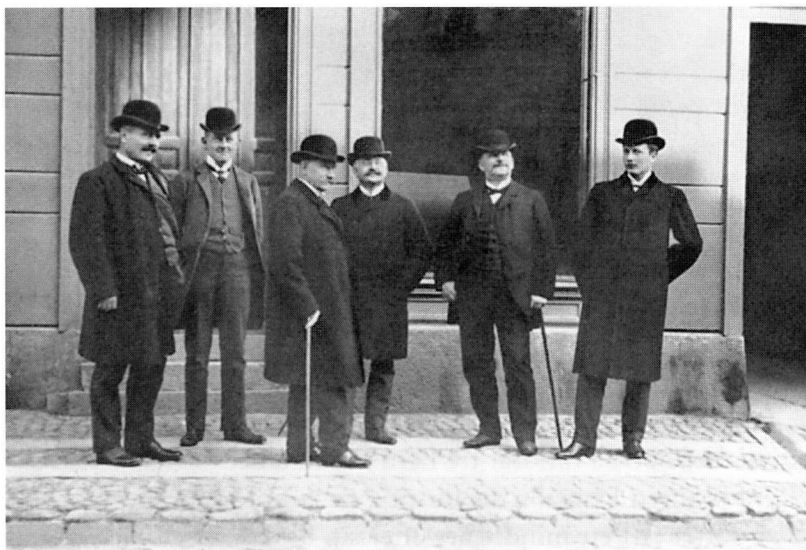
När det norska stortinget den 7 juni 1905 ensidigt upplöste unionen med Sverige, och avsatte Oskar II som kung över Norge, var den svenska regeringens linje att inte använda våld för att upprätthålla unionen. Regeringen kritiserades för undfallenhet och det fanns till och med krafter som förordade militära åtgärder mot Norge. Regeringen fick dock majoritet i riksdagen för att unionsupplösningen skulle accepteras under förutsättning att en rad frågor som rörde ländernas mellanhavanden kunde lösas genom förhandlingar. Efter intensiva förberedelser kom dessa förhandlingar igång i Karlstad den 31 augusti samma år.

Sekreterare i den svenska delegationen i Karlstad var *Johannes Hellner (1866-1947)*, jurist, byråchef i Justitiedepartementet, son till en folkskollärare och uppvuxen i Svedala.

Johannes Hellner
1866-1947

Hellner fick ansvar för att bereda tre frågor inför förhandlingarna: de svenska samernas rätt till renbete på norsk mark, de gemensamma vattendragen samt frågan om hur transittrafiken länderna emellan skulle ordnas. Tvisten om betesmarken var, vid sidan om de norska gränsfästningarna, den fråga som var besvärligast att lösa vid förhandlingarna. Norrmännen motsatte sig bestämt svensk betesrätt på norsk mark. Hellner hade dock gjort ett grundligt förarbete. Han hade gått igenom ett antal fredstraktat och överenskommelser mellan Danmark/Norge och Sverige från 1700-talet och framåt. Han fann att de svenska samerna i ett fredstraktat 1751 hade tillförsäkrats betesrätt för sina renar på den dansk/norska sidan av gränsen. Denna del av traktaten gick, enligt Hellner, inte att säga upp. Den norska delegationen med en docent i folkrätt, Gjelsvik, i spetsen motsatte sig den svenska tolkningen. Men Hellners bevisning var stark och de norska förhandlarna gav så småningom med sig på denna punkt. Förhandlingarna kunde avslutas i slutet av september 1905 och unionen mellan Sverige och Norge hade upplösts på fredlig väg.

Medlemmar i den svenska förhandlingsdelegationen i Karlstad. Fjärde fr v är Johannes Hellner.

Johannes Hellners karriär var både sensationell och lysande. Denne man, som kom från enkla förhållanden i en by på skånska landsbygden, blev en framträdande person i det offentliga livet i Sverige under flera årtionden. Han nådde topposter i rättsväsendet, i politiken och i näringslivet.

Hellner tillhörde en gammal skånsk bondesläkt med rötterna i Östra Vemmenhög. Ekonomiska problem hade gjort att hans farfar på 1830-talet fick lämna gården

och sluta sitt liv som fattig lantarbetare. Sönerna Sören och Anders visade sig båda ha studiebegåvning. Trots stora ekonomiska svårigheter lyckades båda vidareutbilda sig. Sören Hansson tog lärarexamen, brodern Anders en akademisk examen.

Sören Hansson fick 1853 tjänst som lärare i Svedala. De första åren arbetade han i en äldre och nedgången skolbyggnad, väster om kyrkan. Efter några år byggdes en ny skolbyggnad öster om kyrkan (i dag den äldre delen av församlingshemmet). Den västra delen av byggnaden utgjordes av skolsal, medan den östra var en förhållandevis rymlig lärarbostad där Sören Hansson kunde disponera tre rum. Ett av rummen användes dock även som sammanträdesrum för kommunfullmäktige.

Johannes Hellners
barndomshem.

Sören Hansson gifte sig 1859 med Hanna Persdotter, dotter till en hemmansägare i Västra Vemmenhög, Per Olsson. Sören och Hanna fick fyra barn, Hanna, Elin, Johannes och Frida, men de hade också förlorat tre barn i späda ålder.

Det var inte helt lätt för Sören Hansson att försörja en familj på en blygsam lärarlön. Sedan Hanna Persdotter fått ett mindre arv efter sin far köpte familjen några tunnland jord som Sören brukade på sin lediga tid. Familjens standard kunde förbättras.

Johannes Hellner beskrev senare i livet sin barndom som mycket ljus och förhållandevis till föräldrarna som varmt och förtroendefullt. Hans barndomsvärld var skolhuset, kyrkbyn och den närmaste trakten däromkring. Eftersom fadern var lärare och familjen bodde i närheten av både kyrkan och byns krog hade Johannes goda kontakter med folk i trakten, inte minst socknens många originella personer.

Johannes började i skolan med fadern som lärare. Han visade tidigt att han ärvt faderns studiebegåvning. Efter något år drabbades han dock av hälsoproblem, troligen på grund av dålig luft i skolsalen. Ofta vistades upp till 100 barn där samtidigt. Värme-källa var en torveldad järnugn och ventilationen var dålig. Föräldrarna bestämde att Johannes skulle tas ur skolan och han fick undervisning av fadern i hemmet. Johannes återkom till den ordinarie undervisningen efter några år och avslutade skolan i Svedala 1878.

Föräldrarna satsade nu på privatundervisning för Johannes och 1879 lyckades han tentera in på Katedralskolan i Lund. Det blev 6 års studier på läroverk och han tog en studentexamen 1885 med mycket goda betyg.

Katedralskolan var vid denna tid känd som rekryteringsbas för den statliga administrationen och den akademiska världen. Eleverna kom till stor del från akademiska familjer eller den välbeställda bondeklassen. Johannes Hellners bakgrund var i det här sammanhanget ovanlig. Han kom aldrig att trivas riktigt på läroverket, där han upplevde en skolmiljö präglad av tvång. Han var lycklig över att ha blivit student. Han slapp därmed att vara beroende av lärare, vilka, enligt Johannes, alltför ofta saknade engagemang för sin uppgift. Under åren på Katedralskolan hade Johannes också hunnit ändra efternamn till Hellner, samma namn som hans farbror hade antagit.

Han började sina akademiska studier redan på hösten 1885. Efter att under två år ha avlagt betyg i en rad humanistiska ämnen valde han att inrikta sig på juridiken. Även här blev hans studier mycket framgångsrika och han tog examen och blev jur. kand. 1891. Han deltog mycket lite i den akademiska världens aktiviteter. Han kände en press att snabbt nå studieresultat så att han kunde försörja sig. Under studieåren drog han på sig stora skulder, trots att han levde under mycket blygsamma förhållanden.

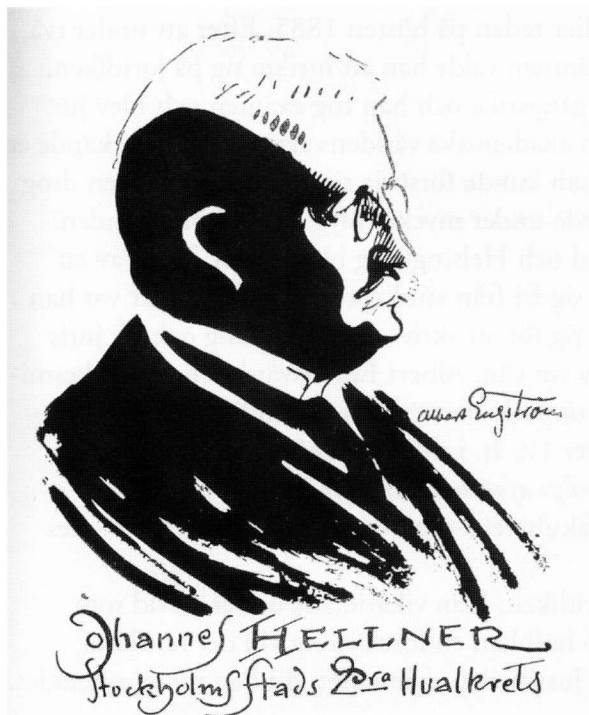
Hans tingstjänstgöring i Östersund och Helsingborg blev därför något av en islossning då han äntligen kunde känna sig fri från studiepressen. Efter tre år var han dock tillbaka i Lund. Han hade bestämt sig för att skriva en avhandling och bli juris doktor. Han hade inspirerats till detta av sin vän, Albert Ehrensvärd, senare utrikesminister. Hellner arbetade intensivt på det område han valt för avhandlingen, om kvinnors förmögenhetsrättsliga ställning. Efter 1½ år, i slutet av 1895 blev han klar och disputerade på avhandlingen *Hustrus förmåga af rättshandlingar*. Avhandlingen blev mycket uppmärksammasad och han fick fakultetens premium. Året därpå utnämndes han till docent.

Hellner drogs till den praktiska juridiken. Han vikarierade under en tid som häradshövding i Skåne. Sommaren 1896 höll han en föreläsning vid det nordiska juristmötet. Han uppmärksammasades på Justitiedepartementet, dit han nu rekryterades.

Hans ämbetsmannakarriär tog snabbt fart. Som medarbetare i Lagbyrån och senare som byråchef i Justitiedepartementet, med ansvar för lagärenden, hade han en viktig roll i lagstiftningsarbetet under 1900-talets första år. Det är också i denna funktion han var aktiv i unionsförhandlingarna 1905.

Hans insatser i unionsförhandlingarna ledde till att han utsågs till konsultativt statsråd i Karl Staafs regering 1905-06. Sedan regeringen avgått utnämndes han till justitieråd och ledamot av Högsta domstolen. Strax efteråt blev han också ledamot av Permanenta skiljedomstolen i Haag. Hellner hade nu nått några av de främsta posterna som går att uppnå inom rättsväsendet. Ändå var hans ekonomi fortfarande ansträngd. Han drogs med stora skulder från studietiden. Han levde enkelt. Under tiden som konsultativt statsråd delade han lägenhet med Albert Ehrensvärd. Hans ansträngda ekonomi uppmärksammades också när han blev justitieråd. Några av kollegerna menade att en man med så stora skulder aldrig borde få döma i Högsta domstolen.

Hellners tid i Högsta Domstolen blev kortvarig. Redan 1907 erbjöds han att bli VD för Svenska trävaruexportföreningen, en sammanslutning av de ledande trävaruexportörerna. Föreningen hade nyligen ombildats och behövde en erfaren jurist att leda verksamheten. Han såg en möjlighet att utveckla det som engagerade honom allra

Karikaturteckning av Albert Engström.
Ur Strix 1914.

mest, den praktiska tillämpningen av juridiken. Detta blev ännu en vändpunkt i hans liv. Vägen var nu öppen för uppdrag i näringslivet. Han fick styrelseuppdrag i några större bolag. Samma år fick han också regeringens uppdrag att upprätta ett avtal mellan staten och Grängesbergsbolaget om exploateringen av bolagets järngruvor Lappland.

Praktiskt inriktad juridik i näringslivet skulle bli Hellners inriktning under en stor del av hans återstående arbetsliv. Detta ledde honom så småningom in i näringslivets allra innersta kammare. Han blev juridisk rådgivare till Marcus Wallenberg och fick en rad framstående styrelseposter, bland annat i Stockholms Enskilda Bank.

Men ännu en gång skulle han dras in i politiken. 1909-11 var han liberal ledamot i riksdagens första kammare och 1914 i den andra kammaren. 1912-17 var han ordförande i Processkommissionen, som hade i uppdrag att föreslå en reformering av rättegångsformerna.

1916 anlätades han av regeringen att medverka i de känsliga handelsförhandlingarna med Storbritannien. Mitt under första världskriget hade de så kallade ententmakterna, med britterna i spetsen, proklamerat en handelsblockad mot de neutrala staterna. Läget var hotfullt. Om beslutet verkställdes skulle det kunna skapa hungersnöd i Sverige. Situationen var redan osäker i landet, med revolutionsstämningar på flera håll. Hellner ingick i den delegation som sändes att förhandla i England. Förhandlingarna var komplicerade. Enligt Hellner hade man inte bara att tvista med motsträviga briter. Det fanns också en splittring i den svenska delegationen om vilken linje man skulle hålla i förhandlingarna. Man kom dock så småningom fram till en uppgörelse som delvis var en framgång för Sverige.

Hans insatser i förhandlingarna gjorde att han 1917 blev utrikesminister i den regering med liberaler och socialdemokrater som bildades av Nils Edén. Hellner var utrikesminister i ett känsligt läge under första världskrigets sista år. Ett inbördeskrig rasade i Finland och frågan om vapenhjälp till den vita sidan var en het fråga som Hellner fick hantera. Utrikeshandeln och de undantag från blockaden som förhandlats fram fick han också omsätta i praktisk handling. Även tvisten med Finland om Ålands nationella tillhörighet var något som sysselsatte honom som utrikesminister.

Hellners upphöjelse till utrikesminister kan i historiens ljus ses som ett beslut med långtgående betydelse. Marcus Wallenberg var en av dem som hade förordat honom på posten. Utnämningen var ett första tecken på det närmande mellan vänstern och storindustrin som skulle sätta spår i den svenska politiken under en stor del av 1900-talet.

Hellners tid som utrikesminister avslutades när regeringen avgick 1920. Det var en lättnad för honom. Han var utarbetad efter tre år på denna betungande post. Han blev heller aldrig riktigt hemmastadd i politiken. Han hade svårt att alltid inordna sig i partidisciplinen. Han var liberal, men hade inte sällan en annan uppfattning än partiet. Detta gällde bland annat försvarsfrågan.

Efter 1920 lämnade Hellner uppdragen inom politiken och statsförvaltningen. Under 1920-, -30- och 40-talen var han engagerad i näringslivet, främst inom Stockholms Enskilda Bank, där han var konsulterande jurist och styrelseledamot. Han var ordförande i bankens styrelse 1939-44. Hellner var också engagerad som ordförande i Svenska Tobaksmonopolet från starten 1915. Han hade dessförinnan som statlig utredare lagt grunden till monopolet. Han hade också en rad andra poster i näringslivet, bland annat som ordförande i Orrefors glasbruk, Eda Bruk, Nordiska Kompaniet och bokförlaget P A Norstedt & Söner.

Johannes Hellner bildade familj sent i livet. 1915 gifte han sig, 49 år gammal, med Agnes Ekman, dotter till en framstående finansman i Göteborg. Genom giftermålet fick han en ny anknytning till näringslivet. Förutom styrelseposter i företag där familjen hade intressen blev han konsulterande jurist i Ekman & Co, ett av Göteborgs största handelshus.

Johannes Hellner med äldsta dottern Märta, född 1916.

Johannes och Agnes fick fem barn. Två barn föddes då Hellner var utrikesminister. Det föranledde regeringskollegerna att skämtsamt kalla honom ”Johannes Döparen”. Genom sitt engagemang i näringslivet, och genom giftermålet, förändrades Hellners ekonomiska situation totalt. Under de tre sista årtiondena i sitt liv var han en välbärgad man och familjen hade en flott våning på Strandvägen 43 i Stockholm och en lantgård i Kärrbonäs i Västergötland.

Strandvägen 43 i Stockholm.

Johannes Hellner var bara 13 år när han lämnade Svedala för studierna i Lund. Han behöll dock länge kontakten med bygden. Så länge föräldrarna levde gjorde han årligen minst ett besök i barndomshemmet. Det hände också att han gav någon av sina gamla vänner ekonomisk hjälp.

Hellner var en skrivande människa som ständigt förde dagboksanteckningar. Senare i livet sammanställde han anteckningarna. Det gällde stora politiska händelser men också minnen från Svedala. En samling av anteckningarna gavs ut 1960 under samlingsnamnet *Minnen och dagböcker*. Hans hågkomster från Svedala finns i tre berättelser, *Släkten och hemmet 1866-1879*, *Grannar i Svedala 1866-1879* och *Föräldrarna 1866-1911*. Det Svedala han beskriver är det som existerade före järnvägarnas tillkomst. Tåtorten fanns inte. Centrum i bygden var kyrkan och skolan. Svedala var en socken som låg lite avsides och som på nästan alla håll omgavs av skog. Det var ett jordbruks-samhälle med en långsam, regelbunden rytm. Dit kom sällan människor utifrån och de många kusingiftena var, enligt Hellner, ett problem.

Hellners personporträtt är gjorda med inlevelse och värme, oavsett om de handlar om en före detta minister eller pigor och drängar i Svedala. Han är en skarp-synt iakttagare, med stort intresse för människor. Låt oss avslutningsvis, i ett utdrag ur anteckningarna, följa med Hellner till 1870- och 1880-talets Svedala:

Hans Göransson är en av de dråpligaste typerna i mitt minnesgalleri. Han var en ovanligt kraftigt vuxen karl med stort tilltagna mått på alla kroppens delar, i all synnerhet på bredden. Bredare axlar och en bredare ryggtafla har jag sällan sett. Huvudet var stort, ansiktet slätrakat med breda bruna kinder, glest hår upplagt i långa testar över den kala hjässan; händer och fötter kolossala. På den magra halsen framträdde några kraftiga halsmuskler, som också väckte häpnad genom sin bredd. Det enda som var smått hos honom var hans ljusa blå ögon. Han rörde sig tungt och klumpigt och klev iväg med långa vaggande steg. Han deltog gärna i förekommande samtal, men hans inlägg bestodo mestadels i att han i andras yttranden ideligen infogade ett "jaha, jaha" eller "ohja, ohja". Det berättades om honom den historien, att barnmorskan Anna-Mari (med all tonvikt på första a-et) vid ett besök å dragande kall i Hans Görans hem blivit förtvivlad över enformigheten i husfaderns konversation och brustit ut: - Men ä du rent galen, man, kan du inte si anned än oh ja?, vartill Hans Göransson lakoniskt svarat: "Oh jo!" Man tyckte om Hans Göransson för det man visste, att han var en hedersman, och för det att han alltid såg så troskyldigt belåten och tillfredsställd ut...

Sista gången jag såg Hans Göransson var en gång på min studenttid, då min farbrors fästmö, Alma Tjäder var på besök hos oss i Svedala. Vi hade berättat för henne om en skånsk läckerhet som kallades 'syltemjolk' (sur fjärmjolk) och som vi gärna ville, att hon skulle göra bekantskap med. Det enda ställe där vi tänkte att den möjligen skulle kunna fås, var på ett så gammaldags ställe som Hans Görans', och vi gingo dit, min syster Elin, Alma och jag. Då vi tågade genom porten till den gamla kringbyggda gården, rusade en bandhund ut ur ett hål i portväggen och hälsade oss med ett ilsket skällande. Hans kedja var så lång, att han nästan behärskade hela portgången, och det var

med knapp nöd vi kom förbi honom. Hans Göransson, klädd i linnebyxor, blågarnsskjorta och träskor, kom ut på gården och tog emot oss samt förde oss genom stuan in i kammaren. Sedan vi framställt vårt ärende att få köpa fårmjolk, men fått till svar att de ej hade någon sådan, skulle ju Hans Göransson bjuda på någon traktering. Margritta (hustrun) var då död; en piga inkallades och satte fram en flaska körsbärsvin och två glas. Hans Göransson fyllde i och jag inviterades att dricka med honom. Sedan vi tömt glasen, fylldes de ånyo, varpå Elin och Alma uppmanades att dricka. Flickorna tittade obeslutsamt på varandra, men det gick ej an att neka, varför Elin uppoffrade sig och tog Hans Göranssons glas, lämnade mitt åt Alma. Då detta var undanstökat, togo vi avsked och Hans Göransson följde oss ut. När vi kom till porten, var hunden framme igen och gjorde sitt bästa för att komma åt våra ben, under samma ilska skall. Hans Göransson blev häftig och körde in hunden med sparkar och skällsord: "Vill du tia, hong, det var besynnerligt, vad han går på i da', eller ä han så lad så han gider knaffi å gö." Denna för Alma Tjäder obegripliga harang var den längsta jag någonsin hört från Hans Göranssons mun.

Litteratur:

Johannes Hellner: Minnen och dagböcker. P. A. Norstedt & Söners förlag. Stockholm, 1960.

Det svenska tobaksmonopolets tillkomst. Minnesskrift utgiven med anledning av Svenska Tobaksmonopolets tjugofemåriga verksamhet den 1 juni 1940. 1940.

Svensk Uppslagsbok. Malmö 1932.

Nationalencyklopedin. Höganäs 1992.

I TIDNINGEN FÖR 50 ÅR SEDAN (1955)

Av Bo Sahlée

Vår historia sett med dagstidningens ögon – ett sätt att beskriva vad som hänt i Svedala under årtiondena som gått. I kommunbiblioteket i Svedala finns en stor samling tidningsklipp från 1930-talet och framåt och ur denna källa är avsnittets utdrag hämtade.

Rubriken ”I tidningen för 50 år sedan” kommer i fortsättningen att finnas med i årsböckerna.

Denna gång, dvs 1955, får vi möta bl.a. diskussioner som skolmatens kostnader, ombyggnad av affärslokaler i Storgatan, nedläggning av samrealskolan, att provinsialläkare Lenninger och prosten Österlin pensioneras samt att nybyggnaden av Centralskolan planeras. Ett händelserikt år.

”Brännbara frågor vid Svedala kom.-fullmäktiges sammanträde

Animerad debatt om skolmåltiderna

Fullmäktige var efter paus redo att ge sig i kast med kvällens andra stora diskussionsämne, nämligen förslaget till rationalisering och nedbringande av kostnaderna för skolmåltidsverksamheten, som jämfört med andra orter är, mycket hög i Svedala. Ärendet hade vid förra årets sista sammanträde ventilerats ingående, sedan kommunalnämnden föreslagit långtgående åtgärder till nedbringande av kostnaderna för skolmåltiderna. Det framhölls då, att medan Malmö och Lund hade en portionskostnad av 75 resp. 80 öre, var kostnaderna i Svedala hela 1:31. Ärendet blev denna gång återförvisat till kommunalnämnden för ny utredning då man tyckte att nämndens förslag borde få en mildare formulering.

I stort sett var det samma förslag som återkom även om formuleringen var något mildare denna gång, och dessutom hade hr Henning Bengtsson i kommunalnämnden reserverat sig för, att skolstyrelsen i första hand borde undersöka, huruvida skolöverstyrelsens rekommenderade matordning, smörgåsar och en lagad rätt skulle vara ekonomiskt fördelaktigt gentemot övriga nämndsledamöters förslag att denna ordning borde tillämpas fr.o.m. 1 januari 1955. Och det var härom debatten i huvudsak kom att röra sig. För närvarande serveras som bekant två lagade rätter vid skolmåltiderna.”

Trelleborgs Allehanda 27/1 1955

”Omfattande ombyggnadsarbete ger Svedala moderna butiker

Svedala Storgata börjar allt mer ta formen av en moderna affärsgata. Undan för undan saneras den gamla bebyggelsen och ersättes med moderna affärshus. Det senaste tillskottet härvidlag är kemikaliehandlande John H. Hanssons fastighet i hörnet av Storgatan och Hantverkaregatan. Efter nära ett helt års ombyggnad har fastigheten genomgått en fullständig förvandling och framträder nu med tre moderna affärslokaler i första våningen. Den största av dessa, hörnbutiken, tages i anspråk av ägaren själv som på måndag flyttar dit sin kemikalie- och färghandel, medan de två andra lokalerna disponeras av Scan och Svedala Fiskhall.”

Trelleborgs Allehanda 19/3 1955

”Svedala samrealskola nedläggs ersätts nu av enhetsskolan

När de tio sista eleverna i Svedala samrealskola i onsdags avlade realskoleexamen sattes också punkt för en hedrande och gagnande skolepok i Svedalabygden. Realskolans verksamhet upphör, vilket kommer att mottagas med minst sagt blandade känslor av ordsbefolkningen. Läroverket har varit hela bygdens stolthet och här har fostrats många sedermera mycket framstående medborgare, läkare, lärare, tekniker och många andra. Under skolans 47-åriga historia har inte mindre än 1.233 lärjungar åtnjutit undervisning vid läroverket. Nu är dess saga all och dess funktioner skall övertagas av nya enhetsskolan. Svedala Samrealskola är såvitt signaturen kunnat utröna den första realskola i landet som nedlägges. Beslutet fattades på sin tid med mycket knapp majoritet i skolöverstyrelsen.

Initiativtagaren till och grundläggaren av samrealskolan och för övrigt hela köpingens moderna skolväsen var den initiativrike och kraftfulle kyrkoherden Erik Palmquist i Svedala. Han insåg tidigt bygdens behov av läroverk och 1908 satte han sig i spetsen för startandet av en, som det då hette, högre folkskola, vilken 1911 ombildades till kommunal mellanskola med examensrätt. År 1912 avlade de första eleverna sin realexamen. Kyrkoherde Palmquist var också, helt naturligt är man frestad att säga, den första ordföranden i den nya skolans styrelse, där även undervisningsrådet Nils Fredriksson under många år var ledamot.

Från början bedrevs undervisningen i den nuvarande s.k. Vita Skolan, vilken byggdes till kommunal mellanskola, men när folkskolan så småningom behövde ökade utrymmen för sin undervisning, uppfördes den nuvarande realskolan år 1919 och

folkskolan övertog helt de tidigare lokalerna. År 1932 ombildades skolan till en statens samrealskola. Denna organisation var helt genomförd 1935.

Under sina 47 år har skolan haft endast tre rektorer, nämligen Karl-Axel Hallström under åren 1908 – 1910, Thore Ljungqvist 1910 – 1938 och nuvarande rektorn J.A. Marne 1938 – 1955. Rektor Ljungqvist var således skolchef i inte mindre än 28 år och det var han som utstakade linjerna för läroverkets fortsatta arbete, vilket sedermera med den äran fortsattes och fullföljdes av rektor Marne, som i och med skolans nedläggande avgår med pension.

Inför det stundande uppbrottet – läroverket upphör inte förrän den 30 juni – har Trelleborgs Allehanda haft ett samtal med rektor Marne. Han lät kanske en aning bitter i rösten – inte för att han uppnått pensionsåldern – vilket man knappast skulle kunna tro, men för att läroverket efter 47 betydelsefulla år skall upphöra att existera.

Våra realskolor är trots sina brister bra skolor, och det kommer att dröja länge innan enhetsskolan når upp till deras nuvarande standard. Ja, den når aldrig dit, om man inte beslutar sig för att differentiera på ett tidigt stadium, och om den inte kan få lärare med båda kunskaper och auktoritet. Ungdomen skall fostras. Det gamla kravet, uttryckt med de tre orden "Hut, hållning och hyfsning", är minst lika viktigt idag som för 50 år sedan."

G. P-n

Trelleborgs Allehanda 1/6 1955

Samrealskolan försvann medan "Röda skolan" består.

”Avgående Svedaladoktor klagar över ökade pappersexercisen

-Jag har trivts utmärkt här i Svedala. Folket där är bra att ha att göra med, och det är med saknad jag nu lämnar min tjänst, säger den avgående provinsialläkaren i Svedala distrikt, doktor Gustaf Lenninger. I nära 30 år eller från 1926 har han uppehållit den krävande tjänsten i ett av landets folktätaste distrikt, där arbetet svällt ut undan för undan.

Officiellt avgick han från tjänsten med pension den 1 september, men då rekryteringssvårigheter har gjort sig gällande har han förordnats att tills vidare uppehålla den efter honom själv vakanta befattningen.

..... -Tiderna har förändrats på de 29 år jag varit doktor i Svedala, och nu har jag betydligt mera arbete, inte minst skrivgöromål, fortsätter han. Det förekommer fortfarande sjukresor på bortåt två mil, men här måste jag infläta att folket som regel inte ringer i onödan.

..... Man må betänka att distriktet här omfattar Svedala, Bara och Oxie storkommuner, med skyldighet att enligt provinsialläkaretaxan även tillhandagå befolkningen i Törringe, Börringe, Västra Kärrstorp och Lyngby. Enbart i de tre förstnämnda kommunerna uppgår invånareantalet till cirka 11.000 personer.”

Trelleborg Allehanda 13/9 1955

Första huset på Nils Fredrikssongatan byggdes till Doktor Lenninger där han hade sin läkarmottagning och bostad.

”Svedalaprosten lämnar sin tjänst

Höll igår sin avskedspredikan

Prosten Gustaf Österlin i Svedala lämnar med månadens utgång sin tjänst som kyrkoherde i Svedala och Västra Kärrestorps församlingar, vilken han innehaft sedan den 1 september 1943. Han höll igår sin avskedspredikan.

Det är med vemod och saknad jag lämnar de församlingar hos vilka jag haft glädjen att avsluta min officiella prästbana, säger prosten Österlin.

.....

-En sak som prosten däremot inte är särskilt glad för, är nedläggandet av Grecoska barnhemmet, i vars styrelse han är självskriven ordförande. -Det skedde på högre myndigheters påbud och på motiv, som kanske inte var så bärande. Här har fostrats många blivande goda medborgare och hemmet hade onekligen en stor mission att fylla. För närvarande ha vi uthyrt lokalerna till folkskolan, men i framtiden skulle man kunna tänka sig hemmet som ett barndaghem där förvärvsarbetande mödrar för en billig peng skulle kunna få inlämna sina barn medan de själva befann sig på arbete.

.....”

G. P-n.

Trelleborgs Allehanda 20 september 1955

”Svedalas nya centralskola kommer att kosta tre milj. Kr.

Undervisningen kommer att bli centraliserad.

Hela Svedalas skolväsende och skolbyggnadsfråga ligger nu i stöpsleven och kommer inom kort att ta fast form, då planerna på en nybyggnad och centralisering endast väntar på ett definitivt godkännande av skolöverstyrelsen med ty åtföljande byggnadstillstånd. Kommunfullmäktige har för sin del godkänt planerna på nybygge och ställt medel till förfogande, samtidigt som det uppdragits åt en speciell byggnadskommitté att föra bygget i hamn. Ordförande i denna är handlande Einar Mattsson.

Bygdeskolorna kommer tyvärr att försvinna och hela undervisningen koncentreras till tätorten, den s.k. gamla köpingen, omtalar hr Mattsson. Här kommer ett riktigt folkbildningscentrum att utbyggas i anslutning till den gamla realskolan och den s.k. Vita Skolan. Köpingen har som bekant förvärvat ett stort markområde av lantbrukare Hugo Persson, som avgränsas i söder av Malmövägen och i väster av Bökebergsvägen, och inom detta område skall den nya centralskolan placeras.

Härigenom kommer bygdeskolorna i Aggarp, Svenstorp, Sjödiken och Hyltarp att försvinna och en utökad skolskjuts kommer att svara för barnens transporter från de olika rotarna. Hyltarps och Aggarps skolor är för övrigt redan nedlagda.

.....”

Skånska Dagbladet 25/8 1955

Centralskolan efter färdigställandet.

”Svedala kan ståta med två byakistor och ett byahorn

Svedala socken består sig med inte mindre än två byakistor, båda med åtskilliga intressanta och kultur- och personhistoriskt värdefulla dokument. Stora Svedala bys kista är äldst och den, som tillverkat den har genomgående använt ädla träslag. I en oval medaljong av ett ljust träslag på locket har snickaren ristat en text, som omtalar att den blev färdig den 1 juni 1837. Mästaren har därunder satt sina initialer. Den mellersta bokstaven är svårtydbar. Troligen står där J.B.S.

Den andra byalådan ger mera skäl för namnet kista. Den har tillhört Aggarps byamän och är hopsnickrad i fur 1876. Den innehåller vad St. Svedala bys låda saknar, nämligen ett byahorn, varmed åldermannen kallade byamännen till sammanträde. Det är i den gamla sockens kassavalv i småskolan intill kyrkan, Svedala köpings kommunalkamrer Åke Hellstrand kan förevisa dessa gamla minnen från en tid, då byalaget var ett kollektiv, ursprunget och upphovet till den samhällsbildning vi nu har.
.....”

Skånska Dagbladet 20/10 1955

”Kommunalhus i Svedala ger bättre arrest

Arrestlokalerna i Svedala är otidsenliga, men inte sämre än på många håll, omtalar landsfiskal Kurt Klingemann för TrA. Hittills har det dock inte ställt till obehag. En och annan gång krånglar värmesystemet, men det ställer lokalhyraren kommunen snabbt till rätta.

Arresterna är inrymda i en enplans tegelbyggnad utan källare. Bygganden ligger således direkt på marken. Ända tills för några år sedan inrymdes där även poliskontor, men när polisväsendet på orten utvidgades fick det eget kontor. Kvar blev endast de tre cellerna, finkan och förhørsrummet. I sistnämnda lokal var poliskontoret tidigare. Nu är tapeterna fulla av fuktfläckar, och taket håller på att vittra sönder. Det är inte trevligt för en polisman att ligga över där. Det är tvunget när det finns arrester. I cellerna är ventilationssystemet otillfredsställande och anblicken av dem deprimerar. Den i reglementet föreskrivna rastplatsen saknas.

Varför ändras det då inte ? Jo, därför att de nya arresterna skall inrymmas i ett kommunalhus, vars första etapp blir färdig tidigast nästa år. I väntan på detta är det ingen idé för kommunen att lägga ner reparationspengar i en fastighet, som inte är deras egen utan endast hyres. Om kommunalhuset skall utlysas en idétävling. Första byggnadsetappen avser flygel längs Kyrkogatan. Där får både landsfiskal och hans underordnade sina lokaler, och arresterarna sina.”

Trelleborgs Allehanda 11/11 1955

”Jubileumsrevy bjuds i Svedala.

Än en gång blir det nyårsrevy , och revypappan Stig Harry omtalar att man som bäst håller på att repetera in denna. Det blir en jubileumsrevy, som lovar bli lika publikdragande som de föregående årens revyer.

Revyprimadonnorna Margit Ebersjö, Ulla Green och Alva Svensson.

Thore Lantz och Gunnar Hansson (Ge-Hå) har ej sparat någon möda för att det hela skall bli en revy med knalleffekter. Spinnsidan representeras som vanligt av de kända förmågorna Alva Svensson, Ulla Green och Margit Ebersjö. På herrsidan har vi Stig Harry och Ingemar Malmborn, som återkommer efter att ha varit borta ett tag. Hans come back blir intressant. Som nyförvärv framträder Sven Olof Larsson. Traditionell generalrepetition blir det den 30 dec, då revyn ges för Svedalas pensionärer. Dräkter och kostymer kommer från egen ateljé. För dekoren svarar som vanligt Bengt Nilsson. Kapellmästare är Kalle Karlberg, som medverkar med sin populära revyorkester. ”

Trelleborgs Allehanda 5/12 1955.

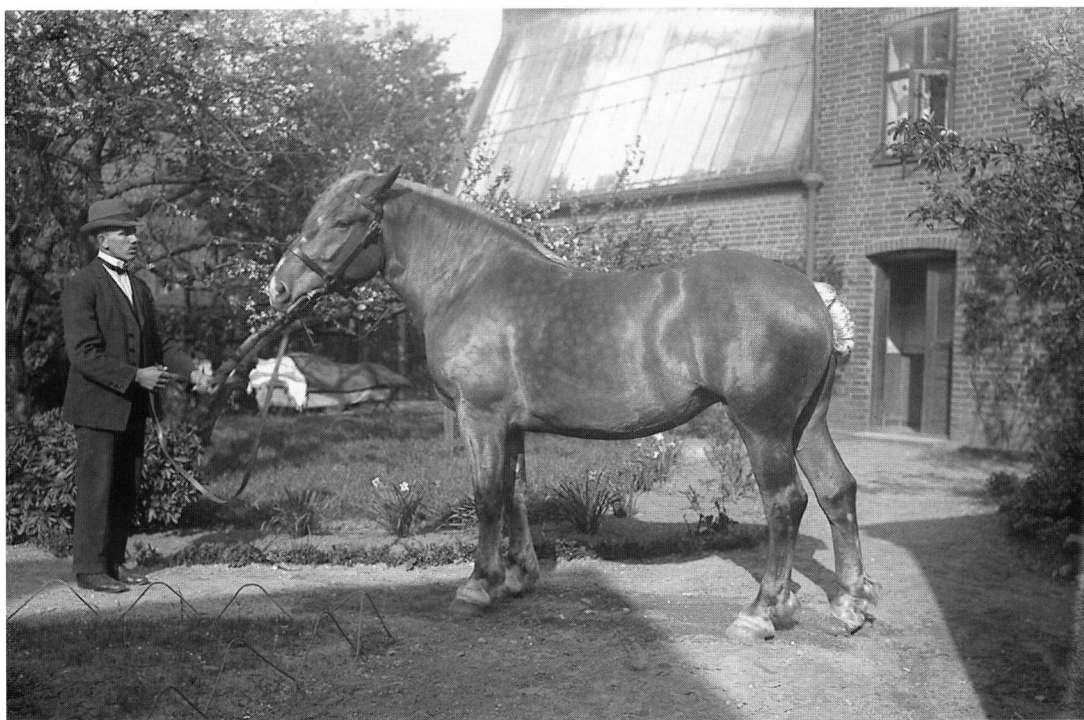
BILDER UR STURE FALHEDS DONATION

Av Mats Olsson

Föreningen har börjat det digra arbetet med att skanna och registrera bilderna i en databas som med tiden skall vara tillgänglig för allmänheten. En mycket stor del av bilderna tycks vara ateljébilder, men vi har hittat en del andra som är tagna utanför ateljén. Några av dessa vill vi presentera för er i denna upplaga. Vi kommer därefter att återkomma med fler bilder i kommande årsböcker.

Jag tror med ganska stor säkerhet att bilderna är tagna av Olga Cederström, som var verksam efter Betty Sandberg som dog 1924, och fram till Sture Falhed som tog över 1947.

Jag vill också gärna ha hjälp av er med identifieringen av bilderna då dokumentation fram till 1928 saknas helt och därefter är ganska sparsam. Vet ni något mer om bilden än vad som skrivits så kontakta mig på tel: 040-402629.

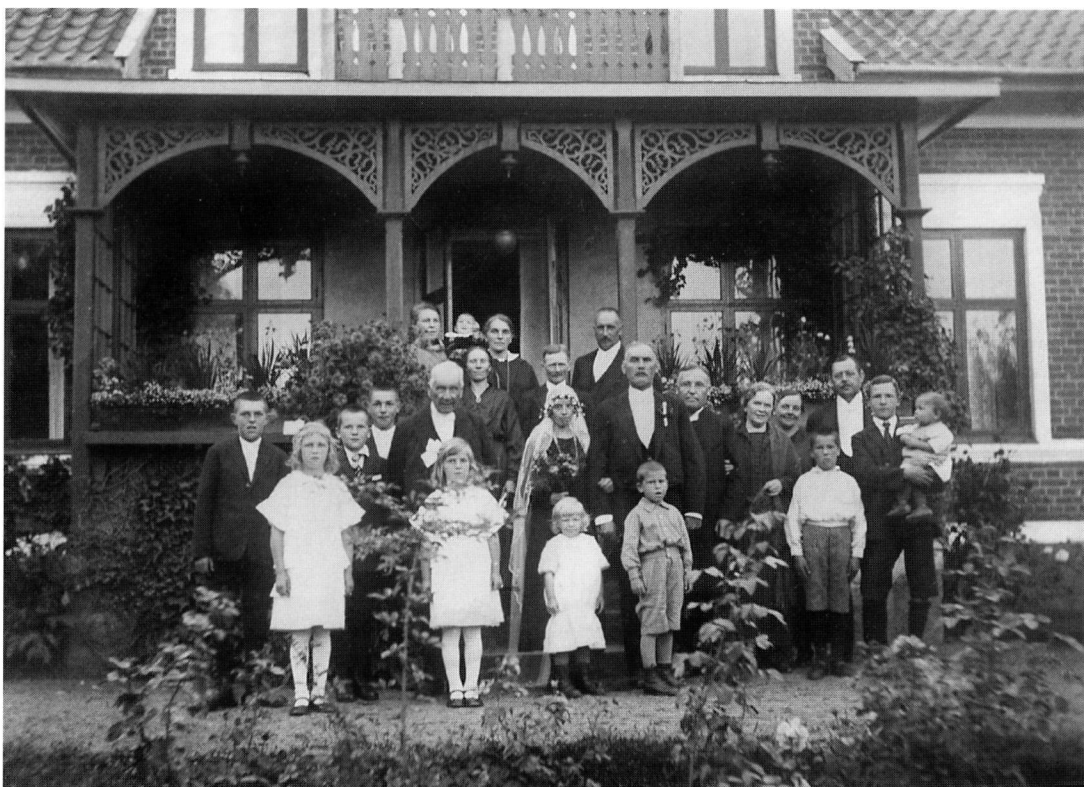
Alla kunde inte komma upp i ateljén som då låg på andra våningen i annexet inne på gården. Den stolta hästägaren har fått ställa upp hästen för fotografering i trädgården.

Det gick inte heller att köra upp i ateljén med bil. Här ville man nog fotograferas både med jaktbyten och sin bil, båda något att vara stolt över. Fotografen fick därför rigga upp kameran på Kyrkogatan utanför ateljén.

Efterforskning har gjorts hos Landsarkivet i Lund, där det finns gamla bilregister. Av detta kan man utläsa att bilen med registreringsnummer M1299 var en 4-cylindrig Chevrolet på 20 hästkrafter. Den blev inregistrerad den 9/5 1924 på en Grosshandlare Theodor Johnsson på Amiralsgatan 16 i Malmö. Den 12/3 1926 bytte den ägare till en Källarmästare Johan Jönsson i Fotevik. Året efter, 1927, såldes bilen til Degeberga och fanns i den trakten tills den blev skrotad den 30/12 1931.

Är det Grosshandlare Theodor Johnsson eller Källarmästare Johan Jönsson som blir fotograferad. Personligen tycker jag att han till vänster mer ser ut som en Grosshandlare än en Källarmästare — eller?

Ett stort bröllopssällskap uppställda framför ett stort hus. Slutsatser och spekulationer kring en bild kan vara många. Brudparet ser ut att vara ganska gamla. Vem är det och var? När? Bruden har ju svart klänning. Är det deras barn från tidigare äktenskap som står framför? — Vem vet?

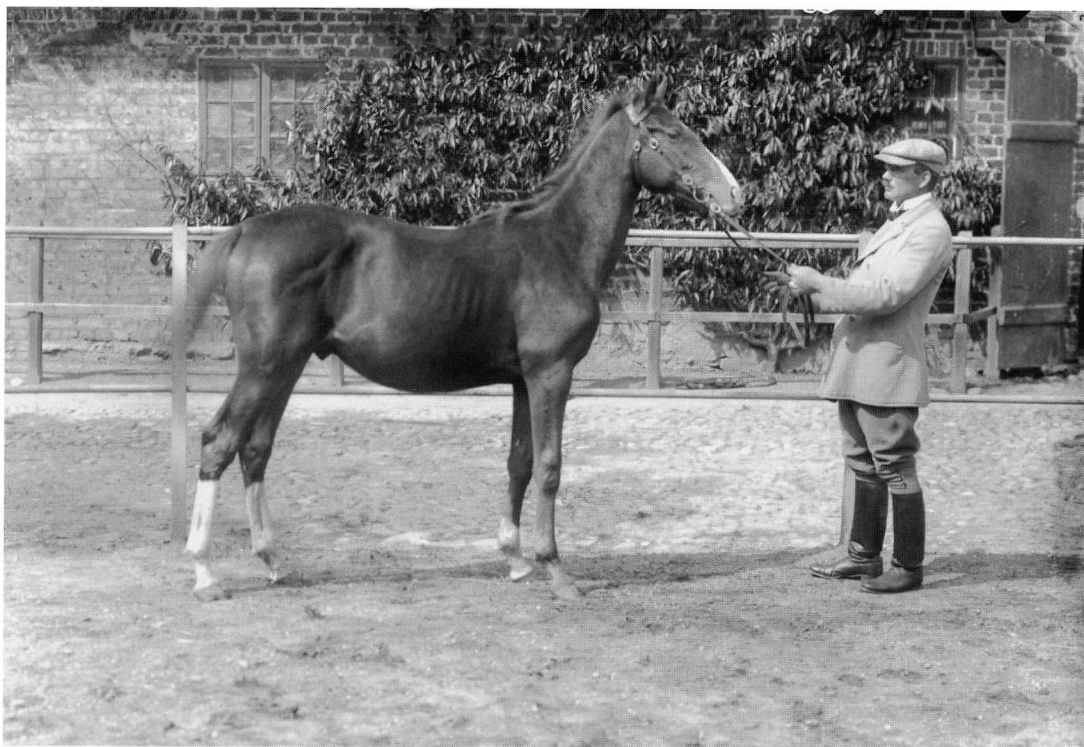
Ett tidigt klassfoto som troligen är från någon av kommunens många skolor. Kanske någon känner igen lärarinnan eller något av barnen? Kanske fotot finns i något gammalt fotoalbum från t.ex. mormors skoltid? I vilken skola fanns det en stolpe mitt i skolsalen?

Detta hus låg på hörnet av Storgatan och Bankgatan med adress Storgatan 16. Enligt skyltarna på huset var här bank när bilden togs. Närmare bestämt Skandinaviska Kreditaktiebolaget som på den tiden sålde premieobligationer, enligt skylten i det borte fönstret. Bilden kan dateras till före 1925 då banken flyttade och här blev speceriaffär. Därefter har här varit Tage Nordahls frisersalong, Nicanders toffelaffär, Svedala resebyrå och sist, innan det revs 1990, en antikaffär. I det nybyggda huset finns idag affären "Mia och Nettan".

Elinsro kan man läsa på skylten ovan dörren vid stor förstoring. Husfolket ville inte bli fotograferade. Det är huset som dom vill ha fotograferat eller kanske den fantastiskt fina grinden. Var fanns/finns Elinsro?

Ännu en stolt hästågare som vill föreviga sin häst. En ung hingst med fin stamtavla kan man förmoda.

Motstående sida:

Tvättadag på Skabersjö slott. Man tvättade i kanalen som finns runt slottet. På den särskilda tvättbryggan stod tvätterskorna och bearbetade tvätten med bl.a. tvättbräden, men det skulle tydligen till en karl för att dra vridmaskinen.

Personalen vid Svedala Andelsmejeri. Detta låg söder om järnvägen och var granne med Lokalföreningen, senare Lantmännen. Allt är idag borta och området användes idag som marknadsplats.

Motstående sida:

Kiosken vid järnvägsstationen. Enligt skyltarna såldes från denna, till synes lilla, åttakantiga skapelse förutom tidningar även böcker, choklad, vykort, tobaksvaror och vatten. Dessutom fungerade den som garderob för resande. Men vad var brukligt, att lämna in persedlar när man avreste från Svedala eller när man ankom Svedala? Man kunde handla både från perrongen och utifrån. Biljett eller perrongbiljett krävdes säkert för att komma innanför staketet.

Enligt Olga Cederholms register är bilden ovan Svedala kommunala gymnastikförening, fotograferad i december 1930. Har de haft gymnastikuppvisning i sådan utstyrsel eller var det mera som ett spex de framförde? Lokalen ser ut att vara den gamla gymnastiksalen. Vilka är personerna?

Uppe till höger:

Dessa vackra ben tillhör flickorna i Kvinnliga gymnastikföreningen Vesta. Fjärde flickan från vänster tror jag är Marta Pålsson men vem är de andra? Fotot är ett av flera, taget vid någon teaterföreställning i september 1932.

Nere till höger:

Detta käcka gäng är "Ungdomsklubben Vårat gäng" fotograferad på Folkets hus under perioden januari t.o.m. mars 1941. Vet någon vad dom framförde eller vem de är?

Följande personer eller institutioner har bidragit med bilder, texter eller illustrationer i denna bok. I många fall äger de också copyrighten till bilden och har medgivit publicering av densamma. I övriga fall har vi försökt att hitta ägaren till copyrighten men misslyckats. Skulle någon ha krav på oss i efterhand angående detta ber vi vederbörande kontakta oss.

Svedala Kommuns bildarkiv:

Sture Falheds donation
Bo Sahléés donation

Övriga:

Ann-Britt Andersson
Karin Berg
Kjell Bergman
Per Blomberg
Gunni Kristensson
Elly Lantz
Christina von Leithner
Karin Leeb-Lundberg
Christer Neleryd
JanAnders Persson
Mats Olsson
Bo Sahlée

ISSN 1653-0454
ISBN 91-975638-1-1